ENDERUNLU HAFIZ İLYAS AĞA'NIN HATIRALARI

SARAY GÜNLÜĞÜM

DR. RAMAZAN BALCI

Enderunlu
Hafız İlyas Ağa’nın Hatıraları

SARAY GÜNLÜĞÜM

Dr. Ramazan BALCI

BİYOGRAFİ

Dr. Ramazan BALCI

1 1963 Konya doğumlu olan yazar, Konya İmam-Hatip Lisesi'nden mezun olduktan sonra Selçuk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde lisans eğitimimi tamamladı (1981-1985). Kütahya'da iki yıl öğretmenlik yaptıktan sonra Nisan 1988 tarihinde Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde çalışmaya başladı.

Aynı dönemde İstanbul Üniversitesi'nde yüksek lisans ve doktorasını tamamlayan yazar, Sarıkamış Harekâtı üzerine yaptığı çalışmalar ile doktora derecesi aldı.

Osmanlı yenileşme ve dağılma dönemini konu alan eserleri ile tanındı. Kudüs ve Kosova'da iki ayrı uluslararası sempozyumda Osmanlı'nın ıslahat çalışmaları hakkında tebliğ sundu. Halen çalışmalarını sürdüren yazar bazı dergilerde dinî ve tarihî yazılar yayınlamaktadır.

Yayınlanmış eserlerinden bir kısmı:

Tarihin Sarıkamış Duruşması
Filistin'de Son Türkler
Sultan Abdülaziz
Osmanlı'nın Son Öyküsü
Osmanlı'yı Yıkan Cephe Filistin
Sarıkamış Yolun Sonu
Sarayın Sırları
Osmanlı'nın Doğu Siyaseti
Kuşatılmış Vatan, Sultan Abdülhamid ve Mısır

Enderunlu
Hafız İlyas Ağa'nın Hatıraları
SARAY GÜNLÜĞÜM

Copyright © Yitik Hazine Yayınları, 2010
Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'ye aittir.
Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

Editör
Salih GÜLEN

Kapak
Engin ÇİFTÇİ

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

Son Okuma
Ahmet ÖZDEMİR

ISBN
978-9944-766-40-1

Yayın Numarası
58

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan A. Ş.
TS EN ISO 9001:2008
Ser No: 300-01
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir / İZMİR
Tel: (0232) 252 22 85
Aralık 2011

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi

Mahmutbey / İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Yitik Hazine Yayınları
Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No:1
34696 Üsküdar / İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Fax: (0216) 522 11 78
www.hazineyayinlari.com www.yitikhazine.com
hazine@hazineyayinlari.com

TAKDİM

“Bismillahirrahmanirrahim

Sonsuz hamd ve sayısız sena cihanı yaratan Allah’ın dergâhına arz ediyorum. Tahiyyat kandilleri âlemin ışığı olan, Peygamberlerin övüncü, iki âlemde güzellikleri anlatılan Hz. Muhammed’e salât ve selam olsun.

Aile halkına ve ashabına (Allah onların cümlesinden razı olmuştur.) hürmet ve saygımı arz ederim.

Cihanda her şahıs bir işle meşgul olur. Bu aciz de II. Mahmud cennet mekânın zamanında saraya dâhil oldum. 1227’den 1246 senesi Ramazanına kadar (1812/1831) Hazine-i Hümayun’da hizmet ettim. Bu zaman içinde nail olduğum sayısız nimetleri unutmamak için kaleme almaya gayret ettim. 19 sene Enderun’da yaşanan olayları kaydettim. Abdülmecid Han’ın tahta geçişinden sonra sade bir üslup ile yeniden düzenleyip tamamladım. ...”

Hafız İlyas eserine bu cümlelerle başlamış.

Hafız İlyas Efendi’nin babası Divân-ı Hümâyun kâtiplerinden Mehmed Emin Şükûhî Efendi idi. Osmanlı hekimlerinden meşhur Behçet Mustafa Efendi ve Abdülhak Molla ile kardeştiler. Ağabeyi Behçet Efendi vasıtasıyla Enderun’a giren Hızır İlyas, on dokuz yıl burada bulundu, iyi bir eğitim gördü ve çeşitli görevler yaptı. Bu arada sesinin güzel olması sebebiyle padişahın takdirini kazandı ve Hazine Odası ağaları arasına girdi. 1824’te Sarayda önemli görevler arasında bulunan çuhadarlık verildi. Şubat 1831 tarihinde saraydan ayrıldı.

Saraydan ayrıldıktan sonra ilmiye mesleğine giren İlyas Efendi, Sofya, Bilâd-i Hamse ve Mekke kadılığı payelerini aldı. Bir süre Encümen-i Dâniş

üyeliğinde bulundu. İstanbul kadılığı payesini almış ve Hassa Ordusu müftüsü olmuş iken 20 Haziran 1864'te ecele teslim oldu. Üsküdar Doğancılar'da Nasûhî Tekkesi hazîresine defnedildi.

İlyas Efendi'nin bilinen tek eseri Târih-i Enderun ya da Letaif-i Enderun'da; saray hayatı, oynanan oyunlar, eğlenceler, padişahın biniş merasimleri, vefatlar, şehzade ve hanım sultanların doğumu, ağaların ve saray görevlilerinin birbiriyle olan münasebetleri, tevcihat ve aziller, bayram kutlamaları, ramazan merasim ve eğlenceleri, saz ve söz âlemleri, yangınlar Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışı konularında birinci elden bilgiler verilir. Eser yazarın sağlığında Eylül 1859 tarihinde basılmıştır.[1]

Eserde tayin ve terfilere okuyanı sıkacak derecede çok yer verilmişti. Hem bu sıkıntıyı atlamak hem de istifadeyi kolaylaştırmak için konularına göre yeniden tasnif edildi. Özellikle konu başlıklarında aynı dönemde Enderun'da yaşamış olan Ata Bey'in tarihinden ve ilgili diğer kaynaklardan kısa tamamlayıcı bilgiler aktarıldı.

Bu tarz eserler üzerinde çalışırken uygulaya geldiğim tarzda, eser ifade ve üslup açısından yeniden yazıldı. Bu yüzden kitap doğrudan bir sadeleştirme olmadığı gibi bir özet de değildir.

Osmanlı Saray hayatı hakkında kasıtlı olarak yanlış aktarılan birçok konu, bu çalışma ile daha doğru anlaşılma imkânı bulacaktır. Dil ve kültür kopukluğu yüzünden eski kaynaklara ulaşma imkânı bulamayan genç nesillere, karınca kararınca yeni bir eser kazandırmanın mutluluğu eseri hazırlayanın tesellisi olacaktır.

Ramazan Balcı
Eylül 2011 Alibeyköy

---

1 Hızır İlyas, (1864), DİA, İslam Ansiklopedisi, Hızır İlyas md.

ENDERUN

Cennetmekân Sultan Mahmud Han

Cennetmekân Sultan Mahmud Han, gayet karışık bir dönemde tahta çıkmıştı. Anadolu, Rumeli ve Arabistan âdeta başına buyruk derebeylerinin idaresine geçmişti. Bu zor günlerde son derece dikkatli ve hikmetli bir şekilde hareket etti.

Meşhur derebeyleri arasında Paspanoğlu, Tuzcuoğlu, Nasuhoğlu, Yılakoğlu, Dağdevirenoğlu, Hasan Paşaoğlu, Kalyoncuoğlu, Tekelioğlu, İbrahim Ağa, Katipoğlu, Sarı Osman, Kara Osman, Dede Bey, Esad Bey, Kara Feyzi, Hasköy Ayanı, Emin Ağa, Halepli Haliloğlu, Tepedelenli Ali Paşa, Revandizli Kürt Mehmed Paşa gibi nice kanun tanımaz zorbalar vardı.

Sultan Mahmud, hikmetli ve sabırlı bir yönetim ile bunları zaman içinde saf dışı bıraktı. Bağdat Valisi Davud Paşa, Kürdistan derebeylerini dize getirirken İşkodralı Mustafa Paşa da Rumeli'de aynı hizmeti gördüler. Her iki paşanın kusurları görmezden gelindi. Vefatlarına kadar görevlerinde kaldılar. Öte yandan Şehid Selim Han'ın son dönemlerinde Hicaz'a musallat olan Vahhabiler, Mekke ve Medine'yi işgal etmişti.

Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın himmeti ve oğulları Tosun, İbrahim ve İsmail Paşaların gayreti ile Vahhabi kabilesi Hicaz'da tepelendiler. Haricilerin reisleri olan Abdullah b. Suud, Dersaadet'te idam edildi. Bu başarının ardından Sultan Mahmud'a gazi unvanı verildi.

Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın tavırlarına bakılınca son derece akıllı, kurnaz ve istibdada düşkün biri olduğu anlaşılıyordu. Ancak o kıtada

Osmanlı Devleti için öyle bir valiye ihtiyaç vardı. Vahhabileri itaat altına aldıktan sonra, sair valilerle kıyaslanmayacak ölçüde devlet tarafından itibar gösterilmişse de bu itibarın onun taşıdığı niyetleri karşılamayacağı da biliniyordu.

Üstelik sadaret makamında bulunan Hüsrev Paşa'nın öteden beri kendisine karşı çok şiddetli bir düşmanlığı vardı. Pertev Paşa hem Mehmed Ali'nin kendine gönderdiği hediyeleri kabul ediyor, hem de aradaki düşmanlığı körüklüyordu. Bu iki paşanın gayreti ile isyancı sayılan Mehmed Ali Paşa, üzerine gönderilen Osmanlı ordusunu Konya, Nizip ve Akka'da büyük yenilgilere uğrattı.

Bununla birlikte meşru bir hükümdarın istibdat meraklısı bir vali üzerine ordu sevk etmesi hatalı görülemez. Bunların devlete itaatlerinin sağlanması farz bir görevdir.

Devlet gücünün zorba valiler elinde dağıtılması, devletin gücünü hiçe indirir ve zamanla mülkün tamamı elden gider. Bağımsızlık sevdası ile bu noktaların dikkate alınmaması uzun süren bir kargaşa döneminin yaşanmasına yol açar.

Sultan Mahmud, üç yüz elli seneden fazla Osmanlı toprakları üzerinde uyguladıkları terör, gasp ve cinayetlerle mülk ve milleti perişan eden, özellikle de ikide bir sultana karşı isyan etmeyi âdet haline getiren Yeniçeri Ocağını, 15 Haziran 1826 Perşembe (Gaza-i Ekber) tarihindeki son isyanlarında ortadan kaldırmayı başarmış, Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunu kurarak din ve devleti ihya etmiştir.

Devletin başındaki büyük gaileleri çözdükten sonra devlet kurumlarını ele aldı. 1243/1828'de Şehzadebaşı'nda, Acemoğlu Kışlası yanındaki Tulumbacıbaşı Konağı Tıbbiye Mektebi olarak açıldı. Özel talebeler ve hocalar tayin edildi. Bu mektep tıp öğreniminin çekirdeğini teşkil etmişti.

Mahmud Han devrine kadar Osmanlı Devleti'nin hiçbir kurumu için resmî bir meclis yoktu. İlk defa askeriyenin disiplinin altına alınması ve yeni bir düzen kurulması için 1253/1838 yılında Dar-ı Şura-yı Askerî'yi

kurdu. Ardından Hüsrev Mehmed Paşa başkanlığında Gülhane Kasrı'nda Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye ile Dar-ı Şura-yı Babıali'yi teşkil etti. Büyük devletler nezdinde ikamet elçileri tayin etti. Askerî düzenin sağlanması için en ileri devletlerden muallimler mühendisler, lisan hocaları getirtti. Devlet-i Aliyye'nin ihtiyacı olan her konuda adım atmaya çalıştı.

Sultan Mahmud, yeniçerilerin yok edilmesi ve derebeylerin idamından sonra, müsadere usulü ve yargısız idamın kaldırılması, devletin ihtiyaç duyduğu meclislerin açılması, Ticaret, Nafia ve Evkaf Nezaretlerinin kurulması gibi imparatorluk geleneğinde köklü yenilikler yapmayı başardı.

Hayır sebebi cihan sultanı, zamanın ekser fenlerini bilirdi. İyi bir hattattı. Nesir üstadı ve şairdi. İyi tüfek kullanırdı. Ok atardı, kılıç ve ok kullanmakta eli tezdi. Sert serkeş atlara biner, cirit oynardı. Dizgin çektiği küheylan uysal bir geline dönerdi. Amcaları Şehid Selim'den kafeste mahkûm yaşadıkları günlerde musiki öğrenmişti.

Sultan Mahmud, 31 sene 10 ay 14 gün saltanat sürdü. Vefatında 56 yaşındaydı. Şeyhülislam Arif Hikmet Bey şöyle demişlerdi:

Ecel tay eylemiş tomar-ı ömr-i hatimi amma

Eyadi-i cihanda defter-i in'amı kalmıştır.

(*Ecel ömür sayfalarını toplayıp mühürlese de / Cihanın elinde yaptığı iyiliklerin sayıldığı sayfalar kalmıştır*.)

Hakan bıraktığı eserlerle namını ebedileştiren sultanlar kafilesine katıldı.

"Allah rahmet eyleye ruh-ı revanına

Mahsusdur cennet o şahın mekânına"[2]

---

[2] Tayyarzade Ata Bey, Tarih-i Ata, Basiret İstanbul, c. III, s 136

A) ENDERUNLU OLANLAR

Osmanlı sarayının ikinci kısmına Enderun adı verilir. Enderun saray içinde büyük bir teşkilattır. II. Mahmud'un hatıralarını anlatan Letaif-i Enderun, bu teşkilatın yapısı ve idaresi hakkında çok önemli bilgiler içerir.

Enderun'a girebilmek, bir şeref meselesiydi. İlk dönemlerde devşirme usulü ile yetiştirilmek üzere Galatasarayı, Eski Saray (Bayezid'de), İbrahim Paşa Sarayı (Sultanahmed'de), İskender Çelebi Sarayı (Küçükçekmece'de) ve Edirne Sarayına alınan Hıristiyan çocuklarından kabiliyetli görünenler Enderun'a alınırdı. Sonraları bu mekteplere Türk ve Müslüman çocukları da alınır olmuşlardı. Padişahlar ve yüksek rütbeli vezirlerin kabiliyet gördükleri bir çocuğu, doğrudan Enderun'a aldıkları da olurdu.

Enderun Mektebi devletin kudretini korumaya kabiliyetli mülkî ve idarî kadronun yetiştirilmesi için II. Murad tarafından kuruldu. Fatih Sultan Mehmed'den itibaren merkezi önemini artıran Enderun Mektebi, gelişimi tamamlandığında bir meşkhane, büyük bir cami, hamam, kütüphane (III. Ahmed Kütüphanesi), hastane, ok ve cirid talim sahası olan büyük bir külliye şeklini almıştı.[3]

Saray mekteplerinin sağlam bir maarif siyaseti vardı. Bu siyaset devşirme suretiyle toplanan Hristiyan çocuklarını tamamıyla Türkleştirmek ve Müslümanlaştırmak üzerine kurulmuştu. Türk dili ve kültürünün etkisini sağlamak için edebiyat derslerine ve Osmanlı Türkçesinde önemli yeri olan Arapça ve Farsçaya önem verilirdi. Divan şairlerinin birçoğu Saray mekteplerinde yetişiyordu. Türkçe yazı çeşitlerini, güzel yazıyı, millî musikinin usûl ve kaidelerini öğretmek de Türkleştirme siyasetini sağlayan tedbirlerdendi.[4]

Enderun sayesinde "Saray ve hükümet birbirini tamamlayan bir bütün teşkil etmekte, Padişahın sarayı içinde Enderun'daki hizmetlerle, kapısındaki hükümet hizmetleri aynı mahiyette telakki olunmakta ve hükümet makamlarına saray hizmetlerinde bulunan kimseler getirilmekteydi."[5]

Enderun teşkilatı sayesinde Osmanlıda, hükümet, eyaletler idaresi ve ordu, doğrudan doğruya padişahın şahsına bağlı bir bütün halinde teşkilatlandırılmış ve bu mekanizmada siyasî otoriteyi temsil edenler doğrudan padişaha bağlı kullar arasından seçilme imkânı

doğmuştur. Osmanlı devlet yönetiminin ciddiyetini anlamış ve ona göre bir eğitim sistemi kurmuştu.[6]

Her büyük medeniyetin temelinde kendi büyüklüğüne eş bir eğitim hamlesi yatar. Osmanlı medeniyeti, daha Orhan Bey'in zamanında kardeşi Alaaddin Bey'in kurduğu eğitim sistemi ve Çelebi Mehmed döneminde temelleri atılan medreseler üzerine kurulmuştu. Enderun ise bu eğitimin saray geleneği ile bütünleşerek hayata yansıyan yüzünü ifade ediyordu. Enderun'da verilen özel eğitim sayesinde devletin sivil memurları, asker paşaları, yeniçeri ağası, sadrazamı, defterdarı kubbe veziri, divan şairleri, tarihçileri, hattatları, beylerbeyleri ve valileri ortak bir tarih ve devlet şuuru ile yetiştirilmişti.

Enderun Mektebinde ilk esaslı değişiklik II. Mahmud zamanında (1808-1839) yaşandı. 1838 yılında Mabeyn-i Hümayun Müşirliği kurulduktan sonra Enderun hizmetleri zamanla "Mabeyn Nazırları" na devredildi. Enderun hizmetlilerinin gelişme imkanları kalmadı. Ayrıca Hırka-i saadet ve Hazine-i Hümayun görevleri Hazine Kethüdasına bırakıldı. II. Abdülhamid döneminde önemini bütünüyle kaybeden kurum, meşrutiyet sonrasında 1 Temmuz 1909 tarihli bir kararname ile lağv edildi.[7]

1. Enderun'un Odaları

Enderun'da idarî taksimat üç oda halinde planlanmıştı. Bunlara Oda-i selase veya Seferli, Kilerli ve Hazine odaları denirdi. Bu üç odanın üzerinde Hasoda bulunurdu.

Seferli Odası mensupları savaş eğitiminden ayrı olarak, hükümdarın çamaşırlarının yıkanması ve muhafazası ile görevliydi. Seferli Koğuşu zamanla bir sanat mektebi haline getirilmişti. Musikişinaslar, hanendeler, kemankeşler, pehlivanlar, berberler, hamamcılar, tellaklar bu odadan yetişirdi. Soytarılar olarak bilinen dilsiz ve cüceler de bu odada bulunmaktaydı. Ayrıca âlim, şair, musikişinas bir hayli kimse bu ocakta eğitimini tamamlardı.

Kiler Odası'na alınan talebeler okuyup yazmak ve diğer ilim ve fenleri öğrenmekten başka padişaha ait çeşitli yemekleri pişirmek, sofra kurmak, salata yapmak, kahve pişirmek ve çeşitli şurup ve reçelleri hazırlamakla da görevliydiler. Bütün bu işler lalaları ve eskileri tarafından talebelere büyük bir dikkatle öğretilirdi.

Hazine Odası, sarayın maddî ve manevî varlıklarını muhafaza etmekle görevli ağaların mensup olduğu odaya verilen isimdi. Yusuf aleyhisselamın sarığı, İmam-ı Azam'ın tacı gibi maneviyat büyüklerinin eşyaları, Portekiz, Japonya, Sevr gbi dünyanın önemli merkezlerinde üretilen porselen parçaları, Bodrum hazinesi, kevkeb-i dürrî, şebçirağ gibi meşhur elmas parçalar, billur, sedef, fildişi, Necef, abanoz kaşıklar, her biri diğerinden daha değerli, kâseler, maşrabalar, mataralar, hokkalar, bıçaklar, hançerler, sofralar, şamdanlar cübbeler, perdeler, yastıklar, fistanlar, kuşaklar, başlıklar, seccadeler, kaftanlar,

ibrikler, tombaklar, tahtlar, beşikler, çekmece ve aynalar vs. daha birçok özel eşyanın saklanması ve bakımı bu oda mensuplarının görevleri arasındaydı.[8]

Hasoda, Enderun Mektebi odalarının en yüksek kademesini teşkil etmekle kalmaz, aynı zamanda da eğitim ve öğretimin en yüksek kısmını teşkil ederdi. Hasoda üzerine aldığı bu eğitimi, uygulamaya dayalı olarak yapmaya çalışırdı. Diğer odaların şakirt sayısı zamanla değişse de Hasodalı sayısında bir değişme olmazdı.

Silahtar ağa, rikabdar ağa, çuhadar ağa ve sair rütbeliler ile toplam sayıları 40'a ulaşırdı. Her zaman şanları yüce olduğu gibi özellikle Hırka-i saadet hizmetiyle müşerref olmaları onlar için övünç kaynağıydı. Bu yüzden herkesin gözü onların üzerinde olurdu.

Odaların her biri birinci derecede bir "odabaşına, ikinci derecede de bir "kethüda"ya bağlıydı. Her oda; bir kütüphane memuru, kâtip, hazineci, imam ve üç müezzine sahipti. Odanın hacmine ve rütbe sayısına göre sayısı değişen öğrenci danışmanı ve on iki terfi sınavı vardı. Her odanın oğlanları on gruba bölünmüşlerdi ve her grubun başında bir lala bulunmaktaydı.[9]

Hazırlık saraylarından Enderun Mektebi'ne oradan da askerî ve sivil görevlere geçişi düzenleyen kurallar, "Çıkma Kanunu" ile belirlenmişti. "Çıkma yalnız saray iç oğlanlarının bölüklere yani süvari ocağına çıkmaları olmayup Vezaret ve Beğlerbeğiliklerle saraydan çıkanlar ve müteferrika ve Çaşnigir olanlarla bir odadan diğer odaya nakletmek, bir daireden diğerine geçmek suretile de olurdu"[10]

Hasoda'ya Geçenler

"Hazine, Kiler ve Seferliler için Hasodalı olmak üzere bir takım memuriyetler ve yollar vardı.

Hasoda'da sayı eksilince aşağı odada ocak yolunu tamamlayan eskilerden Hazine'de başyazıcı, çantacı, kaftancı, Kiler'de peşkirbaşı, şerbetçi, sarıkçıbaşı, yine Seferli'de sarıkçıbaşı, çamaşırcı başı olan memurlardan biri Hasoda'ya alınırdı.

Ayrıca başçavuşluk, ikinci çuhadarlık, silahtar ağa kaftancısı, baş çakırsalanı, baş çuhadarın çakırsalanı ve serkatib yamağı gibi görevlilerden de adam alındığı olurdu. Bazen de hiçbir baltaya sap olmayan acemi bir ağayı da açıktan aldıkları görülmüş şeylerdendi.

Genelde ocak yolunu usulüyle tamamlamış, bütün hareketleri adabına uygun, odada iyi bir isim bırakmış, yaratılışı, boyu bosu düzgün, sözü

sohbetli tatlı ağalardan alınmak kaideydi. Cihan padişahı, güzel olan usule uymuş, İstanbul Sarayı'na teşriflerinde Hırka-i saadet ziyaretine gelmişti.

Nöbetçi bulunan Hasoda'lıları taltif sırasında Hasoda'da ne kadar mülazım (yardımcı) kaldığını sormuştu.

Silahtar ağa, hünkârın niyetini anlamıştı. "aşağı odalardan birkaç bendenin Hasoda ile müjdelenmesinin uygun olacağını" arz etti.

Hemen pusulası tanzim olundu. Hazine'den Hafız Mehmed Ağa ile Kilerli'nin peşkirbaşısı Cündî Salim Ağa, Seferli'de Çamaşırcıbaşı olan zamanın zarif şairlerinden Rasih Efendi Hasoda'ya nakledildiler.[11]

a. Enderun'da Eğitim

Enderun, her şeyden önce bir eğitim ocağıydı. İlk alınan acemiye, koğuşlarda 30 yaşını geçmiş, ilim ve adap ile güzellikler kazanmış eski ağalardan birinin eli öptürülürdü. Lala adı verilen ağa, elini öpen aceminin terbiyesinden sorumlu olurdu. Subaylar, lalalara hürmet ve itaat edilmesi gerektiğini acemilere ihtar ederdi.

Eski olanların acemilere lala ve mürebbi olmaları Fatih zamanında konulmuş bir usuldü.

Lalalar acemilerine öncelikle Kur'an-ı Azimüşşan okumayı öğretir; İlmihal, Tecvit, Birgivî, Halebî, Kudurî gibi Akaid ve İslami farzlara dair fıkıh kitaplarını okuturdu.

Arapça ve Farsça derslerine devam ettirmek ve yazıyı öğretmek, saray geleneğine göre elbise ve mefruşatı katlayıp yerleştirme usulü de dersler arasındaydı.

Kilerlilere padişahın şahsına ait yiyecek ve içeceklerin pişirilme ve hazırlanma usulleri öğretilirdi.

Koğuşların her birinden nöbetle onardan toplam otuz ağa Mabeyn'e gider ve hizmette bulunurlardı. Bu yüzden padişaha hizmet etme adabı öncelikle öğretilirdi.

Lala, her acemiyi yaratılışına ve istidadına göre, okuyup yazmak, kemankeşlik (okçuluk), cündîlik (cirit ustalığı), tüfek atıcılığı (silahşörlük) ve musiki ilimlerinden birini öğrenmesi için hoca ve üstadlarına devam etmesini sağlardı. Namazın, yemeğin, ikindiden sonra verilen teneffüsün haricinde diğer vakitlerin boş geçirilmemesini temin ederdi. Aceminin ilimden, fenlerden, sanat ve marifetten bir ya da birkaçında hüner sahibi olmasına gayret ederdi.

Salı günlerinde saraya gelen hocalar önce Buhari-i şerif dersi okutur. Sonra Arapça dersleri, akaid ve fıkıh kitapları okutulurdu. Bunlardan az çok istifade etmeyen hemen hiç kimse kalmazdı.

Pazar günleri gelen Reisü'l-kurradan güzel Kur'an okuma ilmi öğrenilirdi.

Cumartesi ve Çarşamba günleri gelen hoca efendilerden sülüs hattı çalışılır, ayrıca ilmî müzakereler yapılır, talebelerin Kur'an okuyuşları dinlenilirdi.

Çeşme havlusunda geçirilen teneffüs saatlerinde bile acemiler birbirleriyle ilmi ve edebi bahisleri tartışırlardı. Kilerciler arasında yemek ve şerbet usulleri hakkında sohbetler yapılırken, başka bir köşede yazı tecrübesi yapanlara rastlanırdı. Askerlik merakı olanlar, ciride meyledenler, silahşörler, ok ve keman öğrenenler, burada kendini gösterirdi.

Musikiye istidadı olanlar, Seferli koğuşu civarında bina edilen Meşkhane'ye devam ederlerdi.[12]

Enderun'da Bir Günlük Hayat

Enderun'da her gün sabah namazından iki saat önce her koğuşun hamamcısı kalkarak hamamları yakardı. Anahtar şakirdi olan gece nöbetçisi, yanına iki koğuş nöbetçisini alarak koğuşun orta yerinde bulunan ve üzerinde kapı tokmağından büyük bir tokmağın bulunduğu sütunun yanında dururdu. Burada tüm ölmüşlerimizin ruhuna bir İhlas ve Fatiha okurdu. Tokmağa üç kez vurduktan sonra koğuşu bir baştan bir başa dolaşıp yatan kişileri isimlerini zikrederek uyandırmaya çalışırdı. Bunu yarım saat arayla koğuştaki herkes uyanana kadar üç kez tekrar ederdi. Birinci ve ikinci uyarmalarda uyanan koğuş halkı yatağını düzeltir, abdestini alır ve yatağının üzerine otururdu. Sesi güzel olan ağalardan biri ezan vaktine kadar Kur'ân-ı Kerim'den sureler okurdu.[13]

Sarayın orta kapısında ezan vaktini haber veren kapıcı, Ayasofya'dan ezanın okunduğunu işitince kapının büyük halkasına vurarak nöbetçi akağaya durumu bildirirdi. Nöbetçi akağa da nöbetçi müezzine ezanı okumasını söyler, müezzin de kütüphanenin merdivenlerine çıkarak ezanı okurdu. Daha sonra herkes koğuşlardan belli bir düzen içerisinde çıkarak camiye gelir ve saf tutardı. Sünnet kılındıktan sonra Darussaade ağasının dizine vurmasıyla müezzin kameti getirir ve cemaatle namaz eda edilirdi. Padişah da namaza gelirdi. Şayet padişah camiye gelemezse ya Darussaade ağası ya da Silahdar ağa camide bulunurdu. İmam da herhangi bir özürden dolayı camide bulunamazsa cemaat Hasoda'nın imamına uyarak namazı eda ederdi.

Namazdan sonra güneş doğunca herkes kendi kalfasının yanına gider ve Kur'ân dersi alırdı. Bu vakitte ders okuyanların sesleri çok güzeldir. Kur'ân'ı değişik makamlarla tilavet ederek dinleyenlere ziyafet sunarlardı. Kuşluk vakti gelince sabah kahvaltısı yapılırdı. Kahvaltıdan sonra padişahın hizmetine gitmemiş olanlar öğle namazına kadar ders ve müzakere, yazı ve musıki meşki ile meşgul olurlardı. Öğle namazı da yine camide cemaatle eda edilirdi. Fakat bu namaza padişah iştirak etmezdi. Öğle ve ikindi arasında da yine ders ve müzakereler yapılırdı. Binicilerle kemankeşler de at ve ok talimi yaparlardı[14].

Enderun'da eskiden beri âdet olduğu üzere ikindi namazı da cemaatle kılındıktan sonra akşam yemeği yenirdi. Daha sonra nöbetçi başı vasıtasıyla Silahdar ağadan izin alınarak

bir müddet meydanda oyunlar oynanırdı. Süre dolunca nöbetçibaşı ellerini çırparak oyun oynayanları ikaz ederdi. Bunun üzerine herkes koğuşuna dönerdi. Akşam namazına kadar herkes abdestini alır ve ezan okununcaya kadar Kur'ân okurdu. Akşam namazını kıldıktan sonra yatsıya yakın herkes Kur'ân okumayı bırakıp abdest tazelerdi. Yine aynı şekilde herkes yatsı ezanını bekler ve ezan okununca ikişerli sıra halinde Hünkar mescidine geçerdi. Her odalı kendine ait yerde saf tutarak cemaatle yatsı namazını eda ettikten sonra hepsi imam ile ayağa kalkarak padişaha dua ederdi. Yatsıdan sonra kahvaltı yapılır, büyükler uykuları gelinceye kadar taşlıkta gezinir ve sohbet eder, yaşı küçük olanlar kahvaltıdan sonra koğuşlarından çıkarılmayıp yatırılırdı.Yatmadan önce herkes padişahın selameti ve geçmiş padişahların ruhu için ayakta üç İhlas bir Fâtiha okurdu.[15]

b. Hafız İlyas'ın Lalaları

1) Telhisçi Mehmed Ağa

"Üçüncü Çuhadar Telhisçi Mehmed Ağa, saraya geldiğimde fakire lala tayin edilmişti. Ancak hünkâr, Beşiktaş Sarayı'na[16]göç ettikçe Hazine kethüdası kaftancı İlyas Ağa ona vekil olurdu. Birkaç kere göç geldikçe telhisçi, göç gittikçe kaftancı lalam oldu.

Telhisçinin her ne kadar hizmetinde kusur etmedim ise de yaşımızın küçüklüğünden dolayı katılmak istediğim oyunlara izin vermezdi. Hiddetinden korku ve dehşet içinde günlerim geçerdi. Diğer acemiler bir yolunu bulup ondan kurtulmuştu.

Bana da Sarıkçıbaşı Hoca Bekir Efendi'nin yardımı ile yumuşak huylu bir lalanın elini öpmek nasip oldu.

Olacak işte bir hafta sonra telhisçi ikinci çuhadarlığa terfi ederek akranlarının önüne geçti. Herkes tebrik etmek, mübarek olsun demek için yanına gittiği halde ben, semtinden geçmeye bile utanıyordum.

Kendisi görüp çağırdığı zamanlarda bile gitmekten kaçınmam üzerine zor ile beni peykesine getirtti. Bana bir nevi sahiplenmek fikriyle yeni lalam Çiftlik Nazırı Veli Ağazade Mahmud Bey'i huzuruna çağırdı 'Bu benim evladım gibi olduğu halde yanıma gelmesine siz mi mani olursunuz?' diye çıkıştı.

Mahmud Bey, ocak yolunda eski olmasına rağmen telhisçinin hiddetinden korktu. ‘Bin kere estağfurullah…’ diyerek ‘Siz cümlemizin lalası gibisiniz.’ demesine telhisçi keyiflendi.

Bana bir gümüş saat hediye etti. Telhisçi hiddetliydi, ama dindar adamdı. Okutup yazdırmaya çok vakit ayırırdı. Kimseyi hevasına bırakmazdı. Onun tesiri ile yazı yazma ve anlama kabiliyetimiz gelişmişti.

Şimdiki lalamız Mahmud Bey’in nezaketi ve bizi azarlamaması cahil kalmamıza sebep oldu.”[17]

2) Sadullah Ağa

“Hazine Ağası Sadullah Ağa arif bir insandı. Daima uzlet ve inzivada vakit geçirmek isterdi. Ama saraydaki görevi gün geçtikçe daha da sağlamlaşmış ve istikrar kazanmıştı. Görevinden ayrılmaması şartı ile Süleymaniye kitabetine ait yağcı mukataası kendisine geçimlik verildi.

O boş bir insan değildi. Dilediği her şey anında yerine getirilirdi, fakat kendisi için bir şey istediğini gören olmamıştı. Her zaman arkadaşlarının hayrına çalışırdı.

Saray-ı hümayun’a bağlı oda hocaları haftada iki defa gelir; birinde Tefsir-i Beyzavi, diğerinde Buhari-i şerif okuturlardı.

Sadullah Ağa bu kadarcık dersin bir fayda verip vermediği konusunda endişeliydi. Özellikle kendi maiyeti olan Hazinelinin cehaletten kurtulamayacakları endişesiyle bu dersleri devamlı okutacak birini bulmak istiyordu.

Böyle bir insan Enderun’a ağa olacağı için öncelikle evli ve sakallı olmaması gerekirdi. Bir iki sene bu kılıkta bir adam arattığı işitilmiş, ancak bulunma ümidi akla muhal görünmüştü.

Sadullah Ağa’nın halis niyeti kerametini gösterdi. Eski reislerden Hüsnü Bey’in dairesinde bekâr, Arabîden mezun ve Farisîde emsalsiz bir zatın bulunduğu gizlice haber alındı. Hemen bir tezkere yazıldı.

‘Dairenizde Enderun ağalarından bir ağa varmış. Size gelen bir adamımız ile birlikte göndermekte acele etmeniz irade-i seniyye iktizasındandır.’

Hoca Raşid böylece Enderun’a alınmış oldu. Hazinelinin okuyup yazmasına sebep oldu.[18]

‘Hikmetinde bende hayranım ki yok cem eylemiş

Meşreb-i irfan ile kayd-ı maaşı bir yere’

(*Beni hayran bırakan şey şudur: Allah arif bir gönül ile geçim derdini aynı gönülde toplamamıştır*)

3) Hoca Raşid Efendi

“Helvahane hademesinden Hacı Hasan ağanın oğluydu. 1777 tarihinde doğdu. İyiyi kötüden ayıracak yaşa geldiğinde ilmihal öğrendi. Alet ilimlerini okudu, zamanın âdetine uydu. Reisülküttab Hüsnü Bey’e intisap etti. Ancak sahip olduğu hak vergisi kabiliyetlerini saklıyor, âdeta bir iç ağası gibi seferde ve hazarda Hüsnü Bey’in dairesinde hizmet ediyordu. Reisülküttap ordudaki görevinden ayrılınca da onunla birlikte dönmüş, sadakatle işine devam etmekteydi.

1815 tarihinde hikmet-i ilahî ve meşiet-i ezel Hazine Ağası Sadullah Ağa, gece gündüz Hazine ağalarını okutup yazdırmaya kadir, ilimlerde maharet sahibi bir zatı ararken saray hocalarından Ekmekçizade Ahmed Efendi, Raşid Hoca’nın ilim ve irfanını yakından bildiği için onu tavsiye etti. Sadullah Ağa hemen Raşid Hoca’nın Enderun’a alınması için irade çıkarttı. Reisülküttap, Raşid Hoca’yı doğrudan Enderun’a gönderdi. Raşit Hoca bu duruma ne sevinmiş, ne de üzülmüştü. ‘Hayır, Allah’ın dilediğindedir.’ demekle yetindi. Kaderde kırk yaşından sonra saraya yazılmak varmış diyordu. Artık derse talip olanlara ders okutacaktı.

Raşid Hoca, eski tarzda sarf nahiv okutmanın devrini tamamladığını düşünüyordu. Eski tarz nahiv için ‘tıfl-ı ebced-han’a Kadıhanî okutmak gibidir der, ‘Elifba okuyan çocuğa kelam dersi vermeye’ benzetirdi.

Kitab-ı fazl turâ âb-ı bahr kâfî nist

‘*Senin fazilet kitabını yazmak için denizler kâfi değildir*’

Hazine ağalarının bir kısmı Farisî, bir kısmı Arabî öğrenmek için ona müracaat etti. 7 yıl kadar derslerine devam etti. Az çok sarf bilenler mantık ve meanî ile uğraşmaya başlamışlardı. Kendisi son derece mahviyet içinde yaşardı. Uğruna can vereceklerin bile bir kahvesini pişirmelerine razı olmazdı.

Ayakkabısını çevirmek isteseler, dünyada kabul etmezdi. O seçkin ahlak sahibi hiç kimse ile kıyaslanamazdı. Gayet sade, cömert, kalbi gani, her zaman her şeyden müstağni yaşardı. Onun ne hakkıyla övülmesi ve ne de anlatılması mümkün!

Hastalandığı duyulduktan sonra, hikmet-i ilahî birkaç gün içinde Naim cenneti tarafına yolcu edildi. Üç odanın talebesi ardınca feryad u figan ettiler[19]

Hak Teala ruhuna rahmet ve makamını cennet eylesin. O her derdimize merhem, her zorlu işimizde yardımcımız olduğu için gözümüzün yaşı dinmedi. Vefatının ardından İbni Kemal’in Cennetmekân Yavuz Sultan Selim Han için yazdığı mersiyeden iki satır yazılması makama uygun düşer.

Az müddette çok işler etmiş idi

Sayesi olmuş idi âlem-gir

Şems-i asr idi asırda şemsin

Zilli memdud idi sayesi kasir

(*Kısa zamanda çok işler başardı. Gölgesi âlemi kaplamıştı, zamanın güneşi oydu, ama ikindi güneşi gibi ömrü kısa, gölgesi uzun oldu.*)” . Ağustos 1821

4) Ağa Mehmed

“Bir iki yıldan beri iki üç kere mahlûl olan Şam Dizdarlığı bu kere yine mahlûl kalmıştı. Ağa Mehmed, Şam dizdarı olarak Hasoda emeklisi oldu.

Ağa Mehmed, Akdeniz’de gezen korsan gemilerden ele geçmiş bir tayfaydı. Kaptan-ı derya Küçük Hüseyin Paşa 1799 tarihinde Malta taraflarına sefer ettiği sıra iskandil ettiği esirler arasından Tersane-i Amire hizmetine sevk edilmişti.

“Cephesinde iman nuru aksetmiş İslam dinini kabul etmesi mümkündür.” denildiği günlerde Darüssaade Ağası Deli Bilal’ın şifa verici tedbirleri, esaret zinciri ile bağlı esir hakkında iksir gibi tesir etmişti. İnkâr hastalığından tamamen kurtulduğunu ve iman nurunun küfür paslarını sildiğini gören Darüssaade ağası, adı geçeni, Enderun’a yazdırdı.

Bir süre sonra hünkâra çuhadar yapıldı. Darüssaade ağasının bu gayreti kıyamette mizanına konacak önemli bir hizmet olarak defter-i ameline geçti. Esir tayfa, Ağa Mehmed ismini aldıktan sonra ömrünü ilim tahsili için harcadı. Arapça sarf ve nahiv kitaplarını ezberledi. Ancak ders müzakere ettiği çocukların sık sık ortadan kaybolmasına üzülürdü.

Dilinin peltek olması ve meramını anlatmakta zorlanması, çocukları güldürdüğü için kederinden ders vermeyi terk etmiş ve Hasoda’dan emekli edilmeyi arz etmişti. Bir süre sonra emekli edildi. Bu durumu öğrenen çocuklar başına üşüşmüşler, düğün günü gibi bir cümbüş ile bir nevi helallik almışlardı.” (16 Temmuz 1820 Pazar)[20]

Silahtarın İki Oğlu

“Öteden beri “hidmetü’l-mülük- nısfü’s- suluk” (meliklere hizmet etmek, yolun yarısını geçmek demektir) derler. Osmanlı sarayı kıblegah-ı âlemdi. Herkes her haceti için oraya müracaat ederdi. Enderun’da yetişenlerin çoğunluğu “Kapında kul olmak dehre sultan olmadan yeğdir.” makamında hareket eder, evlatlarını Enderun’a vermeye gayret ederlerdi.

Silahtar Ali Ağa, 15 yıldır Mabeyn’de önemli bir yere sahipti. Bu yüzden kendi zengin olmuş, etraf ve akrabaları itibar kazanmışlardı. Hal böyle iken iki cihan saadeti uğruna evlatlarını saraya hizmetçi vermeyi en emin yol

olarak görmüştü. Oğlu Tevfik Bey'i Seferli Odası'na, ikinci oğlu Hasan Bey'i de Hazine odasına çırak yazdırdı."

2. Enderun'da İdari Görevler

a. Silahtar Ağa

Enderun'da önemli memuriyetler vardı. Bunların en önemlisi hiç şüphesiz silahtarlıktı. Silahtar ağa, padişahın muhafızı sıfatı ile merasimlerde başında kırmızı kadifeli ve zülüflü üsküf olduğu halde, hükümdarın kılıcını sol omzuna dayayarak tutar, alaylarda kılıcı sağ omzuna alır, hünkârın sağ gerisinde yürürdü. Padişaha ait diğer silah ve teçhizatın muhafazası da silahdarın aslî vazifelerindendi. Bunun için, sarayda arz-hane içinde, silah ve kıymetli eşyaların saklandığı silahdar hazinesi denilen husûsî bir kısım meydana getirilmişti. Ayrıca has bahçedeki gezintilerde hünkâra refakat etmek, padişahlar ava çıktıklarında beraber bulunup, sofralarını kurmak mevlidlerde çuhadar ile birlikte padişaha buhur ve gül-suyu takdim etmek görevleri arasındaydı.

Silâhdâr-ı şehriyârî, sabah namazından yatsıya kadar padişahın nezdinde bulunur, hatt-ı hümâyûn ve irâdelerin ifâsı ile meşgul olurdu. Darphane, matbah ve şehreminleri ile bostancıbaşılar ancak silâhdâr ağa vasıtası ile îrade alabilirlerdi. Muayede, cuma selâmlığı ve ulufe tevzii merasiminin teşrifat kaidelerine göre tertip ve icrası da silâhdâr ağanın görevleri arasındaydı. Diğer taraftan, Enderûn haznesindeki para ve kıymetli eşyaları gösteren defteri, hazîne kethüdası ile birlikte muhafaza ederdi. Hırka-i şerif Dâiresi'nde yapılan merasimlerde Emânet-i mukaddesenin Revan Köşkü'ne nakline nezâret ederdi.[21]

Silahtar ağa, Padişahın daima yanında bulundurduğu birinci derecede sırlarının mahremi ve günlük arkadaşıydı. Silâhdarlar dış hizmete çıkarlarsa vezir, beylerbeyi, yeniçeri ağası, kaptanpaşa gibi yüksek mevkili devlet adamı olurlardı. XVIII. "yüzyıldan sonra bunların ehemmiyeti büsbütün artmış ve bütün Enderun'un hâkimi ve âmiri olmuşlardı. Silâhdarların hemen hepsi kıymetli ve malûmatlı adamlardı. Bunlardan yirmi kadar sadrazam yetişmişti.

1830 yılında Silâhdar Giritli Ali Ağa'nın vefatı üzerine bu makam lağvedildi.[22]

İbrahim Ağa'nın azli:

"Cuma selamlığı Tekerlek Camii'nde yapılacaktı. Cami Beşiktaş sarayının beş on adım ilerisindeydi. Padişahın bu mesafe için ata binmesi hikmete uygun değildi. Silahtar İbrahim Ağa gaflet edip at hazırlatmıştı. Padişah hazırlanan ata binmişti ki olan oldu. At huysuzlanmış, ziyade haşmet

göstermişti. Bu sırada hünkârın başındaki sorguç yere düştü. Yaşananlardan öfkelenen padişah namaz sonrasında silahtarı azletti.

İkinci gün Hazine Ağası İlyas Ağa'yı silahtar tayin etti. İbrahim Ağa'nın 9 ay içinde azledilmesi kendisi için büyük kedere sebep oldu, çaresizlik içinde yalısına döndü.

Halef selef Hazine ağaları arasında âdet olan devir teslim işlemi, eski ağanın silahtar olması yüzünden yapılamadı. Azledilen Silahtar İbrahim Ağa aslında bu makama Cevrî Kalfa'nın zoruyla getirilmişti. Uzun süre bu makamda kalması beklenirken azledilmesi kendisini öldürmekle eş değerdi.

Cihan padişahı sonunda merhamet etti. Silahtarı istifa etmiş sayarak bir miktar maaş bağlattı. 18 Eylül 1818"[23]

Silahtarla Helalleşme:

"Görevden ayrılanların resmî bir törenle Enderun halkı ile helalleşmeleri usuldendi.

Cihan padişahından eski silahtarı davet için izin alındı. Perşembe günü Silahtar İbrahim Ağa, Enderun'a çağrıldı. Başyazıcı Mustafa Ağa'nın bilgisi dâhilinde Hassa harcırahı ile yapılan masrafların karşılaştırılması yapıldı.

Ashab-ı Güzin (r.a) ait emanetler yeni silahtara teslim edilip deftere kaydı yapıldı. Daha sonra eski ve yeni silahtar padişahın huzuruna çıktılar. Âdet üzere huzurda samur kürkler giyindiler.

Eski silahtarın kısa zamanda görevden alındığı için üzüldüğünü gören hünkâr, ona teselli edici sözler söyledi.

Ardınca daire-i hümayunu dolaşma izni verildi. Her odada kapıda karşılandı. Akşam ile yatsı arasında Harem ağaları ve zülüflü baltacılar ocağına girmeden önce peşkir ağaları koltuğuna girdiler. Geçeceği yerlere gümüş şamdanlarda taht mumları yakıldı. Azim hürmetler görüp selametle hanesine uğurlandı."

Ali Ağa'nın[24] Hiç Sönmeyen Yıldızı:

"Silahtar İlyas Ağa son derece namuslu bir insandı. Tabiatının çok utangaç ve edepli oluşu padişah karşısında konuşmasına engel olmaktaydı. Hünkârın rahat olmasını ihtar etmesi onun yüzünün kızarmasından başka bir netice vermezdi. Hâl böyleyken iş oluruna bırakıldı, beş yıl kadar görevinde bırakıldı. Ne var ki kendisinden önceki silahtarlar hazineler biriktirmişken İlyas Ağa iki üç bin altın borca girmişti. Onun görevde kalması mahvolmasına göz yummak demekti. Artık görevinden alınması gerekliydi. Usulde olmamasına rağmen çuhadarlık tayinatı ile emekli edildiği gibi, kendisine yüz kese tutan bir gelirin idaresi ihsan edildi.

Giridli Başmabeynci Berberbaşı Ali Ağa onun yerine silahtar oldu. Ali Ağa'nın hiç sönmeyen ikbal yıldızı, biraz daha parlamıştı.

24 Kasım 1822 Pazar günü silahtarlık kürkünü giyen Ali Ağa, Enderun halkının gönlüne dehşet düşürmüştü bile. Yeni silahtar, eski meslektaşı ile karşılaştığında 'Seni efendimiz azletmedi. Şehabettin Evkafı'nı idare etmen için emekli etti.!' diye iltifat etti. İlyas Ağa yine utanmış, cevaba kadir olamamış, sadece sinesiyle hafifçe temenna edebilmişti.

Silahtarlık saraydaki en büyük memuriyetti. Tayin edildiklerinin üçüncü günü reylerinde serbest olduklarını bildiren ferman gelirdi.

Mabeynci ve berberbaşılıktan gelme yeni silahtarın diğerlerinden daha değerli olduğunu göstermek fikriyle hünkâr, Ali Ağa'nın fermanını aynı günün akşamı üçüncü musahip Elmas Ağa ile gönderdi.

Ferman, Silahtar Ağa Köşkü önünde Başyazıcı Şükrü Ağa tarafından Enderun halkının önünde yüksek sesle okundu. Ardından Seferli'den Hasoda'ya alınma Kambur Hafız tarafından uzunca bir dua yapıldı.

Daha sonra arz ağaları ve Hasodalılar yeni silahtarın eteğini öptüler."

Yeni Silahtarın Nizamı:

"Bazı göz yummalar veya Mabeyn'in müsahaması yüzünden uzunca bir süredir Enderun'un nizam ve kanunları göz ardı edilir olmuştu.

Ali Ağa gelenekleri hâkim kılmaya kararlıydı. Önce üç odada izinli izinsiz tımara çıkıp, gizli açık, evlilik yapanları ellişer kuruş maaşla saraydan dışarı attı.

Padişahın şanına zarar verecek davranışları önlemek için tımara çıkma âdetini kaldırdı. Enderun halkı zorunlu durumlarda ancak bir gün izin alabileceklerdi. Yapılan tahkikat sonrasında beş yüz kadar Enderunlu ağadan sadece on bir kişiye evli oldukları halde göz yumuldu. Diğerleri evlerine gönderildi.

Silahtar daha sonra sarayda bozuk taamları düzeltmeye çalıştı. Önceden tepsilerde gelen yemekler daha sonra meşin sofralarda verilir olmuştu. Ali Ağa bunların yeniden bakır tepsilerde verilmesini emretti.

Bazı görevleri yeniden düzenleyen silahtar bey, gereksiz gördüğü hizmet ağalarını emekli etti.” [25]

İlyas Ağa’nın Vefatı:

“İlyas Ağa 15 Aralık günü Enderun’a davet edilmişti. Silahtarlara emanet edilen Hassa harcırahına ait hesaplar karşılaştırıldı. Hırka-ı şerif hazinesinde bulunan büyük peygamberlere (aleyhissalatü vesselam) ait emanetler ve sahabelere ait yadigârlar, defter kayıtlarına uygun olarak çiçeği burnunda Silahtar Giridli Ali Ağa’ya teslim edildi. Ve sair resmî devir teslim işlemleri tamamlandı.

Akşam ile yatsı arasında âdet olduğu üzere İlyas Ağa hünkârın huzuruna kabul edildi. Sırtına samur kürk giydirildi. Ne olduysa bundan sonra oldu. Hünkâr, İlyas Ağa’ya sitemkâr sözler söyledi. ‘Enderun’a layığı gibi bakmamışsın.’

İlyas Ağa sultanın hizmetinden memnun görünmemesine çok kederlenmiş, huzurdan ayrılmıştı. Âdet olduğu üzere Enderun odalarını son kez dolaşıp ağalarla helalleşti.

Pek mahzun ve kederli görünüyor, gezdiği odalarda konuşamıyordu. Bazı işaretlerle cümleyi Allah’a emanet etmiş, Yalı Köşkü tarafında Defterdar

Burnu'nda aldığı yalısına çekilip gitmişti. Gece yarısında ansızın Rahmet-i Rahmana kavuştu.

Seher vakti göç haberi Enderun'a yıldırım gibi düştü. Özellikle Enderun'da kendisine çıraklık yapmış acemiler için, ondan gördükleri hadsiz ihsanlar, kederli hatıralara dönüşüverdiler. Allah makamını cennet eylesin.

İlyas Ağa'dan geride kalanlar Enderun'a getirildi. Başyazıcı Şükrü Efendi tarafından defter tutuldu. Mirası borçlarını güç bela karşıladı."

İlyas Ağa, 24 Kasım 1822'de silahtarlıktan alınmış, 15 Aralık 1822 Pazar günü sultanın azarına uğrayınca dünyadan çekilip gitmişti.[26]

b. Bostancıbaşı

Bostancıbaşı, sarayın güvenliğinden sorumluydu. Sarayda yalnız bunun sakal bırakmasına müsaade edilirdi. İstanbul civarındaki Marmara, Karadeniz ve Haliç kıyılarının inzibat ve muhafazasına bakardı. Padişah kayıkla bir yere gitse, dümeni Bostancıbaşının tutması kanundu. Yine, hükümdar saray bahçesini gezerken yanında bulunurdu. Bu suretle padişahın birinci derece yakınlarından sayılırdı. İstanbul civarındaki ormanların teftişi, kara ve deniz avları da onun nezaretindeydi. Devlet ricalinden biri saray içinde idam olunsa, buna Bostancıbaşı memur edildiği gibi, sadrıâzam ve vezirlerin azil ve sürgünleri de onun aracılığı ile olurdu.

Bostancıbaşı hiçbir zaman halkın yanına çıkmazdı. Bayramlarda Sadrıâzam'ı tebrik için bile gece giderdi. Bostancıbaşıların mutlaka kendi ocaklarından gelmeleri kanundu. Saraydan terfi ile dış hizmete çıkarlarsa Beğlerbeği veya Vezir olurlardı. Terfi ederek çıkmazlarsa yolları Kapıcıbaşılık veya Sancak Beğliği idi. Bu sancak ekseriya Gelibolu olurdu. Bazen Bostancıbaşı oldukları halde kendilerine Beğlerbeğilik rütbesi verilirdi[27]

Tez Gitti Bostancıbaşı:

"Kargılı Yahya henüz üç dört ay önce Bostancıbaşı olmuştu. Fırsat ele geçmişken hemen ihya olma sevdasına kapıldı. Kuşçu ve tenekeci gibi maliyet memurlarını ziyade para almak için sık sık azletmek ile tehdit ettiği anlaşılınca azledildi.

Bostancıbaşı Memiş Efendi görevine dikkatli bir adamdı. Herkes kendinden memnundu.

Odabaşı Habib Efendi, hamal, kayıkçı, balıkçı taifesinden bir miktar asker tertip edelim diye parlak (!) bir fikir ortaya atmıştı. Bu tedbire Yeniçeri razı olmazdı. Memiş Ağa da 'ben böyle yolsuz bir işe alet olmam' demişti. Ne varki daha önce ocaklı ile anlaşma yaptığı ortaya çıkınca azledildi. Haseki Silivrili Osman Ağa, Bostancıbaşı oldu.

Bostancıbaşı Silivrili Osman Ağa:

"Hakka olmak dilersen asi / Ya mütevelli ol ya vâsi

Bir süredir Bostancıbaşı olan Osman Ağa aslında yaramaz bir adamdı. Sarayın sefil-sever sofalı takımına yanaşmış, 'Silivri'deki çiftliğimin helal mahsulüdür.' diye yalan ve yapmacık tavırlarla yoğurt ve yumurta gibi şeyler taşımıştı. Bu sayede az vakitte emir çavuşu olmuştu. Bostancıbaşı olması da zor olmayacaktı.

O günlerde vezirlikle beraber yeniçeri ağası bulunan Ağa Hüseyin Paşa'nın korkusundan, saya ocağına sığınan 71. Bölük ustası zorba Mehmed Usta'yı sayalıların ellerinden alması Silivri'nin şöhretini artırmış, Sultan kendisine mücevher hançer hediye etmişti. Artık ikbal yolları önüne açılmıştı. Talihi yaver, koruyucuları kuvvetliydi.

Ne yazık ki 'Kenarın dilberi nazik de olsa nazenin olmaz.' denildiği gibi tavırlarında sultanı rahatsız eden bir şeyler vardı.

Ayrıca 'bundan başkası bostancı olsaydı, bu herife söz geçiremezdi.' diye bir söz çıkmıştı. Derhal azledildi. Yerine Haseki ağalarından Servili Mehmed Ağa, Bostancıbaşı yapıldı.

Bostancıbaşı Servili Mehmed Ağa bir müddet sonra vefat etti. Dindar, şefkatli, adil bir insandı.

Yerine rahmet ve şefkat bilmez Hasekilerden Kara Osman geçti. Menfaat için birçok günaha girdi."[28]

c. Haseki Ocağı

Hasekiler alaylarda başlarına iki karış uzunluğunda huni şeklinde sivri külah, arkalarına kırmızı çuhadan dolama giyerlerdi. Bellerine çuha kemer kuşanırlar, gümüş yaldızlı hançer

takınırlardı. Ocaklarında piyade ve süvari yüzden fazla ağa bulunurdu. Bunların en kıdemlilerinden 12 haseki padişahın hizmetine verilirdi. Ocaklarının reisi Haseki Ağa, Bostancıbaşının emrinde iş görürdü.

Bazı gizli işler için vilayetlere valilerin yanlarına gönderildikleri olurdu. Bu suretle padişahın özel mektupçuluğunu yaparlardı.

Hasekiler ekseriye Arnavutların okuryazar, uzun boylu, konuşması düzgün, iş bilir kısmından seçilirlerdi. Hasekilerden saray içinde sadrazamlık dâhil her türlü makama yükselenler olmuştu.

Bostancıbaşı, sultanın bindiği filika veya sandalın dümenini kullanır, bu sırada Haseki ağa ve efradı sandalın baş kısmında yer alırlardı. Sarayda her daire (ocak); fırını, mutfağı, mescidi koğuşu ile ayrı bir âlemdi. Haseki ocağı fırınında çıkan ekmeğe Bostancı somunu adı verilirdi. Çok lezzetli olurdu.[29]

d. Babüssaade Ağası

Bîrun denilen ve saray halkından sayılmayan görevlilerin kaldığı mekânları, Enderun'dan (haremden) ayıran kapıya Babüssaade denir. Padişahların tahta geçme törenleri, bayramlaşma merasimi ve cenaze namazları bu kapı önünde icra edilir. Bu kapıdan ötesini Babüssaade ağasının idaresindeki ak ağalar bekler ve hizmetlerini görürler. 16 yy.ın sonuna kadar dışarıda Sadrazam neyse içerde Babüssaade ağası da oydu. Sonra üstünlüğü silahdara devretti.

Ak ağalar anadan doğma tavaşi (hadım) idiler. Fatih Sultan Mehmed Han döneminde saray ve Harem'in önemli rütbeleri bunlara bırakılmıştı. 150 sene kadar bu imtiyazları devam etti. Aralarından Hadım Mesih Paşa, Hadım Ali Paşa, Hadım Sinan Paşa gibi önemli devlet adamları yetişti. Ocağın en büyük subayı olan Babüssaade ağası, Enderun'daki görevlilerin tamamının üzerinde sayılırdı.

III. Murad döneminde Darüssaade ağalığı, Babüssaade ağalığından ayrıldı (990/1582). Ak ağalar harem hizmetinden uzaklaştırıldı. Darüssaade ağalığı ile harem hizmetleri zenci hadım ağalara verildi. Bu tarihten sonra Ak ağaların görevleri, yalnızca Babüssaade'nin muhafazasıyla sınırlı kaldı.

Darüssaade ağalarının itibarının artması, Babüssaade ağalarının yavaş yavaş etkilerini yitirmeleri Çorlulu Ali Paşa'nın sadrazam olması ile tamamlandı. (1707)

Çorlulu Ali Paşa, Enderun'da iken bir yemek sırasında unutkanlıkla sofra başı olan Ak ağadan önce yemeğe elini uzatmıştı. Ak ağa kaşığın teknesiyle elinin üzerine şiddetlice vurdu. Ali Paşa bu olayı hiç unutmayacaktı. Ak ağalara karşı kalbinde şiddetli bir öfke vardı. Sadrazam olunca intikamını aldı, Babüssaade ağalığı makamına büyük bir darbe vurdu.[30]

Ankaralı Mustafa Ağa:

“Alaiyeli Hüseyin Ağa, çalmadık kapı bırakmamış, Babüssaade Ağası Ankaralı Mustafa Ağa’nın azlini sağladıktan sonra kendisi bu makam için kürk giyinmişti. Acemi oğlanlardan Giridli kız gibi bir oğlanı, Kapıağası lalalığına tayin ettirdi. Geri kalan kocakarı benizli Ak ağalar feryad etti ve kanuncular arasında bir sürü söz dolaştı. Eski ağa yeni ağayı karşıladığı zaman tebrik merasiminde

‘Va’d ve sıla sanma kim bu halet inkârdır

Lafz-ı lâ lâ aşıka bir gizlice ikrardır

Sadıkane vadine aldanma subh-ı devletin

Nettiğin bilmez o çerh-i süfle pek idbardır’

Sözleri ile ti geçmişlerdi. *(Sevgilinin, âşığa hayır hayır demesi aslında evet demektir. Ama bu sana verilmiş bir söz ve yakınlık değil aksine bir inkârdır. Devlet kapısının vaatlerine aldanma o sefil çark, bazen ne yaptığını bilmez, çok aşağılayıcıdır.)*

Eski ağalar, ehl-i hayrın çeşme taşlarına yazdıkları tarih beyitlerini temiz bir kâğıda yazmışlar, ‘Efendim kapı ağası oldunuz biz de buna pek sevindik, âcizane şu tarihleri düşürdük.’ demişler, yeni ağa ‘okuyun caize verelim’ diye heveslenmiş, kendisi ile alay edildiğini anlayamamıştı.

Bu hezeyanlardan ikisi:

‘Şeref bulsa sezadır hidmetinde istikametle

Nola ser çeşme kadar olsa hüddamın ünvanı

Hususuyla bu su atşana müberrattır.

Açınca çeşme veş hayrette kor cuyan insanı

Der-i ihsanı sed etmiş iken eslafın oldun

Senin şanın bütün açtı kapanmış bab-ı ihsanı’

Gibi daha nice hezeyanlar söylendi, ama ağa, ağalığı bırakmadı. 20 Mart 1822”[31]

Ak Ağalara Ceza:

“Sultan bugün ulema kıyafeti giyinmiş Fatih ve Bayezid Camilerinde bulunan ecdadının mezarlarını ziyaret etmişti.

Sonra saraya döndü. Babüssaade önünde attan indi. Ak ağaların önünden serbestçe geçip içeri girdi. Ak ağalar orucun verdiği sersemlikle padişahın niyetinin anlayamamışlardı. O saatte padişah da olsa oradan birinin geçmesi yasaktı. Kendisine mani olmadıkları için iftardan sonra Ak ağaların cezalandırılmasını silahtar ağaya havale etti.

Daha sonra yol üzerinde Seferli odası, Kiler ve Hazine odalarını ziyaret etti. Oradan Silahtar Ağa Köşkü’ne çekildi. İftardan ve musahipleri ile yaptığı neşeli sohbetlerden sonra teravih namazı kılındı. Hünkâr Topkapı Sarayı’na çekilmiş, Ak ağalar takdir edilen sopaları şeker gibi yemişlerdi. Sordurdu, her birine yediği sopa kadar altın gönderdi.” 25 Ramazan 1240/13 Mayıs 1825[32]

e. Kapıcılar Ağası

Hükümdar ile sadrazam arasında sözlü ya da yazılı görüşmelere aracılık ederlerdi. Azledilen sadrazamdan mührü alır, yeni tayin edilen sadrazama götürürdü. Daima padişahın yanında bulunur, cuma ve bayram namazlarında halkın verdiği dilekçeleri toplardı.

Tuğ ihracı, Mevlût alayı ve sair merasimde de kapıcıbaşılar bulunurlardı. Kapıcıbaşılear bayram tebriklerinde ellerinde gümüşlü asâ ile padişahın tahtının karşısında dururlardı. Eyalet valisi olan beylerbeyi veya vezirlere mühim ve gizli bir tebliğ yapılacağı zaman bunlardan biri vasıtası ile yapılırdı. Haklarında idam cezası verilen vali vezir gibi devlet adamlarının öldürülmelerine işleri bunlara havale edilirdi. Yabancı elçilerin kollarına girip sultanın huzuruna çıkarma işi de kapıcıların görevleri arasındaydı. Kapıcıbaşılar devşirme teşkilâtı kalktıktan sonra paşaların evlâtlarından veya birinci derecedeki ümeranın oğulları arasından tâyin edilirlerdi.[33]

Kapıcılar Ağası İbrahim Ağa,

“Mabeynci Berberbaşı Ali Ağa’nın biraderiydi. Kapıcılar Ağası İbrahim Ağa, Zilkade içinde darülbekaya yolcu oldu. Kardeşinin hatırı için cenazeye katılan ağalar, hatırı sayılır sevaplar aldılar!.

Şehit Selim'in devrinde Giridli üç kardeş olarak İstanbul'a geldiler. Her biri bir vasıta ile dergâh-ı âliye hizmete girdiler.

Kaderin sevki ile Ali Ağa, Seferli Odası'na sevk edilince diğer kardeşlerini de Enderun'a aldı. En küçükleri olan İbrahim sarık sarmaya heves etmiş, Ali Ağa berberlikte maharet göstermişti.

Hafif tıraşla her başı ihya etmesiyle meşhur olunca, 1224 senesi Muharreminde (Mart 1809) Ali Ağa berberbaşılığa yükseldi. İki ay sonra Mabeyncilik şerefi ile müşerref oldu. İla maşallah o gün bugündür ikbal yıldızı hiç sönmedi. Bir çift sözü cümlenin emeline ulaşma vesilesi sayıldı.

Mabeynci olduktan iki sene sonra biraderi İbrahim'i tüfekçibaşılık ile Hasoda'ya aldı. Bir süre sonra akıllara hayret verecek tarzda küçük İbrahim'i de Mabeynci yaptı. İbrahim burada uyum sağlayamadı. Kapıcıbaşılığa nakledildi. 1819 yılında Kapıcılar ağası olarak yüksek bir makama nail oldu.

Tepedenli Ali Paşa'yı tepeleyen Hurşit Paşa'ya kılıç, kaftan ve ferman götürme hizmetinde bulundu. Eski bir sadrazam olan Hurşit Paşa'nın birçok iltifatlarına nail olarak İstanbul' a döndü.

Bir hafta sonra Halet Efendi'nin damadı Arif Bey'in Yıldız Köşkü civarında verdiği davette hastalandığı, kardeşine haber verildi. Ne var ki Ali Ağa henüz yolda iken Azrail geldi.

İbrahim Ağa, hakkı gözetir, doğru bildiği şeyi söyler, itibarlı bir insandı."[34]

f. Darüssaade Ağası

Topkapı Sarayı, Harem, Enderun ve Bîrun denilen üç ayrı teşkilâtla yönetilirdi. Darüssaade tabiri ise genel olarak padişahların özel dairesinin bulunduğu, hanımları, çocukları ve cariyelerinin yaşadığı Harem Dairesi için kullanılırdı. Buranın her türlü hizmetiyle uğraşan ve Darüssaade ağaları denilen bu görevliler, padişaha ve ailesine yakınlıkları sebebiyle Sadrazam ve Şeyhülislamdan sonra sarayın en nüfuzlu şahsı haline gelmiş ve Osmanlı siyasî tarihinde önemli roller oynamışlardı.[35]

Harem'e alınan zenci ağalar, Harem kapılarını bekler zamanla Darüssaade Ocağı'na ait usul ve kanunu öğrenirlerdi. Sırasıyla terfi ederek zamanla Eski Saray ağalığına oradan Darüssaade ağalığına getirilirdi.

Darüssaade ağalığına tayin edilen şahsa padişah huzurunda samur kürk giydirilirdi. Alaylarda üzerlerine seraser kaplı dört yenli samur kürk giyen Darüssaade ağaları, bellerine som mücevherli "akve" denilen değerli köstekli bir bıçak takarlardı. Sürrenin hareket edeceği gün kullandıkları özel bir asaları vardı. Bu asâ saray hazinesinde muhafaza edilmekteydi.

Aslî görevleri Harem'in idaresi olan Darüssaade ağaları, Valide sultanla konuşabilirler, padişah ve devlet ileri gelenleri arasındaki yazışmayı ve protokolü sağlarlardı. Darüssaade ağaları padişahların ölümleri sırasında onların yanında bulunur vefatlarını sadrazama bildirirlerdi. Düğün, nişan, sünnet, cülus gibi haremi ilgilendiren bütün merasimleri idare ederlerdi.[36]

Darüssaade ağalarının görevleri arasında Haremeyn Evkafı Nazırlığı önemli yer tutuyordu. (1668'de nezaretinde 313 vakıf vardı.)

Haremeyn Hazinesi'nden yapılan harcamalar ve padişah tarafından yapılan çeşitli ihsanların hesap defterleri Darüssaade ağasınca tutulurdu.

Saray tarafından yaptırılan camilerin inşaat ve tamirat masraflarını Darüssaade ağası görürdü. Nitekim Sultan Ahmed Camii inşaatı Darüssaade Ağası Mustafa Ağa'nın nezaretinde yapılmıştı.[37]

Kasım Ağa'nın Azli:

"İncili Köşk'te rikab merasimi yapılacaktı.

Merasim ağaları önceden kasra geldiler. Öğleye yakın cihan şehriyarı da teşrif ettiler. Darüssaade Ağası Kasım Ağa, meydana indiği sırada Bostancıbaşı Abdullah Ağa azledildiğini bildirmek üzere acele etmekteydi. Bu alev gibi yakıcı sözü söylemek zordu.

Kasım Ağa için Balıkhane'nin yolu görünmüştü. Ama o sıradan bir ağa değildi. Umumun nazarında duası makbul salih bir kul olarak bilinirdi. Bu yüzden Beşiktaş sarayında kalmasına izin verildi. Bununla da kalmadı kendisine Şeyhü'l-Haremlik rütbesi ihsan edildi. Artık Darüssaade ağalığından alındığı için gam çekmeyecekti. Âdet olduğu üzere azledilen görevlinin mallarına el konulması usulden olduğu halde, Kasım Ağa'nın

bütün malları kendisine hediye edildi. Bu tedbir, halkın asayişini ve devletin huzurunu ve padişahın ömrünü artırdı.

Esasen padişah Darüssaade ağalığını daha tahta çıktığı gün hazinedarı Anber Ağa'ya vaat etmişti.

Anber Ağa huzura çağrıldı. Kendisine dört yenli samur kürk giydirildi. Cihan padişahının iltifatına mazhar olduktan sonra Darüssaade ağalarına tahsis edilen köşke uğurlandı.

Kendisinden boşalan Hazinedarlığa, yine cihan padişahının lalalarından hazine vekili Hafız İsa Ağa getirildi. Kendilerine giydirilen kaftanlar yüce liyakatlerine bir işaret olmakla giyen ile giyilen arasında bir ahenk vardı.

Hazine vekaleti Harem ağaları musahiplerinden Cevher Ağa'ya ihsan edildi." [38]

Hafız İsa Ağa:

"1230/1815'te Darüssaade ağası olan Hafız İsa Ağa, sonradan verilen Haremeyn nezareti ile konumunu güçlendirmişti.

İsa Ağa emsali nadir bulunan hafızlardandı. Ne var ki Silahtar Ali Ağa, onu kendisine can düşmanı bellemişti. Aralarını bulmak mümkün olmadı. Ali Ağa, Kızlarağasını azlettirmiş, Hafız İsa Ağa iyice yalnız kalmıştı.

13 Muharrem Cuma günü (19 Eylül 1823) selamlık merasimi Tophane Camii'nde icra edilecekti. Darüssaade ağası saraya girmek istediğinde Bostancıbaşı Silivrili Osman Ağa, ona mani oldu. Hafız İsa Ağa azledilmişti.

Sandalına binip Kavak Sarayı'na gitti. Çaresiz düşmanlarının kendisi hakkında verecekleri kararı bekleyecekti.

Öte yandan Tophane Camii'nde birinci imam Arif Efendi'nin arkasında Cuma namazını kılan hünkârın doğum günü yaklaştığı için, namazdan sonra okunan dua herkesin sevincine sebep olmaktaydı.

Darüssaade ağalığı için Hazinedar Bekir Ağa, Sultan mahfeline davet edildi. Adet üzere yenli samur kürk giydirildi.

Aynı anda İsa Ağa'nın bütün mallarına el konuldu. 'Kölenin nesi varsa efendisine aittir.' kuralına uyuldu. Kendisi Şam'a sürgün edildi. Çıkan iradede 'mücerred ani's-siyab' denildiği için üzerinde bir kat elbise kalana kadar soyuldu. Hafız İsa Ağa, aslına dönmüştü. Saraya nasıl geldi ise öylece çıplak bir esir gibi ağlaya ağlaya Şam yolunu tuttu. Bu durumun halk arasında yayılması hoş görülmedi. Ardından her türlü elbiseden iki kat bohça edilip Konya'da kendisine yetiştirilmesi emri verildi. Ayrıca Şam'a vardığında kendisine 40 kese ihsanda bulunulacaktı.

Hafız İsa Ağa'nın eşyaları Hazine Ağası Kıbrıslı Emin Efendi'nin nezaretinde Çinili Köşk meydanında satıldı.

25 gün süren müzayedenin sonrasında 6575 kese elde edildi. Nakit parası için ayrıca defter tutuldu. Cümlesi hazineye devredildi.

Sahip olduğu kölelerden ikisi, iki siyah inci danesi gibi Pazar-ı sevdada açık artırma ile satıldığını görenlerden 'Vah vah! Şu çocukları alanlar, para için tekrar satarlarsa günah olur.' denildiğini işiten silahtar ağa, her ikisini de satın aldı.

Hürriyetlerini bağışladı, yeni isimler verdi. Birini Seferli Odası'na, diğerini Hazineye çırak yazdırdı. Selim Efendi, Hazine'de, Hurşit Ağa, Seferli'de parmakla gösterilen şahıslar oldular."[39]

g. Çuhadar Ağa

Enderun odalarının en muteberi olan Hasoda'ya mensup ağaların üçüncüsü çuhadar ağadır. Silahtardan sonra ve rikabdardan evvel gelirdi. Çuhadarlık, Çelebi Sultan Mehmed zamanında ihdas edilmiş bir memuriyetti. Alaylarda ata binerek hünkârın arkasından gider ve yağmurluğunu taşırdı. Aynı zamanda hükümdarın kaftanlarına ve kürklerine bakmak da bunun vazifesiydi. Bayramlarda padişah camiye giderken ve diğer merasimlerde halka para serperdi. Silâhdar bulunmadığı zaman ona vekâlet eder ve terfi ederse silâhdar olurdu. Saray dışı hizmetlerden birisine çıkması icap ederse, kendisine Beğlerbeğilik verilirdi.

Çuhadarın teşrifat görevleri de vardı. Vezîriâzam, şeyhülislâm, Kırım hanı ve rikâb-ı hümâyun kaymakamlığı'na tayin edilenleri sarayın Soğukçeşme Kapısı'nın iç tarafında

karşılar, padişahın huzuruna götürürdü.

Hasodabaşı, silâhdar ve rikâbdar ağalar gibi padişaha doğrudan arzda bulunma yetkisine sahiptiler. Emrinde kırk kadar çuhadar bulunan başçuhadar ağa, Padişah bir yere gittiğinde rikâb-ı hümâyunun sağında yürür; ikinci çuhadar, kırmızı atlas kese içindeki sultanın ayakkabısını taşıyarak giderdi. Çizmeci denilen üçüncü çuhadar, başçuhadarın ardından yürüyerek padişahın yedek çizmesini taşırdı.[40]

Saltanat binişleri sırasında padişaha sunulan arzuhaller çuhadar ağa vasıtasıyla silâhdar ağaya verilir, o da padişaha takdim ederdi. Terfi ederse silâhdar, dış hizmete çıkarsa beylerbeyi ve vezir olurdu. (XVII. yüzyılda)

Şeyhülislâmların, Mevlevîyete kadar yükselmiş kadıların, kaptanpaşaların, tersane emininin, yeniçeri ağalarının, sekbanbaşı ve çavuşbaşı gibi yüksek devlet ricalinin de özel çuhadarları vardı.[41]

Hülyacı Hafız Mehmed

“Sultan Mustafa Han zamanından beri ömrünü saraylarda geçirmişti. Eski saraydan başlayarak Galatasaray ve Enderun’da 30 yıl hizmet verdi.

Hülyacı Hafız Mehmed Ağa’nın hülyasını gördüğü en yüksek mevki Anahtar ağalığı oldu. Sarayda herkes ona hürmet ederdi. Özellikle silahtar olanlar, ölçüsüz saygı gösterirlerdi.

Ne var ki Hülyacı da bunama alametleri başlamıştı. Silahtarın bütün gayretlerine rağmen kendisinde hiçbir iyileşme olmadı. Eski ağaların silahtardan habersiz olarak emekli edilmesini istemeleri üzerine, bin kuruş maaşla emekli edildi.

Bu olay Hülyacı’nın, Enderun’un önde gelen büyüklerine darılmasına yol açtı.

Dışarı çıktıktan sonra hiçbir nasihati dinlemedi. Kışta yağmur altında ehlullahın kabir ve türbelerini ziyaret için dolaşır, ‘Kaderde var ise dışarıdan dahi gelir, ya başçuhadar olurum ya silahtar.’ derdi.

Altı ay kadar perişan dolaştıktan sonra cihan padişahlarının huzurunda kul oldukları Melik’ül- Müteal’in huzuruna çıktı.

Enderun halkı ruhuna rahmet okudular.

‘Vennefsü la tentehî an neyli mertebetün

Hatta teremme elleti min duniha'l- atab'

(Ondan geri kalan kemikler çürüyünceye kadar nefisde yükselme meyli sona ermez)[42]

Çuhadar Ağa'nın Emekliliği

"Sultan Selim'in has bendelerindendi.1789 senesinde girdiği Hazine-i Hümayun odasına ait olan çantacılık hizmetinde güzel bir nam kazanmıştı. Birkaç sene geçince Hasoda'ya alınan Hafız Ali Ağa, 1812 yılında Hasoda'nın en meşhur sakinlerinden biriydi. Bosnalı Osman Ağa'dan önce çuhadar yapılınca şöhreti daha da artmış oldu. Silahtar Emin Ağa azledildiği zaman bu görevin kendisine verilmesi beklenmekteydi.

Ne var ki bu şeref kendisinden daha aşağı rütbede bulunan Tülbent Ağası Ali Bey'e verildi. Çuhadar ağaya 'ya sabur' çekmekten başka yol yoktu.

Bir süre sonra felek mükâfat vermeye kıyam etti. Osmanlı ordularına sadzaram ve serdar-ı ekrem olan Ahmed Paşa'ya kılıç ve kaftan götürmek hizmetiyle orduya alındı. Serdar-ı Ekrem'in ayağına yüz sürmek şerefi hakkında bir inayet oldu.

Yüce Sadrazamlık hatt-ı hümayunu, hediye edilen kılıç ve hakanî kürkü serdar-ı ekrem'e teslim etmek üzere Ordu-yı Hümayuna sefer etti. Emanetleri teslim edip serdarın eteğini öptükten sonra geri dönmek vakti geldiğinde, serdar şanına yakışacak derecede hiçbir hazırlığı ihmal etmedi. Şan ve debdebe içinde Dersaadet'e uğurlandı. Geri döndüğünde hünkâr tarafından kabul edildi.

Ayrıca üç beş günde bir yolculuk sırasında düşmanın durumuna dair bilgi edinmiş olması ihtimaliyle huzura çağrılır oldu.

Ancak onun böyle bir bilgisi yoktu. Ordunun ahvaline dair sual cevap sırasında ziyade heyecan ile şuurunu zayi etti. Bunun üzerine emekli edildi. Yerine Ahıskalı Hüseyin Beyefendi çuhadar tayin edildi."[43]

h. Hazine Ağası

Hazine ağası, hazine odası hademelerinin reisi durumundaydı. Oldukça önemli bir görevi vardı. Enderun hazinesinde savaşlarda elde edilen ganimetler ve kıymetli eşyalar saklanırdı. Saraya giren ve çıkan her türlü eşyadan birinci derecede o sorumluydu. Hazinede bulunan eşyalar ayda bir defa gözden geçirilir ve sayılırdı. Saltanat değişimlerinde ayrıca sayılırdı.

Hazine Ağası sarayda hizmet veren ve sayıları iki bin civarındaki "ehl-i hiref" denilen terzi, kürkçü, kuyumcu, nakkaş, kılıççı, sorguççu vb. saray sanatkârlarının başı olduğu gibi Hazine ve saraya ait mücevherat ve kıymetli eşyanın muhafazasından da sorumluydu. Barış ve savaş zamanlarında Padişahın yanından ayrılmazdı. Padişahın bu makama verdiği önemin bir ifadesi olarak padişahın namaz seccadesini taşır, namaz kılınacağı zaman seccadeyi bizzat sererek etrafı kontrol ederdi. [44]

Sadullah Ağa'nın Hazinedarlığı

'Padişah Hazine ağalığına Sadullah Ağa'yı getirmek istiyor, ancak o ısrarla bu görevden kaçıyordu. Rüşvet erbabı ile Sadullah Ağa'nın aynı kapta kaynamayacakları şüphesizdi. Sonunda padişahın emri yerine gelmiş, Ferhat Ağa ile Başyazıcı Kani Efendi âdet olduğu üzere koltuğuna girip onu makamına götürmüşlerdi.[45]

Hazine odasında bütün ağalar gelip eteğini öptüler, gecikmeden ileri çıkıp tebrik resmini yerine getirdiler.

Hasodabaşı Ankaralı Mustafa Ağa, kendisine emanet edilen sözleri 'Sözlerin meliki, meliklerin sözüdür.' hükmünce ağalara tebliğ etti.

Birlikte asıl hazineye geçildi. 'Azledilen Hazine ağasının kapısını açıp, mührü kendi eliyle yakasından koparmak usulden' olduğu için öylece yapıldı. Koynunda emanet olan mührü çıkarıp kendinden sonra tayin edilen şahsa vermek büyük bir elemdi.

Yeni ağa, Hazine kilidini yeniledi. Kaparuz kapılarını kendi eliyle sıkıca kapattı ve oradan ağa yerine döndü. Eski ağanın hademelerinden yalnızca Kaftancı İlyas Ağa'yı yerinde bıraktı, diğerlerini oradan uzaklaştırdı.

Sonra Mabeyn'e gitti ve üzerinde olan kahvecibaşılıktan istifa edip sadece kendi işi ile meşgul olmak istediğini belirten bir dilekçe yazdı. (21 Ağustos 1817)

Öteden beri Osmanlı sultanlarının cülus günlerinde hazineyi ziyaret etmeleri âdetleriydi. Fütuhat dönemlerinde alınan ganimetler, hazinede göz kamaştırıcı bir manzara arz ederlerdi.

Sultan Mahmud Han, günlük meşguliyetler yüzünden uzun süre bu güzel âdeti yapma fırsatı bulamamıştı. Memleketin her yerinde asayişin sağlanması üzerine fırsatı ganimet bildi. 8 Şevval Perşembe günü Hazine Ağası Sadullah Ağa'ya hazineyi ziyaret edeceklerini ifade buyurdular.

Aynı gün önce Hırka-i şerif Odası'nda öğle namazı eda edildi. Sonra padişah yakınları ile birlikte aralarında Darüssaade Ağası Hafız İsa Ağa, Silahtar Ali Bey, Kapı Ağası Mustafa Ağa, hazinedarları Bekir Ağa, Çuhadar İbrahim Ağa, Rikabdar Tuğlu Mehmed Ağa, Hasoda başı Hüseyin Ağa, Kilerli Ağası Vasıf Bey, Seferli Ağası Ali Beyler vardı.

Hazinenin kapısına kadar yerlere telli ustufe yayılmıştı. Buradan ileriye ancak dört mabeynci girebilirdi. Arz ağaları hazinenin dışında döşenmiş olan şiltelere oturdular. Usule göre başköşeye Darüssaade ağası oturur, sonra onu temenna ederek silahtar otururdu.

Kendilerine Hazine ağası tarafından kahve ve şerbet ikram edildi.

Bu sırada adaletli şah yedi göz hazinenin içinde olan emsalsiz eşyayı keyfince temaşa etmekteydi. Özellikle ilk odada bulunan Osmanlı sultanlarına ait tasvirler hünkârın şimdi oturdukları tahtın hizasına kadar gelmiş olması, onlarla aynı meclisi paylaşma anlamında yorumlanmış dua ve senaya sebep olmuştu.

İkinci odada bulunan Keykavus'a ait taht aynı ibretli gözlerle seyredildi. Tahtın bazı kıymetli eşyalarla süslenmiş olması, Hazineli için tebrik sebebi oldu.

Diğer odalarda olan silahları, cins cins kumaşları ve sayısız eşyayı seyrettikten sonra dışarıda kendilerini bekleyen arz ağalarını da içeri aldılar. Onlar da açılmış odaların bir kısmını gezdiler. Her hususta olduğu gibi in'am ve ihsanda da kendilerinden önceki sultanlarla yarışan hünkârın bu

hususta onları geçtiği, Hazine, Kiler ve Seferli odalarının kapıları üzerindeki taşlara yazılmıştı.

Kendileri Hasodalılara senede yüz kuruş, aşağı odalılara 30 kuruş aylık bağlamışlardı. Ak ağalara ve zülüflü baltacılara da münasip vakitlerde yaptıkları ihsanlar kıyamete kadar duaya sebep olacak cinstendi.

Enderunlu Vasıf Bey'in bu ihsanlar hakkında söylediği tarih beyitleri, oda kapılarının süsü oldu.

'Bendegân-ı kemine kıldı ata Mahmud Han'

Değersiz hizmetçilerine Mahmud Han ihsanlarda bulundu. (1232/1817)

Aynı şekilde Hazine ziyareti münasebeti ile yazılan kaside ve mücevher tarihte 'Kel nakşı fil Hacer' (*taşa işlenen nakış gibi*) olmuştu. Acele ile yazılması 'el hayru la yu'har' içindir. (*Hayır geciktirilmez*) (1817)

Hazine Ağası Sadullah Ağa, her fırsat çıktığında azli için müracaat ederdi. Kendisi inziva ehli, hak aşığı, salih bir insandı. Bu defa umduğuna nail oldu. 03 Ocak 1818 Cumartesi günü emekli edildi.[46]

i. Rikabdar Ağa

Padişahlar atla bir yere gittiklerinde atının özengisini tutup inip binmesine yardım eden görevliye rikabdar denir. Rikap üzengi demektir. Üzengiyi elinde tutan manasına gelir. Önceleri silahtar ve çuhadar ile gün boyunca padişahın hizmetlerinde bulunurlardı. Bu makama ocak yolunda kırk yılda ancak terfi etmeleri yüzünden yaşları 60'a yakın olurdu. Yaşlılık yüzünden gün boyu hizmette yoruldukları gözlenince, resmî günlerin dışında dairelerinde oturmaları ve silahtarın yokluğunda ona vekâlet etmeleri irade olundu.[47] *Rikabdar Ağa, padişahın çizmelerine bakar ve ayakkabılarını giydirirdi. özel gezintilerde padişah ata binerken atın üzengisini tutmak, onun göreviydi. Ayrıca has ahırların eyerlerini temin eder ve padişahın ata binebilmesi için onun ayağını koyacağı bir sandalyeyi taşırdı Rikabdar Ağa mevlid, bayram, cuma selamlığı gibi merasimlerde ve alaylarda padişahın yanında bulunur, saltanat binişlerinde diğer ağalarla birlikte edepli bir şekilde padişahın karşısına otururdu*[48]

Kâmi Ahmed Efendi'nin Rikabdarlığı

“1206/1792 tarihinde hazineye yazılmıştı. O tarihlerde Hazine ağası olan Şeyhülislam Hacı Halil Efendi’nin tütüncüsü olarak hizmetine girdi. Çok geçmeden Hazine kâtipleri arasına alındı.

1215/1801 senesinde üçüncü yazıcı oldu. Yedi sene kadar bu hizmette bulunduktan sonra zorlanmadan başyazıcı oldu. 1228/1813’te doğrudan Hasoda’ya alınıp kırklara karıştı. Hazinenin bütün işlerini ayrıntıları ile bilmesi, Hazine ağası olması yönündeki beklentileri artırmıştı. Kâmi Ahmed Efendi kendisini bütünüyle bu hayale kaptırmıştı. Ne var ki 1233/1818 tarihinde iki defa Hazine ağası değişmesine rağmen o, bu saadete eremedi.

İlkinde Silahtar İlyas Ağa bu makama layık görülürken sekiz ay sonra yapılan ikinci tayinde ihtiyar Emin Efendi tayin edilmişti. Hazine ağalığına yapılan tayin gecelerini ömrünün en uzun geceleri olarak geçiren Kâmi Efendi, 1236/1821’de yapılan üçüncü tayinde de nasipsiz kalmıştı. Üstelik yeni ağa Kıbrıslı Emin Efendi’nin öyle kolay kolay bu görevden ayrılması da beklenmiyordu. Çünkü Emin Efendi’nin Mabeyncilerle arası gayet iyiydi.

Kâmi Efendi, Hasoda’nın kıdemlilerinden sayılırdı. Hazine ağalığı suya düşünce, önce Tülbent ağası, sonra Rikabdar oldu.

Şimdilerde hayalinde silahtar olmak vardı.

Onun bu emelini sezen silahtar ağa, işi bilmezden gelmiş tören yerlerinde hünkâra ‘Rikabdar kulunuzun her makama liyakati vardır. Sizin bereketinizle sadakati de aşikârdır. Ne kadar itibar buyursanız değer!’ diyerek inceden inceye alay geçtiğini, güngörmüş ağalar seyrederlerdi.

Kâmi Efendi, uzun süre kalemde hizmet gördüğü halde bu ince alayların farkına varamaz, kendini hünkârın sevgili memuru zannıyla huzurda sözü uzatırdı. Hünkâr, rikabdarın bu tavrına hafifçe tebessüm ederdi.

Kâmi Efendi’nin, 4 ay kadar silahtar olacağım sevdasıyla vaktini geçirdiği günlerde, işi bilen bazı muzip ağalar, geceleri yanına gider; ‘falan Cuma günü dikkat ettim. Şevketli Efendimiz sizden başkasıyla sohbet etmedi. Bak

sana yaranmak için söylemiyorum. Hünkârın size olan teveccühü hâlâ silahtar ağaya gösterilmiyor. Şayet silahtar değişecekse ki öyle görülüyor, mutlaka siz silahtar olursunuz.' derlerdi.

Kâmi Efendi keyiflenir; 'Canım oğlum azıcık daha eğlenelim. Bazı başı örtülü muameleler var. Gizlice söyleyeyim' diye söze başlardı.

Nihayet Hırka-i Şerif ziyaret edildiği gün hünkâra pek yakın durmuş, kime iltifat edilse bu zat ahmaklığını ispat için onunla birlikte temenna etmesi ve söze karışması sultanın öfkelenmesine yol açmıştı.

Öfke ile Kami Efendi'ye dönen sultan: 'Sen dur ey bülbül, biraz gülşende yârim söylesin.' mısraını Nabi ne güzel söylemiş, ama niçin söylemiş bilmem!' diyerek yüzünü çevirmesi orada bulunanları mahcup etmişti.

Akşam iftar vaktinde Enderunlu Vasıf'ın vefat haberi geldi. Bu haber Kâmi Efendi'nin bütün hayallerini ve Hasoda bendeliğini alıp götürdü. O artık Bolayır valisiydi."[49]

3. Enderun'un Eğitim Oyunları

Perşembe günlerini mesire yerlerinde geçirmeyi âdet edinen sultan için bu geziler, aynı zamanda Enderun ağalarını eğitmek için de iyi bir fırsattı. Mesire yerlerinde başta güreş olmak üzere; cirid, binicilik, okçuluk, şilahşörlük gibi birçok sporun eğitimi verilir veya uygulaması yapılırdı.

Gülhane sahrasında bulunan lahana ve bamya başlı sütunların öyküsü -oldukça eski olmakla birlikte- sultanın süvari eğitimi ile ilgili olduğu, Ata tarihinde şöyle anlatılır:

"Osmanlı devleti teşkil edildiği günden beri askerleri, okçuluk, süvarilik ve silahşörlük, kılıç kullanma, mızrak atma gibi sanatlarda eğitilirdi. Bu sanatlarla özellikle meslek olarak uğraşma, Çelebi Sultan Mehmed Han'ın Amasya sancağında ilk vali iken kurduğu orduda başladı. Sultan Fatih döneminde en üst seviyeye çıkmıştı.

Çelebi Mehmed, babası Yıldırım Han'ın Timur önünde ağır bir yenilgi alması üzerine, orduda süvari takımının devamlı surette eğitim yapmasının gerekli olduğunu anlamıştı. Kendisi Merzifon'a yerleşmiş, şehzadesi II. Murad'ı kaymakam olarak Amasya'ya bırakmıştı.

Merzifon arazisi gayet büyük lahanası ve Amasya çok temiz bamyası ile meşhurdu.

Bugünlerde Amasya ve Merzifon'dan bir miktar süvari yazdırmıştı. İki bölgenin süvarisine Suluova'da karşılıklı olarak harp talimi yaptırırdı. Her iki tarafı talime ve harp sanatına

teşvik etmek için türlü bahaneler icat ederdi.

Şehzadenin idaresinde olan süvari birliğine Amasya'dan kinaye Bamyacı, kendi emirleri altında bulunan askerlere Merzifon'dan kinaye olarak Lahanacı ismi verildiği, işin hakikatini bilenler tarafından anlatılırdı."[50]

Enderun ve Birun'daki cündîler Bamyacı ve Lahanacı alaylarından birine bağlı idiler. Cündî olmak isteyen bir acemi içoğlanı, bu alaylardan birini seçtikten sonra, Cündîbaşı'ya dileğini iletir o da aceminin istediği alaydan bir keskin cündîyi ona üstad verirdi.

Cündîlik eğitimi haftanın Çarşamba ve Cumartesi günleri Gülhane Meydanı ile Beşiktaş Sarayı'nın kuzeyindeki Çinili Köşk alanında yapılırdı.

Cündîlik öğrenmek isteyen bir acemiye ilk önce ata binme ve at üzerinde oturma öğretilirdi. Bunun için de babataşı denilen at biçimi verilmiş taş üzerine oturulup, dizgin tutmak öğretilirdi. Bunu öğrenen acemi, gerçek ata binerek çabuk ve çevik inip binmeyi, yürütmeyi, yavaş ve hızlı koşturmayı öğrenir daha sonra at üzerinden tablalara ok atma, sırığın tepesine bağlanmış kabağı okla vurma, 70-80 cm. uzunluğunda ve 7,5 cm. kalınlığındaki ucu sivri temreni kum yığınına saplama idmanları yapardı. Eğitimini tamamlayan cündî ağaların önünde yapılan imtihanı kazanır önce kâmil, sonra da keskin cündî olurdu.

Keskin Cündîler, cirid değneğini yaya ciridinde en uzağa atmak, at üstündeyken kalın meşe kütüklerine kalemliyi saplamak, havada uçan kuşu vurmak, at koştururken labudu yere vurup yüksek ağaçların tepesine çekilmiş ip üzerinden aşırmak, yere çakılmış yüksek direğin tepesine konulmuş kabağı, atını koştururken ok ile vurmak usullerde eğitimlerine devam ederdi.[51]

a. Kar Oyunu

Abdi Bey'in Feryadı

"Bugünlerde zemin ve zaman kar ile doluydu. Odalardan dışarı çıkma imkânı yoktu.

Cihan padişahının hatırına, ağaların kartopu oynamaları düşmüştü. Geçmiş senelerde birkaç defa daha bu oyunu seyrettikleri anlatılırdı.

Mabeyn-i Hümayun'un önündeki meydana üç oda efradının toplanması irade buyruldu. Hünkârın huzurunda vakarı bir kenara bırakıp kartopu oyunu başladı.

Kartopu oyunlarında eski bir âdet vardı. Odalarda gecelik urbası ile gezen bıçaklı eskilerden, biraz vakur, biraz tuhaf olanlardan kim ele geçerse hünkârın huzuruna getirilip kara yatırılırdı.

Hemen Hazine'den Yantorî Bekir Ağa ve asil ağalardan Çerkez Paşazade Abdi Bey'i, Kiler'in peşkircisi Kısa Hasan Efendi'yi, ayaksız Sarsak Emin Ağayı, Seferli'nin çamaşırcısı Kuloğlu Şakir Ağa'yı, Tulumbacı Hafız Mehmed Ağa'yı birer merdivene bindirip gecelik kavukları ile getirdikleri saatte, kara yatırılmaları işaret buyruldu. Her biri bir taraftan yapılan hilelerle kara yuvarlandılar. Öteden beriden atılan kartopları, eskilerin başlarında bulunan gecelik kavukları kartopu gibi yere düşürüp yuvarlayınca, biçareler dal kelle, parmakları ağızlarında şaşırıp kalmışlardı. Bu hâle gülen padişah, onlara ihsanlarda bulundu.

Musahip Said Efendi, Abdi Bey'in soğuktan titrediğini görünce kendisini tutmak için kucakladığı anda her ikisi yeniden kara gömüldüler. İki taraftan ağaların kartopu yağmuruna tutulan Abdi Bey'in feryadı göklere çıktı. Vücut kalesi kartopları ile viran olacaktı ki feryadına merhamet eden padişah yetişti. Padişahın ihsanları ile oyun sona erdi. Ağalar odalarına döndüler. Beş on gün bu tuhaf oyunun sohbeti ile vakit geçirdiler. Bu latif oyun, zamanın karlı sahifesi üzerine letafet düşürmüştü. (2 Mart 1813, Salı)"[52]

b. Tomak

Tomak üstü meşin, içi keçeli ve kadın saçı gibi örülmüş "tura" nevinden âletle oynanan oyunun adıdır. "Cirit oyununu" atlılar, "tomak oyununu" ise yayalar oynarlar. Tomak oyunu altışar kişilik iki takım tarafından oynanır. Her takımın birer tomağı vardır. Oyun, cirit gibi karşı taraftakilere vurmasından ve bir takımın öteki takımı pes dedirtecek kadar hırpalamasından ibarettir. Tomak hasmın arkasına vurulur. Bu sebeple hamle edenlere karşı, öteki taraftakiler kollarını verirler ve bu suretle hasmın vurmasına meydan bırakmazlar. Cirit gibi, bu oyunda da hareket çabukluğu göstermek, hasmın hücumlarım atlatmak gayesi güdülürdü. Tomak oyunu oynayanlara "tomakçı" denilir.

Saraydaki tomak oyunlarına silâhtarın başçavuşa verdiği işaretle başlanır, çavuşbaşının "çek" deyişiyle sona erer. Oyunun sonunda oyunculara "atiyye" dağıtılırdı.

Sultan II. Mahmud zamanında Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdıktan sonra saray eğlencelerinin bir kısmını kaldırmış, 1826'da son kez izledikten sonra tomak ve cirit oyunları ile birlikte bamyacı, lahanacı takımlarını da yasaklamıştı.[53].

Gülhane Köşkünde Tomak

"Salı günü hava oldukça açıktı. Hünkâr Gülhane Köşkü'ne teşrif ettiler. Meydanın özelliğine göre hoşça vakit geçirmenin yolu arandı. Öğle saatlerinde Enderun ağaları huzura çağrıldılar. Tomak oynamaları irade buyruldu. Oyundan sonra cepleri altın gördü.

Ardından Gülhane Köşkü önünden İshakiye Köşkü'ne kadar 'menzil ciridi' atmalarını ferman buyurdu.

Cündî takımları bir iki saat kadar cirit attılar. Hazine'de olan cündîlerden Kato Hasan Ağa'nın ciridi uzak bir mesafeye gitmiş, hiç kimsede ona yetişme ümidi bırakmamıştı. Cündîler gerçi ellerini ciritten çekseler de dillerini Kato Hasan'dan çekmediler. Kıskançlık sevkiyle ileri geri birçok söz söylediler.

Durumu fark eden hünkâr, Kato Hasan'a donanımlı ve süslenmiş bir at hediye etti. Kato o anda bütün yarışlarda ciridini en ileri savuran asker olacağına söz verdi[54].

Ancak kaderin rüzgârı hep aynı yönde esmezdi.

'İza dâkat bike dünya fe fekkir 'elem neşrah'

Fe usra beyne yüsreyni iza fekkerte fefrah'

(Dünya sana dar geldiğinde 'senin göğsünü açmadık mı' ayetini düşün, her zorluğun iki kolaylık arasında olduğunu düşünürsen ferahlarsın)

Enderun'un şöhretli cündîsi Kato Hasan daha emekli edilmeden evlenme gafletinde bulunmuştu. Bu hareket gerçi şeriata aykırı değildi. Ama Enderun kanunlarına uymuyordu. Sarayda geçen 26 yıllık hizmetine bakılmadı. Kuru bir silahşorluk unvanı ile ihraç edildi. Yarım ekmeğe muhtaç yaşadığı, ahirete ait bir dava olarak kaldı.

c. Güreş

Huzur güreşleri, genellikle "biniş" denilen saltanat şenliklerinde öğle namazı ve yemekten sonra yapılırdı.

Huzur güreşlerinin ne şekilde yapılacağı, yani yenişlik olup olmayacağı, kimin kiminle güreşeceği duacıya iletilince, duacı ona göre pehlivanları eşlendirir ve yüzleri padişaha dönük olarak dualarını okuyup davul-zurna veya çifte nekkarenin nağmesine uyarak "huzur peşrevi" yapıp güreşe başlarlardı.

Güreşlerde yenişlik olmasına izin verilmişse, her iki pehlivan da biri diğerini yenip daha çok ün kazanmak ve ihsan olabilmek için bütün yeteneğini kullanırdı. Yenişlik olmazsa, padişah, pehlivanların çekilip başka gösterilerin yapılmasını isteyeceği zamana kadar güreş devam ederdi.

Pehlivanların hepsi meydandan çekildikten sonra, silahtar ağa para çantasını taşıyan çantacı'ya emr-i şahaneyi ileterek bahşişleri verilir ve üstüfe denilen ipekli ve sırmalı kumaşlardan kesilmiş beş arşın uzunluğundaki "tonluk"lar boyunlarına asılırdı.

Huzurda yalnız Enderun güreşçileri güreştirilmez, bazen da vezirlerin, Güreş Tekkesi'nin güreşçileri veya başka ülkelerden İstanbul'a gelmiş pehlivanlar güreştirilirdi.

Osmanlı Devleti'nin teşrifat kurallarına uygun olarak huzurunda güreş yaptıran en son padişah Sultan II. Mahmud olmuştur. Sultan Mahmud 1825 yılına kadar Enderun'da ülkenin en meşhur pehlivanlarını bulundurup binişlerde huzur güreşleri yaptırmıştı.

Sarayda ilk defa IV. Sultan Murad'ın güreşe olan aşırı sevgisi üzerine Seferli koğuşuna güreşçiler aldığı bilinmekteydi. Bu ilk güreşçiler Sultan II. Mahmud'un Temmuz 1827'de yaptığı değişiklik sırasında Enderun'dan çıkarıldılar. Bu tarihten sonra Sultan Abdülaziz padişah oluncaya kadar (1860) Osmanlı Sarayı'nda güreşçi bulundurulmadı.[55]

İkiz Pehlivanı Kim Yenecek?

'Padişah, (19 Ağustos 1813, Perşembe) günü Çinili Köşk'e teşrif etmişlerdi. Silahtar beyi taltif ettikten sonra Enderun ağalarını huzuruna çağırdı. Bir süre Enderunlulara mahsus olan tomak oyunu seyrettikten sonra ikiz pehlivanı meydana çıkardı.

'Kim İkiz Pehlivanı yenerse onu ihsanlara boğacağını ilan ettirdi.' Hünkâr pehlivanlarını onunla imtihan etmek istiyordu. İçlerinden Suhteoğlu denilen dev gibi şişman bir pehlivan meydan aldı. İkize meydan okudu.

Suhteoğlu uzun süre çabaladı, ama nafile. İkiz pehlivanın adı ikiz olmasına rağmen kendisinin bir eşi daha yoktu. Kendi izin vermedikçe yeryüzünde onun sırtını yere getirecek bir pehlivanın olmadığı anlaşıldı.

Pehlivanlar İkiz'in kudreti karşısında aciz kaldıklarını itiraf ettiler ve meydandan el çektiler. Cihan padişahı bu kabiliyeti, ustalığı karşılıksız

bırakmadı. Yakın zamanda boşalan zeytinyağcılar ağalığını hayatta kaldığı sürece İkiz'e bağışladı. Beratını yazdırdı. Ayrıca üç oğlunu Hazine, Kilerli ve Seferli odalarına kaydettirdi."[56]

d. Mızrak

Ucu demir şişli uzun sırıklara mızrak denilir. Klasik döneminin önde gelen savaş aletlerinden biriydi. Eskiler uzunluğundan dolayı sevgilinin kirpiklerini mızrağa benzetirler, ya da mızrak çuvala sığmaz derlerdi.

Kirpikleri uzundur yârin hayale sığmaz

Bu eski meseldir mızrak çuvala sığmaz

At üzerinde süvari talimi yapanlar günde azından iki yüz defa mızrak savurur keskin nişancı olmaya çalışırdı. Savaşlarda kullanıldığı kadar törenlerde de kullanılır bayrak ve alemlerle süslenir, ordugahın haşmetine vesile olurdu.

Her cerihandan temevvüç etti bir derya-yı nur

Oldu her mızrak, teninde pür tecelli nahl-i tur

Tahir Ongun

Çinili Kasrın Bahçesi

"Cihan sultanı Beşiktaş sarayı içinde bulunan Çinili Kasrın bahçesinde cündîlerin mızrak oynamalarını irade buyurdu.

Enderun'un cündîleri başlarına çarşallar sarındılar ve arkalarına Mısırlı kesimi yeşil çuha cübbeler giyinip boyunlarına enam keseleri takındılar.

Süslü giyimleri ile küheylan yaratılışlı atlara binip huzura geldiler. Onlar emir bekledikleri sırada, Kilerliden Köle Haydar Ağa ile Hazineden Lezki Mehmed Ağa, cündîler içinde emsalleri az bulunur yiğitlerden oldukları cihetle Bamya alayını idareye memur edildiler.

Lahana alayının başında da meşhur Harem ağalarından Şuayb Ağa bulunacaktı.

Oyuna başlama işareti verilmiş Lezki Mehmed Ağa ile Şuayb Ağa, alay başlarından at kaldırmışlardı. Keskin dizgin ile meydanın orta yerinde karşı karşıya geldiklerinde atların eşkinlerine zarar vermeden biri diğerini harman tabir edilen yere sokmaya çalışacaktı. Mızrakların ucunu yere sokup onun üzerinde çark gibi döndükleri görüldü. Birbirlerini harmanın içine atmaya çalıştılarsa da her ikisi de vakur, işinin üstadı ve pehlivan yapılıydı. Biri diğerine galip gelme imkânı görülmediğinden, karşılıklı rıza ile birbirinden ayrıldılar.

Diğer cündîler de kaidesine uygun olarak birbirleri ile karşılaşıp emsalsiz sanatlar gösterdiler.

Birbirlerinin aralarından süratle geçip merkez olarak belirlenen dairede tekrar tekrar harman vererek halka çevirdiler.

Süvarilerin mızrak oyununda gösterdikleri hünerlere cihan sultanı ihsan ve iltifatlarda bulundu. (3 Ağustos 1814 Çarşamba)[57]

e. Top Oyunu

İncili Köşkte Top Oyunu

‘Top oyunu için ağaların iki alay olması istendi. Dört yüz kadar ağa yarı yarıya iki kısma ayrıldılar. Karşı karşıya durup birbirleri üzerine top attılar. Topu tutamayan taraf aşağılanmayı hak etmiş sayılır, galip gelen taraf türkü ya da mani söyleyerek kendilerini alaya alırlar, bu sırada alaylar yer değiştirirdi.

Çavuşlar çoluk çocuk takımından şarkı söyleyecek adam ararlardı. Bir ara çavuşun biri ‘şarkıyı İlyas’a okutun’ diye bir söz söylemiş, hemen çavuşun biri aman vermeden bulunduğum alaydan beni aldı. Ve ‘şarkıyı sen okuyacaksın’ diye üzerime geldi.

‘Emir edepten üstündür’ kaidesine uymaktan başka çare yoktu.

Çavuş Şakir Ağa’nın[58] Hüzzam şarkısı hatırıma geldi.

‘Bu dem zencir-i gisudan dil-i mecnuna bağ olsun

O hun-ı gamzeden sinem bütün gün dağ dağ olsun’ bentlerini ne olursa olsun diyerek okudum. Bu şarkı çok beğenildi. Bu vesile ile ihsan-ı şahaneye nail oldum. İşin sonunda beklenmeyen şeyler oldu. Ağalar izin alıp beni köşke koydular. ‘Bildiğin şeyleri keman ile oku.’ diye teklif ettiler.

Oysa şimdiye kadar musiki ile bir ünsiyetim yoktu.

Yanımda keman çalan Başçavuş Ali Ağa’ya hafifçe durumu anlatmak istedimse de hünkârın korkusundan ağzımı açmak mümkün olmadı.

Şükür ki hünkârın yakınları durumu anlamıştı. Sultandan affımı rica ettiler ve irade buyrulursa beste ve semai meşk edebileceğimi arz ettiler.

Hünkâr bu dilekleri kabul etti ve ihsanlarda bulundu.

O sırada berberbaşı Ali Ağa’nın ‘çocuk, çavuşluğa hevesin yok ise, inşallahu Mevla çuhadar olursun!’ duası kabul oldu. Altı sene sonra kendisi

silahtar olduğu senenin sonunda, kader terzisi bana çuhadarlık hilatini biçmişti bile. Artık Hazine odası ağaları arasında adımız Çuhadar İlyas diye anılacaktı.” (26 Mart 1817, Çarşamba)

f. Lobut

Cündîlerin kullandıkları yetmiş seksen santim uzunluğunda dört parmak kalınlığında ağaca lobut adı verilirdi. Türk Lügati’nde “Kısa ve kalın sopa; bir arşından uzunca ve dört parmak kalınlığında cirit gibi kutlanılan ağaç”şeklinde tarif edilmiştir. Hayvan üstünde cirit düz olarak atıldığı gibi havaya doğru dikine de fırlatılırdı. Usta cündîler lobutu yirmi otuz metreye kadar atarlardı. Lobut; kola kuvvet vermek, cirit atmayı ilerletmek gibi faydaları olduğu gibi topun icadından evvel yüksek duvarlı kalelerin içine aşırarak içindekileri yaralama işinde de kullanılırdı. Sonraları cündîler için bir mümarese ve hüner vasıtası oldu.[59]

Gülhane Meydanı

“Saray-ı hümayunda bulunan cündîlerin cirit oyunundaki hünerleri bilinirdi. Cihan padişahı askerlerin kabiliyetlerini geliştirmeleri için fırsatlar hazırlardı. Gülhane Meydanı’na donanmış bir at çektirdi. Kimin vurduğu lobud, Gülhane Meydanı’nda eflake ser çeken servilerin üzerinden aşarsa, koşu adıyla meydana çekilen donanmış atı o alacaktı.

Beş on gündür havalar müsait oldukça cündîler alıştırma için Gülhane Meydanı’na gelir, servi hizasına hesap ile konan kütüğe keskin dizgin ile at sürer, lobud vururlardı. Kiminin vurduğu lobud servinin yarı boyuna ulaşır, kiminin vurduğu lobud vurulmamış gibi yere yapışırdı.

Hazineli Kato Hasan Ağa öteden beri bu sanatlarda marifet sahibiydi. Hemen hemen emsali yok denecek düzeydeydi.

Yarış günü Kato Hasan, atın çiftesine uydurmuş, sıdk ile vurduğu lobud kavisler çizerek işaret için asılan urganın üzerinden aşmıştı. Binlerce aferin arasında Kato Hasan için ‘Arşa as şimden geru tiğ-i Süreyya cevheri’ diyenler vardı.

At emsalsiz koşumu ile Kato’ya verildi. Hasan gıpta edilmeye layık bir cündî olduğunu göstermişti. Her zaman beş bin kuruştan fazla para eden

koşumları ile birlikte ağaların çoğunun aklını başından almıştı. Kıskançlık ve pişmanlık içinde bir süre uykusuz geceler geçirdiler. (20 Mayıs 1817, Salı)”[60]

g. Ok

Ok çok eski bir savaş aletidir ve iki kısımdan oluşur. Birincisine yay veya keman denilir, kavis şeklinde bükülmüş bir ağaç çubuğun iki ucu arasına gergin şekilde bağlanan kirişten ibarettir. Ucu sivri demirli, ağaç çubuk ikinci kısmı teşkil eder ve ok adı verilir. Okçu bir eline yayı alır, diğer eli ile okun kanatlı olan arka kısmını kirişe takarak kendine doğru çeker, iyice gerilen kiriş serbest bırakılan oku çok uzaklara atar. Ateşli silahlar çıkana kadar önemli bir savaş aleti olan okçuluk için özel bir eğitim almak şarttır.[61] *Okmeydanı’nda bulunan Okçular tekkesi bu hizmeti verirdi. 6 Mayıs’ta yani Hıdırellez günü açılır, altı ay boyunca pazartesi ve perşembe günleri tâlim yapılırdı. Tekkede şeyhu’l-meydan ve havacılar denilen hakemler bulunurdu. Şeyhler kemankeş pehlivanların en reşid ve akıllı olanları arasından seçilirdi. Asıl tekke Meydan odası, kahve ocağı denilen iki odadan mürekkepti. Meydan odası duvarına asılmış birçok yaylar, oklar görülürdü. Odanın üç tarafı erkân minderleriyle döşenmişti. Bir tarafında dolaplar vardı. Kemankeşler yay ve oklarını bu dolaplara koyarlardı. Bu iki odadan ayrı Mimar Sinan’a yaptırılmış bir de kasr-ı hümayun vardı. Paşa odası büyük devlet ricalinden kemankeşlere mahsustu.*

Okçuluk ruhsatı, bu tekkenin şeyhince verilirdi. Tekkeye gelen okçular abdest alır, namaz kılarlar ve kat’iyyen abdestsiz ok atmazlardı. Okçuların ellerinde “ya hak” levhası bulunmak şarttı. Atışlarda ok yere düşünce seyredenler hep bir ağızdan “ya hak!” diye bağırırlardı. Tekke âdâb ve erkânında kusur işleyenleri, şeyh efendi “bizimle oturma” diyerek tekkeden uzaklaştırırdı.[62]

Gazi Padişahın Ok Atma Sevgisi

“Sünnet-i seniyye olan ok atıcılığını (kaidesi üzere öğrenmek için) adil padişah, cennet ehli ecdadı gibi Ok Meydanı’na gitmeye heves ederlerdi.

Hünkârın bu arzusunu işiten Ok Meydanı Şeyhi Binyüzcü Hafız, ‘Ey halık-ı heft asuman dermandayım feryad-res’ duasına sarılmıştı. (*Ey yedi kat göklerin yaratıcısı, derman istiyorum yardımıma yetiş*!)

Ok Meydanı şeyhi kepazecilikten kurtulabilirdi (acemi okçuları talim etme). Zilkadenin 15. pazartesi günü, hünkârın Ok Meydanı’nı ziyaret edeceği haberi göz aydınlığı oldu.

Adil padişah aynı gün yakınları ile birlikte Ok Meydanı tekkesine şeref vermesi, tekkede çile çeken kemankeşlere bayram sevinci yaşattı. İleri gelen "binyüzcü"lere "tozkoparan"lar sermaye oldu.

Hafız Efendi hünkâra zarif bir şekilde üstadlık etti.

Önce kepaze- küşad olup sonra tobra dökülmek âdet olduğu için 'insanlar meliklerin dini üzeredir' kaidesince ve hünkârla birlikte gelen yakınları da tir ve kemana el attılar. (Kepaze, okçulukta acemiler için hazırlanan gevşek yaylı kemanlara denirdi) (26.09.1817 Cuma)"

Sultanın Ok Talimi

"Hünkar bir yıldır tir ve keman meşkiyle meşguldü. Atalarından devr ve miras aldığı kuvvet ve kahramanlıkta, eski ünlü kemankeşlerle müsabaka etmesi mümkündü. Esasen kemankeşliğin bütün esrarı kendilerinde görünmekteydi.

Bütün fikirler ok ve yay sohbetine çevrilmişken 'İkbal yüksüğüne göre menzil alır ehl-i hüner' denilir, herkesin geçtiği yoldan geçmek istiyordu.

Enderun ağalarının doğuştan taşıdıkları istidatları muayene etmek üzere, Yıldız Kasrı'nın bahçesinde herkes ikbal yıldızına kement atacaktı. Okçular tekkesinden katılan kemankeşler 'Ya Hakk' sedasını Hak'tan ayrılmayacaklarına dair nişan ettiler. Binyüzcü Hafız Efendi ve adamları arasında bulunan binci kemankeşlerden Bekçi Kara Mela, Astarcı İbrahim Ağa, Silahşör Behçet Bey gibi bu fende emsali bulunmayan tanınmış kemankeşler, Yıldız Kasrı'nda dertlerine deva aradılar.

Kendilerine mahsus "tozkoparan" tarzında yay çekip ok atmaları, pek sert olan yayları açmaları, Ya Hak sedasına nice nice gönül çekici nağmeler ilave etmeleri seyri doyumsuz manzaralardı.

Ardından Enderun'da bu fende seçkin isimlerden Hazineli Lezki Mehmed, Kato Hasan, Melişzade İzzet Bey, Kırbel Emin Ağa, Kilerli Haydar Ağa, Sağır Naşid Ağa, Seferli'den Cündî Hüseyin Ağa, Sisli Çırağı

Mustafa Ağa, yedişer defa ok atıp yay bastıkları imtiyaz sebebi oldu. İkindi namazı kılındıktan sonra şenlik sona erdi. (1818)

Ok Meydanı'nda Ziyafet

'Ol padişah ki her hünerde yegânedir,

Fenn-i tir-endazide ferid-i zamanedir'

(Hiçbir hünerde emsali bulunmayan padişah, ok atma fenninde de zamanının bir tanesidir)

Bir yıldır kemankeşlik öğrenen padişah-ı adil bu sanatın bütün inceliklerini anladıktan sonra, ok meydanında 'Kabza almaya' karar verdi.

Kabza ziyafeti için mutfak emini Kömürcü Osman Ağa'yı görevlendirdi. Osman Ağa ziyafet için gerekli malzemeyi hazırladığını silahtar ağaya arz edince cumartesi günü Ok Meydanı'nda saltanat şenliği yapılacağı ilan edildi.

Aynı gün büyük bir saltanat alayı ile Ok Meydanı'na şeref verdiler. Davetlilere meydanda çeşit çeşit nimetlerden türlü lezzetler içinde taamlar ikram edildi.

Yemekten sonra Ok Meydanı şeyhi Binyüzcü Hafız Efendi huzura davet edildi. Kaidesi üzere hünkâra kabza verildi. Daha sonra Enderun'da bu işe gönül vermiş 24 kadar ağa, Ok Meydanı'nda marifetlerini ortaya koydular. 900 adımda ok atışı yaptılar.

Ziyafet memuru Kömürcü Osman Ağa'ya 400 bin kuruş kıymetinde mücevher bir bıçak hediye edildi. (12.09.1818 Cumartesi)"[63]

'İnsanlar idarecilerin yollarına uyarlar' hikmeti, hünkârın asrında da kendini gösterdi. Ok atmayı seven padişahın gözüne girmek isteyen her hüner sahibi, bir ok ve yay elde etmişti. Pazar günü bu sanata kendini adamış yeni meraklılara Ok Meydanı'nda kabza verildi.

Olmayam dersen kepaze bir dahi ey kaşı yay

Oku yaz Halika yalvar, olma gayre hak-ı pay

(Ey kaşları yaya benzeyen sevgili her gelenin sana asılmaması için okuma yazma öğren, Allah'a yalvar, başkalarının ayağı altında toprak olma.)

Sultanın huzurunda usulünce ok atışları yapıldı. Hazret-i şeyhin önünde 900 adımda atış yapanlar arasında fakir de vardı. (10 Ekim 1824, Pazar)

h. Cirid

Türk süvarilerinin öteden beri oynaya geldikleri Cirid, Enderun mensupları tarafından sıklıkla oynanırdı. Cündîler oyuna çıkınca Lahanacı ve Bamyacı alayları olarak ikiye ayrılırdı. Harem Ağaları kara oldukları için genellikle Lahanacı, Ak Ağalar da Bamyacı olurlardı.

Lahanacılar, kırmızı kadife şalvar, yeşil mintan giyinir, yeşil bayrak taşırlardı. Bamyacılar da kırmızı kadife şalvar, mavi mintan giyinir, kırmızı bayrak taşırlardı.

Padişah, alanın yanındaki kasra veya otağa gelip oturunca işaret verilir, İçmehter'in çalınmasıyla oyun başlamış olurdu.

Cirid oynayacak cündîler "turna katarı gibi süzülerek..." alaybaşıları önlerinde alana girerler. Padişahın karşısında tek sıra halinde dizilip, atlarından inerek yer öper, tekrar atlarına binerek alanın iki ucundaki yerlerini alırlar.

Bamyacılardan alaybaşı olan, atını karşı tarafa doğru koşturur ve ciridini atacakmış gibi yaparak atmayıp "kuru deynek göstererek..." önlerinden geçip kendi alayına gelir. Öbür alaybaşısı da aynı şekilde hareket ettikten sonra gerçek oyun başlar.

Padişah o günkü oyunun iddialı yapılmasını istemişse, oyun çok sert olur. Atı düşen, attan yıkılan hatta yaralananlar olur.

Cirid oyununa bazen padişahlar da katılır. Buna "Padişah ciride bindi." denilir.

Oyun bitirildikten sonra hasmına cirid isabet ettirene, hasmın attığı ciridi havada tutana veya ustaca hareketlerle atılan ciridlerden kurtulana, yerden eğilip cirid alana altın, diğerlerine de akçe ihsan edilir.[64]

Büyük Dere'de Cirit Oyunu

"Haziran'ın 14 Perşembe günüydü. Sultan bu defada emsalsiz güzelliği ile her yerden daha güzel olan Büyükdere'yi teşrif ettiler. Beşiktaş sarayından ayrılan zevrakçe sandallarında, silahtarları Ali Bey, Çuhadarı Hafız Ali Ağa ve Rikabdarı Hüseyin Bey beraberdiler.

Enderunun ileri gelen büyüklerinden Darüssaade Ağası Kasım Ağa, hazinedarı Lala Anber Ağa, sarığını taşımakla görevli Hasodalı ağa ve

sairleri kendilerine mahsus kança başlı sandallar ve ikişer, üçer, beşer, yedişer çifte kayıklar ile hünkârı takiben deryaya girdiler. Büyük sandalların şaşaası sağda ve solda deryayı dalgalandırmış, deniz yüzü gelinler gibi süslenmişti.

Yol esnasında rastlanılan donanma gemilerinin, padişahın kutlu gelişini tebrik ve teşekkür için attıkları sevinç topları, asuman ve zemine titreme vermişti.

İskele başında hazır bekleyenler arasında çuhadarlar, solaklar, hasekiler ile sair bendegânları padişah ile müşerref olma şerefine erdiler.

Daha sonra padişah hazretleri âdetleri üzere öğle namazının edası için ayaklandı. İkinci imam Abdülkerim Efendi’nin arkasında farz namazı kıldı. Sonra Enderun ağalarının huzuruna çıkmalarına izin verdi.

Askerlerin cirit oynamalarını emir buyurdukları işitilir işitilmez, 80 adet emsalsiz cündî meydanda göründüler.

İkişer ikişer Mısır oyununa başlamadan önce, gayretli şahın önünde atlarından indiler. Öncüleri olan Atkafalı Mehmed Ağa’nın arkasında dizilip padişahın huzuruna çıktılar. Cümlesi cihan şahının ihsanına nail oldular. Yer öpme hizmetinden sonra tekrar emsalsiz koşumlu atlarına bindiler ve kendi alayları tarafına gittiler.

Askerler iki alay halinde saf tuttular. Alaylardan birinin ismi bamya, diğeri lahana diye anılırdı. Bamyacı ve Lahanacı alaylarına ait askerlerin her biri, kendi alayı tarafına ayrılıp cihan hakanının emrini gözetmeye başladılar.

Ciritlerin atılması işareti verildiği sırada mehter hane davulları çalınmaya başladı. Aynı zamanda askerlerin cesur pehlivanları, alay başlarında takım takım ortaya çıkıp henüz cirit atmadan birbirlerinin önünden geçtiler. Bu pehlivanları görenler ne Neriman’ın ne de, Rüstem’in destanlarında bu manzaraların hayal edilemeyeceğini hemen anlardı. Görenleri hayrette bırakan vakur bir eda ile aşağı yukarı bir hayli cevelan ettiler. Sonra ansızın

Bamya alayının ciritleri süzülmeğe ve içlerinde korkak olanların diz bağları çözülmeğe başladı.

Padişahın gözü önünde bulunan Bamya alayı eski cündîlerden Hazine-i hümayun'da Lazki Mehmed Ağa, Kilerli Haydar Ağa, Sağır Naşid Ağa, Seferlili Tatarhan Ahmed Bey, Kitapçı Hüseyin Efendi, Harem ağalarından Beşir Ağa, Uzun Muhterem Ağa, Solak Cevher Ağa ve Solak Mercan Ağa, Eski saraylı İlyas Ağa gibi nam salmış cündîler harp fenninde hüner göstererek Lahana alayına hücum ettiler.

Attıkları cirit ile rakiplerinin mum gibi titrediklerini herkes görüyordu.

Lahanacılar da canlarını ağızlarına almışlar, üzerlerine gelen ciritlere çevgenlerle çapmaktaydılar.

Rakibini takipte bir tatar askerinden daha çabuk ve hızlı görünüyorlardı. İçlerinde bütün cündîlerin yüzünü ağartan ve imtihan meydanının aslanı meşhur Lala Şuayb Ağa ve onun benzeri olan Kazmacı Server Ağa, ayrıca Enderun ağalarından lahanaya kuvvet, bamyaya lezzet veren yeniçeri Şakir Ağa, Kato Hasan Ağa, Asker Ali Ağa, Kola Abdullah Ağa, Topçu Şakir Ağa, Aslan Salih Efendi gibi at üzerinde keskin dizgin tutan cündîler de Bamyacılar üzerine öyle bir ateş püskürdüler ki söndürmesi muhaldi. (Kıyamete kadar konuşulacaktı)

Ayrıca emsalsiz bir asker olan Lala Şuayb Ağa, Bamyacıları lahanaya hasret bıraktığı için bamyada lezzet kalmadı. İçlerinden cesur olanları atlarını değiştirip tekrar be tekrar meydana çıktıkları için koca Büyükdere küçük bir yere döndü. Böyle büyük bir işin sonunda iddia ile oynanan şiddetli ciridin, rakiplerin hayat kandilini söndürdüğünü gören şahların şahı, oyunun tamamlanması emrini verdi.

Adeta şuurunu kaybetmiş askerler meydandan çekildiler.

Büyükdere, Tarabya civarında bir yerdi. Dost devletlerin elçileri yaz mevsimini burada geçirirlerdi. Mevsime uygun şekerlemeler ve şerbetler hazırlatıp cihan padişahına göndermişlerdi.

Tercümanları yüce padişahın bu tarafa gelmesi ile kazandıkları şerefi ifade ettiler ve yüce saraylarının askerleri gibi cesur cirit oyuncularının başka diyarlarda görülmediğini naklettiler. Memnuniyeti artan padişah hazretleri, takdim edilen hediyelerin kabul edildiğini ima eden nazik davranışlarda bulundular.

İltifatını gözeten elçilerin hatırı için akşam yemeğinin de orada hazırlanmasını irade buyurdular. Yemek sırasında sazlar çalınmasını murad ettiklerinde sazende ve hanendeler beste, semai ve rubai ile söze nağme verdiler. Evc, İsfahan makamlarında bülbülün feryat ve figanına eşlik ettiler.

Önce saz âleminin öncüsü Hazineli Kemanî Ali Ağa, hüzzam makamında bir taksim yaptı. Küçükten büyüğe perdeler arasında geçişler yaparak yürekten kopan ahlara eşlik etti. Meşhur hanendelerden Hazine-i hümayunda görevli çavuş Şakir Ağa, Allah vergisi olan davudî sesi ile onu yalnız bırakmadı. Âşık tarzında

‘Gözüm ki kana boyandı şarabı neyleyeyim

Ciğer ki ateşe yandı kebabı neyleyim

Ne yâre yaradı cismim ne bana bilmem hiç

İlahi ben bu bir avuç türabı neyleyeyim.’

kıtası ile dinleyenlerin yanık yürekleri bir daha yandı.

Taksimden sonra yirmi kadar sesi tiz ve edası temiz hanendeler, hüzzam makamında gönül çekken neşideler okudular.

‘Aşıka ta’n etmen müpteladır neylesin

Âdeme mihr u muhabbet bir beladır neylesin

Zülfüne kalsa perişan eylemezdi dilleri

Onu da tahrik eden bad-ı sebadır neylesin.’

(Aşığı kınamayın, düşmüş bir kere neylesin, insanlar bazen aşkla imtihan edilirler. Sevgilinin zülfü hiçbir aşıkı perişan etmek istemezdi aslında.

Ancak onu da sabah rüzgârı rahat bırakmaz dağıtır, perişan eder. Sevgilinin zülfünü perişan gören âşıkların gönlü de perişan olur)

Bu beste-i güldesteye girildiği zaman bütün sazendeler hep beraber yüksek perdeden bir velvele kopardılar. Onlara eşlik eden hanendeler seçkin sedaları ile niyaz kapısını çaldılar. Meclis seslerin ahengi ile coşmuş, Melikin meclisi gönül ahları ile renklenmişti. Kalp sahipleri hayran ve perişan düşmüş, günah ehli isyan meyhanesinde aklını kaybetmişti.

Zengin olsun fakir olsun padişahın medhine düştüler. Bu fasıl baharın diğer mevsimlere üstünlüğü gibi padişahın diğer meclislerine üstün oldu. Akşam yaklaştığı için eğlencenin neşesi göçmüş, gönüllere hüzün inmişti. Meclisin tamamlanması irade buyruldu.

Padişah hareket ettiğinde Darüssaade ağası ve silahtar ile birlikte sandala bindiler. Padişahın hareketini gören tabyalar, top ateşini başlatıp şan ve şerefini ilan ettiler.

İki yatsı arasında Beşiktaş Sarayı'na geldiler. Enderun halkı devletin devamına ve padişahın ömrüne dua etmeye devam ettiler.(11 Haziran 1812, Perşembe)"[65]

Harem Ağalarının Cirit Oyunu

"Cihan padişahı cirit oyununu sever, seyrine düşkün görünürdü.

Dairelerine müretteb 80 adet cündîleri vardı. Bunların 40 adedi Harem ağaları, diğer yarısı iç ağaları arasındaydı. Ne zaman cirit oynansa siyah ve beyaz, lahana ve bamya arasında mesafe uzak görünürdü.

Maharetin hangi cinste olduğuna dair bir tecrübe elde edilememişti. 'Eşya zıddı ile bilinir' kaidesine göre Harem ağaları cündîleri bir tarafa, iç ağaları cündîleri bir tarafa ayrıldılar.

Harem ağaları lahana, iç ağaları bamya alayı isimlerini aldılar. Cihan şahı Çinili Köşk'e geldiğinde cündîler küheylanları üzerinde hazır bekliyorlardı.

Kaidesi üzerine oyun başlatıldığında Harem ağaları kara bulut gibi, iç ağaları üzerine hamle yaptılar. 'Hem cins çeker birbirinin gayretini' diyen iç

ağaları, birbirlerine yardım edip karşı hamleye giriştiler. Onların bu karşılığı Harem ağalarını kızdırmış, hiddetli saldırılara sebep olmuştu. Oyun kızışmış, ağaların birbiri ile kavga edecekleri korkusu seyircileri sarmıştı. Herkes oyunun bitmesini istiyordu.

“Aman kavga çıkmasın.” diye gizli ve açık dualar, temenniler yapıldığı sırada iki taraf arasında atılan ciritler dost ve düşmana korku vermekteydi. Bir saat kadar devam eden oyun, düşmanlık hissini tahrik edeceği endişesinin hünkârca öğrenilmesi üzerine tatil edildi. [66]

Meğer Çopur Hasan’ın meşhur Şuayb Ağa’ya gizli düşmanlığı varmış. Ağa habersiz iken keskin dizgin at koparıp Şuayb Ağa’ya ansızın çarpmış. Biçare yere düşmekle dizinin biri hurda olmuş. 6 ay kadar yatağa mahkûm kaldıktan sonra Çopur’un kurbanı olarak vefat etti. (18 Mayıs 1816, Salı)[67]

Enderun ağalarının da çok sevip saydığı, Şuayıb Ağa’nın ölümüne üzülen Sultan Mahmud, o günden sonra bir daha atlı cirid oynatmayıp kendisi de ok atmaya başladı. Ekim 1826’da cirid oyununu tamamen kaldırıp yalnız menzil ciridi, lâbud attırmakla yetinilmesi emri verildi.

Cündî Haydar Ağa Uğurlandı

“Haydar Ağa, Şehid Selim Şah zamanında Kaptan-ı derya Küçük Hüseyin Paşa’nın kölesiydi. 1218 senesinde paşa vefat ettiğinde paşanın diğer köleleri ile birlikte saraya alındı. Bunlardan her biri bir odada yetişmiş farklı mesleklere girmişlerdi. Haydar Ağa, cündîliğe talip oldu. İyi at biner, silah kullanırdı ve görenler üstadına rahmet derlerdi.

Pek ateş-pare koptu tıfl-ı dil benden ırağ olsun
Enderunı aşka verdim ben ko varsın bir çırağ olsun

(Sevgili sanki bir ateş parçası çıktı, benden uzak olsun, Enderun’u aşka verdim ben, bırak bir mum gibi yansın feda olsun)

Hem cirit oyunlarında hem lobud vurmada yerde naziri bulunmadığı için büyük küçük herkesin hürmetini kazanmış, Haydar-ı Kerrar gibi zemine

nam salmıştı.

1813 yılında çuhadar olduğunda Silahtar Ali Ağa onu kendisine çakırsalan yaptı. Silahtar İlyas Ağa ve Giritli Ali Ağa dönemlerinde de bu şerefli mevkisini korumuştu. 1825 tarihinde Enderun'da teşkil olunan süvari bölüğüne sancaktar tayin edildi.

Bu şerefe Haydar Ağa'nın layık görülmesi, diğer ağalara utanç vesilesi olmuştu. Silahtar, bu göreve layık gördüğü ağaların bir defterini hünkâra gönderdi. Defter geri döndüğünde Haydar Ağa'nın talimden el çektirildiği görüldü. O, Hırka-i saadet dairesindeki hizmetine geri dönecekti.

Bir yıl öncesinde ordu tertibine başlanıldığı günlerde, süvari olmayan Enderun halkının sarayda bırakılacağı ilan edilmişti. Haydar Ağa, bu haberle aşağılandığını düşünüyordu ve saraydan ayrılma kararı aldı. Hünkâr onun kırgınlığını anlayışla karşıladı ve haklı olduğunu ifade etti.(10 Ekim 1824, Pazar)

Lezki Mehmed Öldü

"Lezki Mehmed bir iki sene önce Sofya Defterdarı olarak Hasoda'dan emekli edilmişti. Hastalığı duyulduktan birkaç gün sonra göçünü sarıp ahiret yoluna düştü.

Lezki, eski Şeyhülislamlardan Halil Efendi'nin Hazine ağalığı günlerinde Hazine'ye yazdığı esir çocuklardan biriydi. Sarayda kaldığı dönemde şöhretli cündîlerden biri olmuştu. Bamya alayı içinde sivrildiği için hürmet kazanmış, Mabeyn ciritlerinde hünkâr ile sohbet etme şerefine ulaşmış ve cündîbaşı gibi servet kazanmıştı.

Yaratılıştan nazik ve tertipli biriydi.

1817 tarihinde silahtar olan İbrahim Ağa'nın yardımı ile Hasoda'ya alındı. Önünde kendisinden daha kıdemli biri varken Hasoda'ya alınmasının sebebi, efendisine karşı gösterdiği saygıydı. 1820 senesinde Sofya defterdarı olarak emekli edilmişti.

Henüz Sofya'ya varmadan defterdarın hayatta olduğunu öğrenince yüreği yandı.Geri dönüp İstanbul'a geldiği günlerde Kudüs valiliği boşa çıkınca kendisine ihsan edildi.

Saraydan ilgisi kesilmesin diye silahşorluk unvanı da verilen Lezki Mehmed, Vaka-i Hayriye günlerinde kale kapılarını korumakla görevlendirildi. Bu şerefle itibarı biraz daha artmışken ecelin pençesine düşmesi, dünyaya güvenilmeyeceğini bir kere daha gösterdi. Hak ve hukuka son derece saygı gösterir, bildiği bir sanatı hiç kimseden esirgemezdi.(7 Ağustos 1820)"[68]

i. Deniz Avı

Padişahın Deniz Avcılarını Seyri

"Cihan hünkârı avlanmak bahanesi ile ülkesinin bazı diyarlarını gezerlerdi. Böylece halkın ne durumda olduklarını görme fırsatları olurdu.

Öğle vakti hünkâr, Mabeyn hekimi Abdülhalık, İmam-ı sani Nuri Efendi, Musahip Abdi Bey, Said Efendi ve av hakkında bilgili bazı Enderun ağalarını yanına alıp tersane önünde hazır bekleyen vapura bindi.

Çekmece göllerini seyrederek saat 11 sularında Tekirdağ İskelesi'ne çıktılar. İbrahim Ağa Konağı'na misafir olan cihan sultanı, geceyi burada geçirdi. İkinci gün Tekirdağ'ı ayanına hilat giydirildi. Havada kar yağacağına dair işaretler vardı. Tekrar zevrakçelerine binip Silivri'ye geldiler. Büyük küçük halk sevinç içinde sultanı bekleşiyorlardı.

Halkın sevincinden memnun olan şah-ı cihan, her birine iltifat ettiler. Acizane açtıkları hanelerine tenezzül buyurdular. Sultanın bu hali halka karşı gösterdiği şefkatin bir deliliydi. Geceyi Silivri'de geçirdiler. İkinci gün Büyük Çekmece gölüne dönüldü. Göl kenarında konaklayan padişah iki gün civar halkının avcıları ile hadsiz kuşlar ve hayvanlar avlayıp sohbetler etti. Çekmece halkı nice nice ihsanlara nail oldular. Halk sevinç içinde iki

gün uyumamış âdeta bayram yapmıştı. Perşembe günü dualarla padişahlarını İstanbul'a uğurladılar." (25.01.1829, Pazar)[69]

4. Mesire Yerleri (Biniş-i hümâyun)

Sultanların özellikle yaz aylarında Boğaziçi'nin çeşitli yerlerinde bulunan mesire yerlerine yaptıkları günübirlik geziler "Biniş-i hümâyun" veya "biniş-i saltanat" adıyla anılırdı. Bu geziler küçük fakat gösterişli bir tören halinde olur ve özellikle yabancıların büyük ilgisini çekerdi. Padişahların Boğaziçi'ne çıkışları Kızkulesi'nden ve hisarlardan atılan toplarla ilân edilirdi. Aynı şekilde saltanat kayığının bir iskeleye yaklaşmakta olduğu da hasekiler tarafından yüksek sesle duyurulurdu. Ziyaret edilen yerlerde padişahın dinlenmesi için bazı devlet adamları tarafından yaptırılmış "biniş kasrı" denilen çok süslü küçük köşkler yer alırdı. Dâvud Paşa Kasrı'nın yakınında küçük bir köşk II. Mahmud zamanında inşa edilmişti.

XIX. yüzyılda binişe en çok önem veren padişahlardan II. Mahmud, genellikle pazartesi ve perşembe günleri geziye çıkardı. Boğaziçi mesirelerinde maiyetiyle birlikte yer içer, pehlivan güreşleri, cirit oyunları, tüfek ve ok atışı yarışmaları düzenletirdi. Bazen saray fasıl heyetini de beraberinde götürür, sazende ve hanendelere mûsiki icra ettirirdi. Yeniçerilerin ortadan kaldırılmasından sonra eski geleneklerin pek çoğunun terk eden sultan II. Mahmud sadece "tebdil binişi" ile yetinir oldu.[70]

Tebdil binişi, padişahların kimliklerini gizleyerek, kıyafet değiştirerek yaptıkları teftiş gezileridir. Bu gezilerde padişahlar farklı kıyafetleri tercih etmişlerdi. Sözgelimi Kanuni, sipahi kılığına girerdi. II. Ahmed Mevlevî şeyhi kıyafeti giyerdi. III. Mustafa'nın suyolcu elbisesi ile III. Selim'in asker kıyafetlerinden biri ile gezerdi.[71]

Sultan, kış mevsimini İstanbul sarayı adıyla anılan Topkapı Sarayı'nda geçirirdi. Haziran ortalarında ekseriya Beşiktaş Sahil Sarayı'na taşınır, Kasım ayı ortalarına kadar orada kalırdı. Pazartesi veya Perşembe günlerinde Hünkâr iskelesi, İzzet Mehmet Paşa kasrı, Alibeyköy, Çubuklu, Çırağan sarayı, Göksu kasrı, Yıldız kasrı, Dolmabahçe, Bebek kasrı, Sultaniye semti, Büyükdere, Büyükçekmece ve Silahtar Çiftliği gibi meşhur mesire yerlerinden birinde saltanat şenliği düzenlenirdi. Bu şenlikler eğlencenin yanında halka yakın olmanın bir aracıydı.

Padişah lütuf ve kerem gösterir, kendine mahsus merasim alayı ile ekseri Pazartesi günleri ve bazen de perşembe günleri hava güneşli ve derya sakin oldukça sarayda ekmeğini yiyen Enderun ağaları ve nadir sözler söyleyen musahibleri ile seyre çıkarlardı. Mesire yerlerine saltanata mahsus azamet ve heybetle gelmeleri, halkın sevinç gösterilerine yol açardı.

a. Hünkâr İskelesi

“Öteden beri Beykoz civarında deniz kenarında güzelliği tarif edilemeyen meşhur bir mesire yeriydi Hünkâr iskelesi.

Perşembe günü âdet olduğu saatte cihan padişahı Koçulu Kayıkla Hünkâr İskelesi’ne geldiler, önceden kurulan otağına şeref verdiler.

Öğle namazı için hazırlık yapıldı ve saray imamının ardında cemaatle namaz kılındı.

Âdet olduğu üzere huzurlarında pehlivanlar güreş tuttular. Güreşler birkaç saat uzamış, güreş seslerinden hoşlanmayanların sesleri yükselmeye başlamıştı.Bu gürültüde elini çabuk tutanlardan bazıları beklenmedik bir oyunla hasımlarını yere çalmışlardı. Çantacı Bekir Efendi’nin getirdiği bahşiş çantası, zorda olanları kurtardı.

Aynı anda tüfekçi yamağı ağalara ateş açma emri verilmişti. Her biri derdine derman olur emeliyle ateşe başladılar.

Kilerli Salim Bey ile Hazine’den Hanefi İbrahim Ağa’nın daha ilk atışlarında testiyi kırdıkları padişaha arz edildi. Her fende emsalsiz ve her hünerde benzersiz olan Cihanın İskender’i bizzat tüfek atma arzusunda bulundular. Dört defa bin beş yüz adım mesafeden attıkları kurşunlara hedef olan nişanlar:

‘Kâinatta ne varsa bir vehim ya da hayaldir

Ayna üzerinde bir akis ya da zilaldir’ beytine misal oldular.

Bu hâl bütün hizmetkârlarına taze bir hayat bahşetti. Hadsiz sevinçler gösterdiler. Sıra hoş avazlı sazlara gelmişti. Sazendeganın yüzlerine kan geldi. Çenk, ney, tambur ve keman sesleri feryat ve figana durdular.

Tanburî Sazendebaşı Zeki Ağa ve hanende Kömürcüzade müsahib Hafız Efendi makam bilir erbab-ı hünerden oldukları için Hicaz makamında taksime başladılar. Bütün makamları dolaştıktan sonra bütün hanendeler hep bir ağızdan Hicaz zemzeme tarzında ‘bülbül gibi feryad u figanım sihri’ bestesine girdiler.

Asumana yükselen sesler, İsfahan makamında dalgalanan anber ve ud dumanları arasında kayboldular. Dinleyenler girdikleri bu zevk âleminde çoktan hayatlarını terk etmeye razıydılar. Bu neşeyi temaşa eden muzaffer Şah, taksim ehline ihsanlarda bulundular. Padişah meclisten çekilince zevk âleminin güneşi batmış oldu. Sandallar Hünkâr İskelesi'nden hüzünlü kalpler taşıdılar." (8 Ağustos 1812 Perşembe)[72]

b. İzzet Mehmed Paşa Kasrı

"Perşembe günü Arnavut köy yakınlarında bulunan İzzet Mehmed Paşa Köşkü'ne gidildi.

Cihan padişahı vaktinde geldi. Halkın neşesine neşe kattılar. Enderun ağaları padişahın hizmeti şerefiyle huzur buldular. Öğle namazı, vaktinde cemaatle eda edildi. Ardından güreş faslı başladı.

İkiz Pehlivan ile Haliloğlu, Balyalı ile Dobrucalı, Suhteoğlu ile Hocaoğlu, Hafız Pehlivan ile Hamza Pehlivan eşleştiler. Ancak bunlardan hiçbiri diğerinin sırtını yere getiremedi. İşin uzaması üzerine beraber kalmaları irade buyruldu. Bahşişleri verildi ve yerlerine iade olundular.

Ardından tüfek atışlarının başlaması emri verildi. Tüfekçilerin kimi nişanları vuruyor, kimisi boşa atıyordu. Sultan şu hali beğenmemiş, kendisi de üçüncü atışlarında testiyi kırmışlardı.

Mabeyincilerden Hazine Ağası Seyyid Mehmed Ağa, Çuhadar Seyyid Ömer Ağa, Berberbaşı Giritli Ali Ağa, Kilerli Selim Bey, Seferlili Tatarhan Ahmed Bey ve Yeniçeri Şakir Ağa, her birisi birer birer attıklarını vurmuşlardı.

Geri kalanlar başarılı olamadılar. Bu durum üzüntülerine sebep oldu. Adil padişah bu günlük bu kadar yeter buyurdu. Başka bir gün daha uzun süreli bir yarış düzenleyeceklerini müjde etti.

Daha sonra derya tarafında başka bir köşke teşrif ettiler. Yemek hazırlandı. Sazendelere söz ısmarlanması halkın sevincine sebep oldu.

Hanendelerden musahib-i şehr-i yâri Şehla Abdi taksime başladı. Meşhur gazellerden;

Ey keman ebru helak-i hançer-i müjganınım

Bulmuşum feyz-i nazar senden, senin kurbanınım

Cana meylin var ise emreyle teslim eyleyem

Padişahım ben senin bir bende-i fermanınım

Bir iki beyit söylemiş, geri kalanını Numan Ağa'nın tanburuna bırakmıştı.

(Ey kaşları kemana benzer sevgili, kirpiklerin hançerleyip öldürdü beni, ben bu ölümle dirildim, senin kurbanın benim, can almak dilersen emir ver bu canı sana teslim edeyim. Benim padişahım sensin sen, her emrine tabi olmuş kulunum ben)

Arzıbar makamında çalınan faslı dinleyen padişahın neşesi yerine gelmiş, nutku açılmıştı. Geri dönüş vaktinde Beşiktaş Sarayı cihan padişahını daha mutlu bulacaktı. (20 Ağustos 1812 Perşembe)"[73]

"Enderun ağalarının şenlik için İzzet Paşa Kasrı tarafına gelmesi sahil halkını sevindirmişti. Kara ve denizlerin padişahı, 7 iklimin şehin şahı, saltanat sandalları ile Akıntı burnuna doğru yaklaşınca iskele başında bekleyen rikab hademeleri selam durdular.

Cihan hünkârı haşmet ve şaşaa ile izzet ve celal ile iskeleye yanaştılar. Emsalsiz sandalından karaya ayakbastılar.

Bu anda Darussaaade Ağası Anber'e azledildiğini haber vermek üzere Bostancıbaşı Ali Bey memur oldu. Anber Ağa sandaldan çıkıp atına binmek üzeydi ki kara haber kendisine ulaştı. Hemen sandalına geri döndü. Bir anda ikbal güneşi sönmüş, bahtına akşam inmişti. Adet olduğu üzere Balıkhaneye gitti.

Hünkâr İzzet Paşa Köşkü'ne geldi. Ve hemen ikinci lalaları hazinedar-ı şehriyari Hafız İsa Ağa'yı huzuruna getirtti. Darüssaade ağalarına giydirilen dört yenli kömür gibi samur kürkü üzerine attı.

Hazinedarlık için herkesçe takva ve salahı kabul edilen Bekir Ağa’ya kürk giydirildi.

Bu iki tayinin ardından şenlik oyunlarına geçildi. Bahsi her zamanki gibi Başçavuş Kemani Ali Ağa’nın taksimi tamamladı.

Rast geldim bir güzel mutribî dilberine sazkâr

Nevalar etmeğe ley ü nehar gönlüm heveskâr

Hanendeler Ali Ağa’nın taksim sırasında girdiği makama uygun nağmelerle fasıldan fasıla ona eşlik ettiler.” (14 Ağustos 1815 Perşembe)[74]

c. Alibeyköy

“ Şevval-i Şerifin son perşembesinde emsalsiz mesire yerleri bulunan Eyüp Sultan Ebu Eyyüb el- Ensari’nin makamı civarında Kâğıthane’de saltanat şenliği yapılması kararlaştırıldı.

Havanın letafeti ve her tarafın teraveti, padişahın gelişindeki güzelliği tamamlamıştı. Ağaların saltanata yaraşır kıyafetlerle şan ve şevketle Alibey’e gelmeleri herkes için bereket ve uğur demekti.

Büyük imamları Kamil Efendi’nin ardında öğle namazı eda edildikten sonra, saltanat şenliklerinde âdet olduğu üzere güreş tutuldu, tüfek atışı yapıldı.

Sade naralar ile zurna çalınıp ahenkli besteler ve semailer dinlenmekle keder cihandan kovulmuş, kalplere neşe ve huzur dolmuştu. İkindiden sonra akşama yakın vakitte İstanbul Sarayı’na geri dönüldü. (5 Kasım 1812 Perşembe)[75]

d. Bahariye Kasrı

“Bu yıl baharın ilk günlerini Kâğıthane’de geçiren cihan şahı, Beşiktaş sarayında bulunan ağalara Bahariye Kasrı’nda şenlik düzenleneceği müjdesini göndermişti.

Bu haberi göz aydınlığı bilen ağalar, destar-ı hümayun arkasından sandallara binip Bahariye’ye ulaştılar. Bu sırada cihan padişahı yedişer çifte

yağlı piyadelerle Kâğıthane tarafından nur gibi zuhur ettiler.

İskeleye yanaştıklarında deniz kenarına dizilen ağalara iltifatlarda bulundular. Sonra aheste reftar ile kasra yöneldiler. İkindi vaktine kadar saltanat şenliklerinde âdet olan oyunları seyredip hoş dakikalar geçirdiler.

Yemek vaktinde fasıl ısmarlandı. Çavuşlar ve musahiplerin pest perdeden sazları fıskiyelerin ahengine uygunluk göstermekteydi.

Hasodalı Şair Rasih Efendi'nin biraderi, Seferli odası ağalarından Tanburî İzzet Efendi kendi eseri olan

'Âlem-i Ekvan heme müstağrak-ı eltaf-ı niam

Sude der saye-i şahen şeh-i Mahmud şiyem'

(Âlemde yaratılmış ne varsa övülmüş sıfatların sahibi padişahın lütuflarına gark olmuş, bu sayede asude yaşamaktadır)

Güftesini Osmanlı mülkünün en meşhur musikisinası hazineli çavuş Şakir Ağa seslendirdi. Beste-nigardan taksime başlandı. Tanburî Numan Ağa'nın nevası gönül ahlarına eşlik etti. Tesirli nameler okudu. Irak ve Hicaz'a ulaştığında fasıl sona ermiş oldu.

Beste sahibi İzzet Efendi ve Şakir Ağa'ya anlamlı ihsanlarda bulunuldu.

Hünkâr oradan Kâğıthane'ye avdet ederken ağalar üçerli dörderli çiftelere sığındılar. Ekserisi tersaneden gelen kanca başlı sandallar ile Beşiktaş'a döndüler. (28 Mayıs 1814)[76]

e. Çubuklu

"Saltanat şenliği bu defa Çubuklu mesiresinde yapıldı. Şenliklerde âdet olan eğlenceler tamamlandıktan sonra açılan fasıl sofrası, Kemanî Ali Ağa'nın İsfahan makamında taksimi ile başladı. Ona eşlik eden hanendelerden sesinde ayrı bir tesir bulunan Kilerli Salih Efendi'nin okuduğu güfte şöyleydi:

Suzan eylediğim tabiş-i ruhsarın içindir

Kan ağladığım turra-i tararın içindir

Göz yumduğum gamze-i hunharın içindir

Ah eylediğim hal-i sipehkarın içindir

(Ağlayıp sızladığım gül yanaklarına olan hasretimdendir, dağılmış kâkül ve zülüfler bana kan ağlatırlar, kan içici bakışlarını görsem korkudan gözlerimi yumarım, can alıcı benlerin ahlarımın sebebidir)

Dinleyenlerin ciğerlerini ah oku gibi delip geçen bu gazelden sonra makama münasip bir iki beste daha dillendirildi.

"Leyl-i zülfün gören mecnun olur" günün son şarkısıydı.

f. Göksu Kasrı

"Perşembe günü Göksü Kasrı'nda saltanat şenliği vardı. Padişah öğleden evvel geldi, ikindi öncesine kadar şenliklerde âdet olan oyunlar oynandı, yarışlar yapıldı.

Asr vakti yaklaşırken mola verildi. Bir süre istirahat eden saray halkı, ikindi vaktinde yeniden bir araya geldi.

Civar köşklerden hediye gelen yemeklerle sofra kuruldu. Şenliklerde padişah sofrasını saz meclisinin takip etmesi âdet olduğu için musahipler ve çavuşlar sazlarını getirmişlerdi.

Sofra başında eller taamlara uzanırken sazendelerin mızrapları perdeler arasında taksime başlamışlardı. Müezzinbaşı Şakir Ağa'nın kardeşi çavuş Mustafa Ağa, hanende çavuşlardan Dellalzade İsmail Ağa nağmelere ses verdiler. İsmail Ağa emsali arasında seçkin bir yere sahipti. Sadasının perdesi keman gibi tiz, nağmesi ney gibi temizdi.

Bir baktı ki sermest-i gazap çeşm-i siyehle

Deldi ciğerim hançer-i hunriz-i nigehle

Ebrusu cefalar kılıcı gamzesi bünyal

Kim söyleşir artık bu kıyafetde o şuhla

(Öfkeden sarhoş olmuş siyah gözleriyle öyle baktı ki bakışları kan içici bir hançerdi sanki. Hem gamzesi hem kaşları insana cefa veriyor, bu durumda

onunla kim şöyleşir artık.)

Sonra beyati makamında bestesi yapılmış güftelerden

Ey gamze söyle zahm-ı dilde zebanım ol

Ey çâk sine nüsha-i şerh-i beyanım ol

Ey hun-ı dide ben diyemem yâre derdimi

Sen ruy-ı zerdim üzre gelip tercümanım ol

(Ey yan bakış gel gönül yaramın dili sen ol, ey parçalanmış sine derdimi açıklayan name sen ol, ey kanlı gözyaşı! Ben derdimi yârime söyleyemedim, sen şu sararmış yüzümün niçin bu hâle geldiğini sevgilime anlat tercümanım ol)

‘Çin-i giysusuna zencir-i teselsül dediler

Döndüler sonra hatadır deyü gülgül dediler.’ [77]

Dellalzade İsmail Ağa ile Suyolcu-zade Salih Efendi hünkârın huzurunda

‘Manend-i meh etdi zuhur

Verdi cemalin dehre nur

Olsam gamınla bî-huzur

Gelmez cana asla futur’ şarkısını seslendirdiler.

Şarkılar, yemeğin lezzetine ses kattılar. Saltanat sandalları ile geri dönenler, dalgalar içine düşmüş nağmelerin acı çığlıklarını hâlâ duyar gibiydiler.(27.07.1820 Perşembe)

g. Sultaniye Şenliği

“Sultaniye semtinde yapılan saltanat şenliğinde saz ehlinin şarkıları sıradan şeylerdi.

‘Bir mecliste ol yâr ile bulundum

Neylerim ah ta ciğerden vuruldum’

Şarkısının ardından, buselik makamında;

‘İşittim ey meh-i nazım

Geçer elbet bu niyazım

Bilmezlikle açtım razım

Şimden sonra neme lazım’

Şarkısını okudular. Ardından murahhas bestelerden:

‘Hiç elem çekmez idim seveydin beni sen

Canımda can gibi beslerdim seni ben’

gibi ağır şarkılara sıra geldiğinde yemek sona ermiş, kıyılara bağlanan sandallar çoktan suya salınmıştı. Hünkâr musahipleriyle sahilden uzaklaşırken ‘geçmiş zaman olur ki hayali cihan değer’ mısrası gönüllere yakınlaşmaktaydı”.[78]

h. Silahtar Çiftliği

Silahtar ağa, Ayazağa’da Gümrükçü Osman Paşa Çiftliği denilen çiftliğin yeni sahibiydi. Hünkâr burayı çok sevmiş olmalı ki fırsat düştükçe gelip gider olmuştu.

Çarşamba günü hünkâr yine bu çiftlikte olacaktı. Enderun ağaları birer bahane ile orada bulunmak istiyorlardı. Sesi sedası güzel çavuşlar ve kemankeşler (ok atan çavuşlar) bütün şenliklere katılırlardı. Fakir de ok atıcılığına heveslenmiş, sessizce ok ve yay hazırlamak için çalışmaya başlamıştım. Hazırlıklarımı gören Seferliden Mustafa Ağa, bana ustalık yapmayı teklif ettiğinde hemen kabul ettim.

Mustafa Ağa, hünkârın yakınlarına beni tarif edip ‘yaratılıştan bu işe istidadı var, taltif edilmeye değer’ demesi ile silahtar ağa yeni heveslenen okçular defterine ismimizi kaydetti. Artık iş tamamdı. Akşamüzeri gelen, çiftliğe gideceklere ait listede benim adım da vardı.

İkinci gün seher vaktinde Yıldız Köşkü’ne çıkıp hünkârı beklemeye başladık. Hünkâr dört beygirli arabasıyla Yıldız’a geldiler. Yolunu gözleyenleri selamladıktan sonra Ayazağa yoluna düştüler. Atları süratle kamçıladıkları için iki saat içinde çiftlik göründü. Poyraz tarafında bir

köşke inen hünkâr ve maiyetine, çiftliğe uyar yemeklerden ikram edebilmek için silahtarın hizmetçileri birbiri ile yarıştılar.

Yemekten sonra ilk olarak on kadar yeni başlayan acemi okçu hünkârın huzurunda yer öptüler. İlk koşuda yedişer ok atıldı. İlk ihsan Soğukçeşmeli Rıza'nın oldu. Acemi okçuların birbirleri arasındaki münakaşaları etraftaki ağaların kahkahası ile bastırılırken, binci kemankeşler meydana çıktılar.

Her ayakta hünkârın önünde yedişer ok attılar. 'En sonra gelir bezme ekâbir' hükmünce cihan şahı sahaya indiler. Kemankeşlere kaidesi üzerine atış usullerini tarif ettiler.

Sonra ok ve kemanı eline aldılar. Osmanlı neslinin kahramanları Sam'dan ve Neriman'dan geri kalmazlardı. Bir anda "Ya Hak!" sedası meydanı doldurdu. Yedi defa hedefe ok saldılar, her biri menzil-i maksuda ulaşmıştı.

Herkesin yüzünü bir neşe kaplamış, ortalığı âdeta bir bayram havası sarmıştı. Herkesin mutlu olmasından gönlü coşan cihan padişahı, her koşuda ok atan kemankeşlere ihsanlarda bulundu.

Sonra havuz başına döndüler. Orada hemen her mecliste bulunan Hazine odasından Kemanî Mustafa Ağa, Hanende Rıfat Bey, Mukallid Aziz Bey, Kiler Odası'ndan Keçi Arif Ağa, Tanburî Necip Ağa, neyzen Mustafa Efendi, Seferli Odası'ndan Suyolcuzade Salih Efendi, musahiplerden Kömürcüzade Hafız Efendi, Derviş İsmail Dede Efendi, Tanburî Numan Ağa, Abdi Bey, Kemanî Ali Ağa ince sazlarla havuz başına yerli yerince oturmuşlardı.

Önce 'Çîn-i gîsusuna zencir-i teselsül dediler' bestesi ile söze girildi. Havuzun içinde iki adet yeşil boyalı küçük sandal vardı. Birine musahipler, diğerine çavuşların binip gezmeleri için irade çıktı.

Kürekleri çekmek için okçuluk üstadım Mustafa Ağa ile fakir hatırlarına geldik.

Serçuhadar Bekir Efendi bize işaret edince 'Dilimden çektiğim çok, lakin kürek çektiğim yok.' demeye çalıştıysam da 'Emir edepten üstündür.'

kaidesi gereği çavuşların bindiği sandala atlayıp küreğe yapışmaktan başka çare yoktu.

Ne var ki musahiplerin sandalını ele alan ustam acele etmişti. Havuzun orta yerinde bizim sandalın tam ortasından vurdu. Her iki sandal da alt üst olacakken musahip sandalında dümen başında oturan şişman Kemanî Ali Ağa'nın suya düşmesi diğer kazaları önledi. Ali Ağa boylu boyunca suya batmış, diğer musahipler onu kurtarma telaşına kapılmışlardı.

Musahiplerin sandalı Abdi Bey'in idaresine verildi. Hünkâr manzaradan hoşlanmıştı. Sandalların karşılıklı olarak sazlı sözlü atışmalarını ferman buyurdu. Bir süre sonra karaya çıkıldı. Kaza geçiren Kemanî Ali Ağa'ya mükemmel bir bohça hediye edildi.

Akşam yemeği tablalar halinde geldi. Bu sırada sazendeler renkli şarkılarla eşlik edeceklerdi. Derviş İsmail Dede Efendi'nin saba buselik makamında yaptığı beste okundu.

'Yâr ile âteş mekan olsam da gülşendir bana

Lakin onsuz gülistan-ı dehr külhandır bana'

(Sevgili ile ateşe girsem sanki gül bahçesindeyim, onsuz cihanın gül bahçeleri bir ateş evidir bana) Ardınca Yörük semai şarkı

'Ey seng-dil etmez mi senin kalbine tesir

Hâraları hakester eder ateş-i ahım'

ile yemek faslı devam etti. *(Ey taş gönüllü! Mermer taşı, toprak eden ahımın ateşi, senin kalbine tesir etmez mi?)"* (19 Kasım 1823)[79]

5. Saray Merasimleri

a. Göç Merasimi

Sultanlar müsait mevsimlerde Bağaziçi sırtlarındaki köşklerden veya Boğaziçi ve Eyüp Karaağaç sahillerindeki yalılardan birine gider bir müddet oralarda kalırlardı. Sultan Mahmud, baharla birlikte Beşiktaş Sarayı'na taşınır havaların soğuduğu günlerde geri dönerdi.

Sarayla birlikte İstanbul seçkinleri de Boğaziçi'ndeki yalılarına taşınırdı. Bunun da bir usulü vardı. Hükümdarın, yüksek memurların, Türkiye'ye tâbi Eflak ve Boğdan Prenslerinin, muhtelif azınlık temsilcilerinin binecekleri kayıkların şekli ve kaç çifte olacakları kanuna tabi şeylerdi. Yazları Boğazdaki yalılarına göç etmek isteyen büyükler ve devlet adamları hakkında, göç etmeleri için padişah emri çıkar, muayyen mevsimde herkes yalılarına taşınır ve mevsimin sonunda, yine bir irade ile Istanbul'daki evlerine, konaklarına dönerlerdi.[80]

Saray-ı Hümayun'un Beşiktaş'a Nakli

"Pazartesi günü hünkârın Beşiktaş Sarayı'na taşınacağı ilan edilmişti. Her nasılsa göç işiyle alakası olmayan bazıları da işe karışmışlardı.

Hazine kethudası Sadullah Ağa 'binişçi olmayan koğuş ağasının göçte işi nedir?' diye ateş püskürünce Hazinelinin halleri harap, hasret şişi ile ciğerleri kebap oldu.

Her biri ağaya kırılmışlardı. Bu ilkbahardan köhne bahara kadar onunla konuşmama kararı aldılar. Ancak saray büyükleri bu türden sözlere aldırmazlardı. Kimisi öteye beriye müracaatla göçle birlikte gitmiş, kimisi de gidemeyenlerle birlikte hasbıhale dalmıştı.

Fakir, Beşiktaş'a gideceğime dair kalbimde kuvvetli bir ümit vardı. Geçen sene Lala vekilimiz olan Hazine Ağası Kaftancı İlyas Ağa'ya, ismim İlyas olduğuna güvenerek iltimas için müracaat ettim. İlyas Ağa kimse ile kıyas kabul etmez derecede hatır gönül kırmayan birisi iken bana 'sen yine bizim yanımızda kalacaksın, göçte ne var ki gideceksin' diyerek kalbimde onulmaz bir yara açmıştı.

Meğer asıl lalamız olan Çuhadar Mehmed Ağa, kaftancıya yaranmak için onun acemilerini göçe götürme sözü vermiş. Bizi çocuk takımındandır diye kaftancıya bırakmak istemiş.

Her ne ise göç günü cihan padişahı Sultan Mahmud, Beşiktaş Sarayı'na uçup gitmiş, maiyetinde gidenler, kalanlara (Allah'a ısmarladık deyip) ayrılmışlardı.

İstanbul sarayı suyu kesilmiş değirmene dönmüştü. Fakir kendi kendine mahzun gezer iken başyazıcı olan Kıbrıslı Emin Efendi direkler arasında beni gördü. 'Çocuk seni lalan göçe götürmedi mi? Hele vah vah! Bana niçin söylemedin, seni göç defterine yazıverirdim. Eyvah senin arkadaşın olan çocukların çoğu gitti azı kaldı. Yazık sana gadr olmuş. Acıdım sana, ama bundan sonra çare yok' diye yüreğime dokunacak sözler söyledi.

Başyazıcının beni ağlatmak istediğini anlamıştım. 'Siz bana acısanız, benimle eğlenmezsiniz. Bana yaradan acısın' deyip oradan ayrıldım. O zaman gerçekten bana acımış. Odasında ne kadar çiçek şişesi ve ne kadar meyvesi varsa kullukçusu Kırca Ahmed ile bana gönderdi.

Böylece âli cenap olduğunu gösterdiği gibi, elinden gelse herkese iyilik yapacağını da ispat etmişti. 29 Mayıs 1813"[81]

b. Rikab Merasimleri

Eski usullerden bir diğeri de padişah bir saraydan diğerine naklettiğinde bağlılık merasiminin yenilenmesiydi. Bu törenlerde padişahın üzengisi öpüldüğü için kısaca "rikab" adı verilir, bayramlarda, yılbaşında, tahta geçiş günü kutlamalarında, göç merasimlerinde ve ulufe verildikten sonra tekrar edilirdi.

Kışın yaklaştığı günlerde sultan İstanbul Sarayı'na geri dönülür ve rikab merasimi ekseriyetle İncili Köşk'te yapılırdı.

Merasim ağaları önceden kasra gelir hazırlıkları tamamlardı. Öğleye yakın cihan şehriyarı da teşrif ederdi. Öğle namazı eda edildikten sonra Şeyhülislam ile Sadaret kaymakamı saltanatın ihtişamına yaraşır bir debdebe içinde köşke gelirdi.

Atlarından iner inmez kendilerini silahtar ağa, karşılar, Hasodabaşı ve Peşkir ağaları koltuklarına girer padişahın huzuruna gelirlerdi. Rikab-ı hümayun merasimi tamalandıktan sonra Darüssaade ağasını ziyaret ederlerdi.

Göksü Kasrında Rikab Merasimi

"28 Temmuz 1813 Pazartesi günü Göksu Kasrı'nda rikab merasimi yapıldı. Usulünce âdet yerine getirildikten sonra hanendeler huzura geldiler.

Zamanında Farabi'ye eş tutulan Derviş İsmail Dede Efendi, Beyati makamında bir taksim geçti. Meşhur bestelerden

'Bir gonca femin yaresi vardır ciğerimde

Ateş dökülürse yeri vardır ah-ı serimde

Her lahza hayalin duruyor didelerimde

Takdire nedir çare, bu varmış kaderimde'

faslına girdiğinde meclisin ahengi âdeta ayyuka çıkmıştı. Merasim sonunda sandalla Beşiktaş Sarayı'na dönen hünkârın dilinde hâlâ aynı bestenin teranesi vardı"[82]

c. Surre Alayı

Osmanlı padişahları Yavuz Sultan Selim'den itibaren kendilerini bütün İslâm âleminin manevî lideri saymalarının yanı sıra, aynı zamanda Mekke ve Medine'ye duydukları hürmetin bir ifadesi olarak da " Hâdimü'l Haremeyn-i'ş- Şerîfeyn" unvanını kullanmışlardı. Bu anlayış ile İslam hükümdarlarının Mekke ve Medine'ye yardım etme geleneği bir araya gelince adına "surre" denilen çok renkli bir gelenek ortaya çıkmış oldu. Osmanlılarda surre ilk defa Yıldırım Bayezid zamanında (1389) gönderilmiş[83] *Yavuz'dan sonra süreklilik kazanmıştı. Birinci Cihan Harbinde Haremeyn ile alaka kesilinceye kadar gönderilmeye devam etti.*[84]

Hacca gitmek için yol güvenliğinin sağlanması şarttı. Bedeviyet dönemlerinde hac kafileleri zaman zaman saldırıya uğrardı. Bunu önlemek ve yol güvenliğini sağlamak için hac kafilelerinin belli zaman ve mekânlarda bir araya gelip büyük bir kafile oluşturmaları kanundu.

Bu kafileye emir ül-hac tayin edilir "surre" adı verilen Mekke ve Medine halkına dağıtılacak büyük ihsanların taşındığı surre alayı da bu kafileye eşlik ederdi. Sonraları hac emiri "surre emini" adını aldı. Surre alayı her yıl recep ayında özel bir törenle İstanbul'dan yola çıkardı.

Surre alayı ile Mekke'ye giden hediyeler içinde en önemli parça şüphesiz Kâbe örtüsüydü. Kabe örtüsü Şa'ban ayının on dördüncü günü Harem-i Hümayun'da, padişahın bulunduğu daireye bakan pencerenin önünde son şeklini alırdı. Darüssaâde Ağası ile birlikte baş imam ve diğer ağaların tekbirleri eşliğinde parçalar halinde bulunan Kabe örtüsü Harem'e teslim edilirdi. Bu sırada, Harem'deki kadınlardan bir kısmı devamlı Kur'ân-ı Kerîm okur, genç saraylılar ise başlarında ipekli başörtüleri ile Kâbe örtüsünü "ustufa" denilen simli kumaşlarla kaplarlardı. Kumaşı birbirine birleştirmek için gümüş toplu iğneler kullanılır ve bu işlem esnasında sürekli tekbir getirilirdi.[85]

O gece Mahmil-i Şerif Harem'de kalır, saraylılar sabaha kadar onu nöbetle beklerlerdi. Sabah olunca bir gün evvel gelen kafile tekrar Harem'e girer, Mahmil-i Şerif'i tekbirlerle alıp götürürdü. Padişaha vekâleten Başimam hazırlanan devenin üzerine Mahmil-i Şerif'i

tekbir getirerek koyar, ikinci deveye hediyeler yükletilir ve bu suretle alay saraydan hareket ederdi.

Evkaf Nazırı'nın riyasetindeki memurlardan mürekkep bir heyet tarafından Beşiktaş İskelesi'nde ayrıca bir merasim yapılır, bu merasimi uzaklardan görmeye gelen ahali ile kafile sokaklara dalardı. Alayın Üsküdar'a hareketini bildiren yüz bir pare top da bütün şehir halkına bunu ilân ederdi.[86]

Surre-i Hümayun'un Çinili Köşkten Ayrılışı

"Yedi sekiz senedir hac yolu kapalıydı. Bu sene Vahhabi gailesi def olduğu için yol güvenliği sağlanmıştı.

Geleneğe uygun olarak 12 Recep 1228 / Temmuz 1813 tarihinde Beşiktaş sarayında bulunan Çinili Meydan'dan Surre-i Hümayun çıkarılması ferman buyruldu. Divan üyelerine hatt-ı hümayun yazıldı.

Eski defterdar Said Efendi, surre emini tayin edildi. 12 Recep Çarşamba günü saraya geldi ve Darüssaade Ağası Anber Ağa'nın idaresinde surre işlerini tanzim eyledi. Padişahın huzurunda surre devesi itina ve tekbirlerle dolaştırıldı. İmamlar ve hatipler birer aşr-ı şerif okudular. Ehli imanın gönlü huzurla doldu ve sevabı geçmiş sultanlara bağışlandı.

Surre eminine teslim edildi. Eski sarayın taberdarlarından büyük sakabaşı ve küçük sakabaşı unvanıyla iki yardımcı verildi. Haremeyn'e hürmet kastıyla her türlü eksiklik giderildikten sonra memurlar yer öpüp huzurdan yarıldılar."

Her yıl benzeri törenlerle yola çıkarılan Surre alayı tatlı bir heyecana sebep olurdu. Çünkü Darüssaade ağaları bu törenler sırasında ya görevden alınır ya da görevine devam ederlerdi."[87]

d. Yeni Yılın Kutlu Olsun

"Devlet-i Aliyye'nin merasimlerinden biri de yeni yılın tebrik edilmesi için Muharremin 5. günü İncili Köşk'te rikab merasimi yapmaktı. Şeyhülislam Dürrizade ile Sadrazam Kaymakamı Rüştü Paşa kaidesi üzere vakitlice İncili Köşk'e geldiler. Hünkârın huzurunda yerler öptüler. Kaidesi

üzere birçok iltifatlar gördükten sonra avdet için izin alıp huzurdan ayrıldılar. Bir saat kadar musahipler ile sohbet ettikten sonra yukarı saraya teşrif buyurdular.” (Aralık 1813)

“ Yeni yıl tebriki için Bahariye Kasrı’nda düzenlenen merasim daha canlıydı. Âdet-i kadime ile padişaha bağlılık resmi icra edildikten sonra pehlivanlar güreş tuttu. Cündîler nişan tahtasında ikbal aradılar.

Sıra yeni bestelenen şarkıları dinlemeye gelmişti. Faik Efendi’nin;

Manend-i meh etti zuhur

Verdi cemalin dehre nur

şarkısı okundu. Sonra Seferli’de Başyamak Hafız Efendi’nin;

Ey saki cem-i neşe-i mül taze yetişti

Gülzar-ı ümidimde o gül taze yetişti

Mahmur idi mestane gönül taze yetişti

Gülzar-ı ümidimde o gül taze yetişti

şarkısı dile geldi. Sırada Hızır Ağazade Said Bey’in şarkısı vardı:

Meclisde kılıb la’l-i la’b-ı yâre piyale

Bu fikr ile zinet veririz bezmi hayale

Sebeb-i rızkın zannedip aşıka nevale

Bar olma gönül eyle kerem taze nihale

Bu şarkıyı hanendeler arasında yüksek sesli olanlar buselik makamında okudular. İkindi namazı, meclisi tamamlayan son fasıl oldu.(1822)”

e. Aşure

“Siyer kitaplarında Nuh Aleyhisselam, tufandan sonra selametle karaya ayak basınca ‘İyilikler kötülüklerin günahını siler.’ kaidesine uymak üzere, sefinede bulunan on çeşit hububattan bir taam pişirdikleri kayıtlıdır.

Bu sünnete uymak, İslam ümmeti üzerine bir borç olmuştur.

Saltanat sarayında bu usule uymak için her sene Muharrem ayında aşure pişirilip Enderun halkı türlü nimetlere kavuşurlardı. Bu yıl bütün insanların

bu nimetten istifade etmeleri ferman buyruldu.

Hemen Çinili Köşk Meydanı'na aşure kazanları getirildi. İslambol, Galata, Eyüp semtlerine taraf taraf haberciler gönderilip muharremin 11. pazar günü fakir ve gariplere (garipler görüyor da olsalar, âmâ gibidir sırrınca) sarayda aşure dağıtılacağı duyuruldu.

Saray kapısından Çinili Meydanı'na kadar gözlü gözsüz, yüz bin yüzsüz, aşure kazanlarına kadar ulaştılar.

Halk taifesinin bilinen meşreplerine göre herkes sırayla kaplarının doldurulmasına sabredemezlerdi. Zapt ve raptlarına memur olan Bostancı başı Arnavut Mustafa Ağa ile sair halden anlayanlar,

'Çinili Köşk tanrıya emanet, kusur ve hareketleri ne şekilde ise sütlerine havale deyip uzaktan seyrine bakmak selamettir' dedikleri sırada, her semtin 'suilesi' (davetçisi) kendilerine mahsus lafızlar ve tecrübe edilmiş sitemli sözlerle duaya başladılar. Dua sonrasında ağaları işaret eder etmez çanaklarını önce doldurmak emeli ile ettikleri uğursuzluk, bir şeye benzer rezaletlerden değildi. Subaylar zorunlu olarak seslerini kesmişler, herkes ettiğinden utansın demeye mecbur kalmışlardı. 'Mecmu-i sail nasibine kail' herkes nasibine razı olmak zorundaydı. İçlerinden bazı müstahaklara padişahın ayrıca ihsanlarda bulunduğu görüldü." (20 Kasım 1817 Perşembe)

f. Cuma selamlığı

Osmanlı sultanlarının Cuma namazı için camiye gitmelerine "Cuma alayı", "Selamlık resmi", "selâmlık resm-i âlisi" de denirdi. Cuma selamlığı Osmanlı halkı için bir bayram yerine dönerdi. Padişahın gideceği güzergâhtaki yolları dolduran halk "Padişahım çok yaşa!", "Uğrun açık, yaşın uzun ola!", "Mağrur olma padişahım senden büyük Allah var!" şeklinde tezahüratta da bulunurlardı.

Her Cuma günü yapılan bu tören, padişahlığın ve halifeliğin alameti sayılırdı. Osmanlı padişahlarına Anadolu Selçuklu sultanlarından geçmiş, çeşitli değişiklikler geçirmiş olmakla birlikte, Osmanlı Devleti ile birlikte devam etmişti. Hükümdar, halk bütünleşmesini sağlayan Cuma selâmlığı, sadece merasim ve dinî yönüyle değil hukuki, sosyal ve kültürel açılardan da büyük önem taşımaktaydı. Padişahların uzak camilere gidiş gelişlerinde devlet erkânı teker teker hükümdara yaklaşarak devlet meselelerini görüşüp müzakere ederlerdi.

Caminin bahçesinde padişaha arzuhalleri olanlar bunları havaya kaldırarak belli ederlerdi. Arzuhaller bir görevli tarafından toplanır, bu arada ezan okunmaya başlardı[88] *Cuma selamlığı başlangıçta Ayasofya, Sultan Ahmed, Bayezid camilerinde yapılırken, sonradan Eyyüb Sultan, Yeni Cami, Kılıç Ali Paşa, Nusretiye, Bezm-i Alem Valide Sultan, Sinan Paşa, Ortaköy, Yıldız Camileri de bunlara eklendi. Sultanlar Cumaya çoğunlukla deniz yolundan saltanat kayıklarıyla giderlerdi. II. Mahmud karadan arabayla gitme âdetini başlattı.*

Selamlık resmi son dönemde şöyle uygulanırdı. "Saltanat arabası yolun iki tarafına dizilmiş askerler arasından geçerek camiye ulaşırdı.

O sırada Kaymakam Mehmed Bey'in sesi yükselir:

'Selam duuurr!'

Bu anda Hamidiye Camii'nin minaresinde ezan başlardı… 'Ezan bitiminde askerler üç defa 'padişahım çok yaşa!' diye bağırır, Hamidiye Marşı çalınmaya başlanır ve seyir için gelenler tarafından alkışlanırdı.'

Şeyhülislâm, Evkaf Nazırı ve sair protokol erkânı, padişahı cami kapısında karşılarlardı. Padişah, hünkâr mahfiline geçtikten sonra bazı şehzadeler de yanında yer alır, Cuma namazını birlikte kılarlardı.

Namazdan sonra yapılan kısa süreli kabullerden sonra, padişah yine gösterişli bir törenle saraya dönerdi. Padişah 'Cuma selamlıklarına' büyük itibar gösterir, o gün güzergâhta kendisine tezahüratta bulunan talebelere ve fukaralara ihsanlarda bulunurdu".[89]

Nusretiye Camii'nde Cuma Selamlığı

"1238/1823 yılı Tophane yangınında tamamen yanan Arabacılar kışlasının camisi, aslında küçük bir mescitti. Şah-ı cihan ahiret azığım olsun dedi ve burayı iki minareli bir camiye çevirme kararı aldı.

Hünkârın arzusu üzerine pek âla bir şekilde tamamlandığında hem bir şükür, hem de topçuların bir nevi gönlünü almak için camiye Nusretiye ismi verildi. Allah'a hamd olsun cihan sultanının himmeti ile üç sene içinde dört tarafı mamur, içi ve dışı nurun ala nur bir cami-i meşhur bina edilmiş oldu.

21 Şaban 1241 Cuma gününde selamlık resmi Nusretiye Camii'nde icra edildi.

Uygun saatte hünkâr saltanat kayığı ile Tophane'ye geldi. İskelede bekleyen bendeler padişahı gördüklerinde şeref topları ateşlendi. Yer ve gök âdeta zelzeleye tutulmuş gibi sallandı. İskeleden camiye kadar döşenen telli

hıtayiler üzerinden camiye ulaştıklarında bütün bendegânı padişahın ayaklarına kapanıp şan ve şeref kazandılar. Hazine Ağası Kıbrıslı Emin Efendi herkese rütbelerine göre ihsanda bulundu.

Önce Yeniçeri Ağası Celaleddin Ağa, iltifata nail oldu. Silahtar ağanın beline mücevher hançer taktı. Sonra Nusretiye Camii’ne hatip tayin edilen Kasidecizade Mustafa Nesib Efendi’ye sarı çukalı bol yenli samur kürk giydirildi ve hutbeye çıkması tebliğ edildi. Yakın zamanda kendisinin hünkâr imamı olacağı işaret edilmişti. Orada hazır bulunan hünkâr imamı Arif Efendi çaresiz teslimiyet gösterdi.

Haber getiren Mabeyn hademesi ile birlikte camide yer öpmek kanun olduğu için yer öpüldü ve asıl vekile uymaya mecbur kaldı. Cuma namazı kılındıktan sonra caminin yapımında dirayeti görünen mimar Hasip Efendi’ye Haceganlık rütbesi verildi. Sincap kürk giydirildi.

Mecliste hazır bulunan Darphane nazırı Esad Efendi’ye pırlanta ile süslenmiş bıçak, Tophane nazırı Sadık Efendi’ye mükemmel bohça, Topçubaşı Numan Ağa ile arabacıbaşıya da ayrı ayrı ihsanlar yapıldı. Bostancıbaşı İbrahim Ağa’ya, Mirahor Ali Bey’e, Kapıcılar Kethüdası Derviş Bey’e ve sair makam sahiplerine ayrı ayrı bohçalar verildi.

Ayrıca iskele başından binek taşına kadar döşenen telli hıtayiler çuhadarlara verildi. Binek taşı ile mahfel-i hümayun arasında döşenen ridâi şal da Hasodalılara bırakıldı.”[90]

6. Saray’da Ramazan

a. Ramazan Hilalini Gördün mü?

“1 Ramazan 1227/8 Eylül 1812 mağfiret ayı Ramazan ayının başladığı günlerde, her gün farklı bir tartışma yaşandı. Nihayet pazar günü saat 7 sularında Ramazan ayının başladığı kesin bir şekilde anlaşıldı.

Hesaba göre Ramazanın pazar günü başlayacağı yaygın bir şekilde söyleniyordu. Ancak hüküm verilebilmesi için hilalin görünmesi lazımdı.

Zarif söz edenler.

'Hilal-i şehri, şehr içre ne görmüş var ne duymuş' diyorlardı.

Sarayda Tiryaki Sofu Mehmed Ağa gibiler hilali görmedikçe tütün ve kahveyi her şeye tercih ederlerdi. Hamd olsun şüphe karanlığı (müsveddesi) beyaza çekildiğinde (hilal görülünce) cümlesi "Eyvah…" dediler.

Vakit dar olduğu için huzur-ı hümayun dersleri ikinci güne tehir edildi. Pazartesi günü Çırağan Yalısı'nda kütüphane hocası Bolulu Mustafa Efendi ders anlattı. Dersin sonunda dua etmesi için işaret buyruldu. Hoca o saatte ellerini kaldırdı. Devlet-i ebed müddet için etraflı bir dua etti. Hazine Ağası Seyyid Mehmed Ağa, müzeyyen bohça içinde halis akçe getirip kendi elleri ile hocaya teslim etti."[91]

b. Huzur Dersleri

Zamanın meşhur âlimleri ramazan günlerinde vakit buldukça sultanın huzurunda toplanır, Kur'an ayetlerini tefsir ederlerdi. Bu âdet Osman Gazi gününde başlamıştı. Orhan Gazi daha çok ilgi gösterdi.

III. Mustafa döneminde bu usul kanuna bağlandı. 1172 yılında başlamak üzere ramazanın ilk gününden 10. gününe kadar bir okuyucu ile birkaç nefer muhataptan ibaret olan ulema heyeti toplanır, Beyzavi[92] *tefsirinden birkaç ayet okunur izah edilirdi. Bu şekilde Kur'an'ın feyziyle bereketlenilmek istenirdi.*

10. günde kütüphane hocasının öncülüğünde ilk on günde okuyucu tayin edilen 10 âlimin katıldığı özel bir oturum daha yapılır, tefsir ilminin incelikleri üzerinde bahisler açılırdı. Bu usul Osmanlı sultanının şeriat ilimlerine rağbetini gösterirdi.

Padişahın huzurunda ders okutmak şerefine nail olmak isteyen ulema, memleketin her yerinde büyük bir arzu ve gayretle bu ilimlerde ilerlemeye çalışırdı. Bu usûl İslam âleminin kalbini İstanbul'a bağlardı. Halep, Şam, Mısır, Kayseri, Karaman gibi âlim yetiştiren şehirlerden ayrı olarak İran, Turan, Horasan, Dağıstan, Hindistan, Buhara gibi memleketlerden nice büyük âlimler Dersaadet'e gelir, kemalatını gösterirdi. Her biri ilmin gelişmesine katkıda bulunurdu.

Bunlar padişah hazretlerinin İslam ülkelerindeki gözü kulağı olurlardı. Huzur derslerine katılan hocalara tam bir söz hürriyeti verilirdi.

İlmi müzakereler sırasında tartışmalar hatır kırıcı noktalara girse bile padişah bunlara müsamaha ile bakar, dersin sonunda her biri ağır ikramlara nail olurdu.[93] *Önceleri ders*

konuları serbest seçilirken 1786 yılında Fatiha Suresi'nden başlanılmış sırasıyla son ders tarihi olan 17 Nisan 1923 te Kur'ân'da 16. sure olan Nahl Suresi'ne gelinmişti.[94]

Huzurda Ders Okunması

"Bu sene ders takriri için sekiz adet hocaya görev verildi. Kabiliyetli görülen birkaç müderris daha katılacak hocalarla tartışacaklardı.

Perşembe günü, Hırka-i Sertac-ı Server-i kâinat aleyh-i ekmeli't-tahiyyat (En güzel selamların kendisine takdim edildiği kâinatın reisine ait başlara taç edilen hırka) huzurunda ilim meclisi toplandı.

Kütüphane hocası Bolulu Mustafa Efendi'ye tefsir dersi okutması teklif edildi. Padişahın bu iltifatını sevinçle karşılayan hoca efendi, saat sekiz sularında maiyetindeki efendiler ile birlikte padişahın huzuruna girdi. Her biri ilmiye sınıfı yolu üzerine rütbelerine göre sergiler üzerine oturdular.

Ders başı olan ayete derin manalar vererek kendilerini ispat ettiler. Soru cevap faslına geçildiğinde ders hocasının yanında Musannif Efendi, meşhur üstatlardan Hoca Emin Efendi, emsali nadir olan Hazine hocası Kudsi Efendi, kemal ehlinden Karabıçak Ali Efendi, Çarşambalı salihlerden Said Efendi, Tırnova müftüsüzade, ikinci Taftazanî sayılan Abdurrahman Efendi, emsalsiz ilimle Kütahyalı Mehmed Efendi, dâhilerden Akşehirli Hoca Ömer Efendi, müdakkik âlimlerden Mevlana Abdürrahim Efendi, zarif âlimlerden Ekmekçizade, yüksek ulemadan Çankırılı Abdullah Efendi, seçkin âlimlerden İmamzade Esad Efendi yerlerini almıştı. Her birinin sual ve cevaplarından öyle cevherler saçıldı ki hazineler değerindeydi.

Musannif Efendi, ders hocasına itiraz yollu bazı sorular sordu. Gerçi hoca bu sorulara cevap verebilirdi, ancak oruç halinin hocaya zarar verdiğini ve cevaba isteksiz olduğunu sezen cihan padişahı, bu soruların meclisteki diğer âlimler tarafından cevaplandırılmasını irade buyurdular.

Böylece Musannif Efendi ders makamına geçmiş oldu. Bolulu Mustafa Efendi de hataya düşmekten kurtuldu.

Musannif Efendi'nin karşısında oturan Çankırılı ile aralarında derin bir tartışma başladı. Çankırılı, Musannif'in verdiği manalara itiraz edince tartışma şiddetlenmişti. Musannif sert mizaçlı biriydi. Çankırılı'ya kaba sözler söyledi. "Senin gibi 'huşubun musennede' giydirilmiş odun kılıklı adamların böyle ince şeyleri ayırma kabiliyetleri olmadığı yaratılışlarında ve kıyafetlerinde açıkça görülür, boşuna vakit kaybetmeyelim." diyerek onun sorularına cevap vermek istemedi.

Çankırılının bu sözlere aldırdığı yoktu. 'Derse bakınız, kitaptan cevap verin. Ağızdan dolma sözlerle cevap vermiş olmazsınız.' karşılığını verdi. Çankırılının yanında oturan Musannifin şanlı şöhretli talebelerinden İmamzade Esad Efendi, hocasına sahip çıktı. Ve onun adına bazı cevaplar verdiyse de Çankırılı ikna olmadı. Sorularında ısrar etti. Gün kendini gösterme günüdür diyen ulema, araya girip davayı halletmek isteseler de Çankırılının cerbezeyle süslediği hitabet yeteneği ve tatlı üslubu, o gün yüceler yücesi görünüyordu. Sekizde başlayan ders, saat on bir olduğu halde hararetle devam ediyordu. Ne var ki taraflar birbirini ilzam ya da ikna etmede âdeta sağır ve lal kalmışlardı.

Bu sırada hünkâr, dersin tamamlanması işaretini verdi. Dua ile bahis tamamlandı. Dua sonrasında derse katılanların her birine bohça içerisinde bolca akçe verildi.

Her birine padişahın ayağına yüz sürme izni verildi. Kendilerine iltifatlar edildi. Uzak yerlerde oturan hocaların sarayda iftara kalmaları irade buyruldu. İkişer ikişer arz ağalarına misafir edilmeleri, gördükleri hürmetin büyüklüğüne işaretti." 7 Eylül 1812[95]

c. Teravih Namazı

"Cumartesi gecesi Ramazan hilali görünmüştü. Kışla camisinde teravih kılınacağı Enderun ağalarına ilan edildi. Ağalar yayan olarak koşuşup hünkârı karşılamaya hazırlanırken beş on dakika sonra yatsı ezanının tekbirleri surlar üzerinden dalgalanmaya başladı. Ezanla birlikte cihan şahı

da camiye girdiler. Sünnet kılındıktan sonra müezzin başı muhayyer makamında kamet okundu.

Mihrap ve minber, sesinin içtenliğiyle âdeta canlanmışlardı.

O gün küçük imam nöbetçiydi. Sesi perde perede yükseliyor, her dört rekâtta bir makam değiştiriyordu. Namaz tamamlanıp tespih duası yapıldıktan sonra cihan şahı müezzinlerin taht kapısı önünde ilahî okumalarını ferman buyurdu. Müezzinler,

‘Ey dertlilerin derdine derman veren Allah’

İlahisini neşe içinde okudular. Fakir de o gece birkaç ilahî okudu. Uşşak makamında dillere düşmüş olan:

‘Ey Enbiyalar serveri

Ey Evliyalar rehberi

Ey ins ü can peygamberi

Ehlen ve sehlen merhaba’

yı okuduktan sonra yine;

‘Her kaçan anarsam seni kararım kalmaz Allah’ım

Senden gayrı gözüm yaşın kimseler silmez Allah’ım’

ilahisini okudum. Ardınca;

‘Göster cemalin şem’ini kansın oda pervaneler’

ilahisi ile tamamladım.

Suyolcuzade Salih Efendi ile Neyzen Mustafa Efendi de birer nat-ı şerif okudular. Padişah cümleye ihsanlarda bulundu. Ramazanın ilk gecesi böylece neşe içinde geçti. Hünkâr huzur derslerinin de kışla camisinde okunmasını ferman buyurdu. (24.01.1829 Cumartesi)”[96]

d. Sultanın İlahi Sevgisi

“21.06.1820 Çarşamba, Ramazanın onuncu gecesiydi. Teravih namazı kılındı, hünkâr Mabeyn müezzinlerinden ilahî okumalarını istedi.

Müezzinbaşı Şakir Ağa’ya seslendi: ‘Şermsar etme Hüdaya Ruz-ı mahşerde beni’ ilahisi okunsun!

Rabbim mahşer gününde utandırma beni! Âmin

Hünkâr Allah dostları ile muhabbeti severdi. İlahi dinlemek ise onun şefkatli kalbinde nice bin feyizlerin doğmasına yol açtığına şüphe yoktu. Ramazan ayının girişinden bu yana, birkaç defa ilahî dinlemişlerdi.

Ramazan’ın 15’inde Hırka-i Şerif ziyaretinden sonra iftarı Silahtar Ağa Köşkü’nde yaptı. Teravih-i şerifi Hasodalı ağaların namaz kıldığı yerde eda edip tesbih duasının ardından Kilerli ağaların odaları üzerine bina edilmiş olan yüksek kasra şeref verdiler.

Çok sayıda mehtaplar ve meşaleler hazırlanmış gece âdeta gündüze dönmüştü. Müezzinlerin ilahî okumaları ferman buyruldu. Müezzinler huzurda yarım halka oturmuşlardı. Edası ve sedası cümleden üstün olan Salih Efendi;

Taht-gâh etti vücudum şehrini sultan-ı aşk

Dil sarayında kuruldu bir ulu divan-ı aşk

Ey Gafurî ermek istersen eğer cananına

Terk-i can eyle tecelli eylesin canan-ı aşk

Kıtasını pek temiz bir eda ile okudu. Sonra hep birlikte evc kolunda yapılmış ilahilerden

‘İlm-i bahr-ı vücut esnafının dürdanesiyim ben

Maarif-i kenz-i dil vassafının pervanesiyim ben

Benim ilmim katında müçtehidler aciz olmuştur

Veli ilmi ilahinin deli divanesiyim ben’ …

ilahisi de tamamen okundu. Daha sonra araya

‘Ey sanem noldun cana kasdın var

Bağrımı deldin ya ne kasdın var

Başım önünde çevgan elinde

Çelmeden gayri ya ne kasdın var'…

ilahisi girdi. Ardınca 'Ey gönül bir derde düş ki onda derman gizlidir' ilahisi okundu. Hasoda'nın seçkin müezzinbaşısı Şakir Ağa 'Derdâ ki râz-ı pinhan hahed şud aşikar' manasında bir ah çekerek sesinin yetiştiği perdelere tırmandı.

'Bezm-i câmîde mey-i lâ'lin olup cur'a-keşi

Olmuşum mest-ı muhabbet akıdup kanlı yaşı

Ururum nara-i mestane heman subh u ışa

Li habibî Medenî Arabî Kureyşî

Ki bud derd u gameş maye-i şâdî ü hoşî

(Her toplantıda senin ağzından dökülen şeker şerbet tatlı sözlerin içilir. Senin sevginle gözlerimden kanlı yaşlar akar, sabah ve akşam sarhoşlar gibi hasretinle naralar atarım, benim Sevgilim Arab'ın Efendisi, Kureyşli ve Medinelidir. Bana mutluluk ve hoşluk veren derdim ve gamım budur)

Sözleri Molla Cami'ye ait olan Şakir Efendi'nin okuduğu bu ilahi, bütün dinleyenleri etkilemişti.

Hünkârın memnun kaldığını gösteren son fasıl, silahtar ağanın müezzinlere dağıttığı altınlardı. Hünkâr bu defa da bayram şenliklerinin son gününde bütün mektep çocuklarını, Kur'an-ı Azimüşşanı öğrenen ve öğreten herkesi ihsan deryalarında ihya ettiler. Zengin fakir, küçük büyük talebeler bu ihsandan nasiplerini aldılar. (28 Haziran 1824)"[97]

e. Ramazan Bayramı

"Oruç günlerinin en değerlisi olan arefe gününde cihan padişahını taşıyan kayığın ikindi vaktinde Yalı Köşkü'ne yanaştığı görüldü. Oradan Hırka-i şerif Odası'na geldiler ve Sünnet Odası'nda saltanat elbisesini giydiler. İkindi namazını Hırka-i şerif Odası'nda cemaatle kıldıktan sonra âdet üzere, Arz Odası'na geçtiler.

Hünkârın maiyetinde bulunacak Hasodalı ağalar, özel kaftanlarını giyinmiş olarak Babüssaade'nin iç tarafında karşılıklı olarak dizildiler. Hünkâr, şan ve şerefle aralarından geçti. Arz Odası'nın dışına kurulmuş olan sedef işlemeli arafe tahtına oturdu. İzzet ve bereket kazandığı bu şeref anında, tabl-ı âlem çalınması kuraldı.(mehter)

Divan çavuşunun 'Aleyke Avnullah' Allah'ın yardımı üzerine olsun, duasını semaya gönderdiği sırada, taşra mehterleri beş on dakika kadar şenlik kösü çaldılar. Ramazan bayramının geldiğini âleme ilan ettiler.

Yüceliği ebedi olsun padişah-ı âlem, tekrar Arz Odası'na geri döndüler.

Orada hazır bekleyen imam ve hatipler, büyük imam efendinin arkasından rütbelerine göre âdet üzre hünkârın huzuruna girdiler. Kendilerinden kısa birer sure okumalarının istenmesi, arzularına kavuşma sebebi olurdu.

Cihan padişahı Arz Odası'ndan kalkıp Silahtar Ağa Köşkü'ne teşrifleri sırasında üç odanın ağalarının takke ve fesleri ile hünkârın huzuruna dizilmeleri âdetti. Bu sırada silahtar ağanın takdim ettiği süslenmiş ata, baş çuhadarın mehterhane eşliğinde binmesi görülmeye değer şeydi.

Ardından ağaların tokmak vuruşmaları meclisin güzelliğine renk katıp, bahşiş olarak saçılan altınlar bu bahsi tamamladı. Ayrıca silahtar hazretleri, kendi eli ile ağalar üzerine çil para ve türlü hediyeler serpti. Cihan padişahı buradan iftar için Mustafa Paşa Köşkü'ne çekildi. Hazırlanan nefis yemekleri etrafında bulunanlarla birlikte yedi.

Yemekten sonra gece yarısına kadar meşalelerle aydınlanan meydanda şevk içinde mehterhane çalındı, ruhlara inen huzurun eşliğinde saray gece vaktinde istirahata erdi.

Sabaha karşı hazret-i hünkâr, Sünnet Odası'nda saltanat elbisesini giyindi. Oradan Hırka-i şerif'e geçti ve sabah namazını cemaatle kıldı. Namazdan sonra Hırka-i saadet Odası'nda Darüssaade ağası ile kırk Hasodalı âdet üzere bayramlaştılar.

Her biri bir şekilde ilahî lütuflara mazhar olduktan sonra cihan padişahı Ak ağalar kapısı önüne kurulan bayram tahtına saadet ve şerefle

ayakbastılar, bütün ulema ve vükela bayramlaşma şerefi ile muradlarına erdiler.

Ardınca bayrama mahsus bir şan ve şevk içinde Sultan Ahmed Camisine gelişleri, dile sığacak bir güzellik değildi. Namazı kılıp saraya döndüklerinde Enderun ağaları bayramlaşma izni aldılar.

Üç oda halkı süslü elbiseleri içinde biatlerini yeniledikten sonra seyir töreni için Yalı Köşkü’ne gidildi. Adet olduğu üzere silahşor ağalar, süslü koşumlu yedeklere binip bir biri ardınca hünkârın huzurunda dolaşmaları, gören gözleri kıskandıran manzaralardandı. Bu merasimlerde yaşanan izzet, haşmet ve ihsanlarla ihya olanlar, Beşiktaş sarayında başlayan, gecesi ve gündüzü Firdevs gününü andıran bayram eğlenceleri, ancak ikinci gün Dolmabahçe Köşkü’nde yapılacak ‘bağlılık merasimi’ için sonlanırdı.

Öğle vaktinde büyük bir saltanat ile köşke gelindiğinde Şeyhülislam Dürrizade ile kaymakam Rüştü Paşa, Cihan sultanının huzuruna gelip halifenin ayağına yüz sürdüklerinde, nazik iltifatlara nail olup, bir iki saat huzurda kalma şerefine erişmeleri, haklın dilinden uzun süre düşmeyecekti.

Huzurdan ayrıldıklarında bayram günleri için özel olarak oynanan ciridi, Darüssaade ağasının odasından seyrettiler. Oyun tamamlandığında törenden ayrılma izni verildiğini bildirmek üzere silahtar ağa görevlendirildi. Ağa büyük bir saygı içinde kendilerine izin verildiğini ima etti. Şeyhülislam ve kaymakam paşa, Dolmabahçe İskelesi’ne kadar iki tarafta yollarını gözleyip ihsan bekleyenlere, çokça altınlar vermek için hareket ettiler.

Dolmabahçe meydanında seyredenleri eğlenceye doyuran türlü türlü oyunlar ikindi vaktine kadar sürdü.

Üçüncü gün askerî vezirler Dolmabahçe’de padişahın ihsanına nail oldular. Devlet kethüdası Said Halet Efendi huzura çağrıldı. Benekli samur kürk giydirilip, şerefi artırıldı. Bayram eğlenceleri sona erip, Hazret-i Hünkâr Beşiktaş Sarayı’na geri döndüğünde, kalplerde hüzün, dudaklarda tekrarını görmek için yapılan dualar baki kaldı.[98]

f. Hırka-i Saadet Ziyareti

Sarayda bulunan Hz. Peygambere ait hırka, peygamber şairi Ka'b Bin Zübeyr'e hediye edilen hırkadır. Ka'b Resul-ü Ekrem'e biat ettiği sırada Efendimize bir kaside takdim etmiş, Efendimiz onu tebrik için mübarek hırkasını hediye etmişti.

Ali Paşa Camii'nde muhafaza edilen Hırka-i saadet ise Veysel Karani'ye hediye edilen mübarek hırkadır. Bu hırka önce Emevilerin eline geçmiş, (Halife Ömer Bin Abdülaziz peygamberimize ait eşyayı toplatmış, iki odalı bir hazinede muhafaza altına aldırmıştı.) Bunlar daha sonra Mekke şeriflerine intikal etmişti. Şeriflerden biri diğerine emanet bırakırdı.

Yavuz Selim Mısır'ı fethettiğinde 1517 yılında Mekke şerifi olan Ebulberekat oğlu ile birlikte bu Hırka-i saadet'i ve bazı mukaddes emanetleri İstanbul'a gönderdi.

Hırka-i şerif ziyareti Osmanlı cihan saltanatının, kâinatın sultanı Muhammed Aleyhisselam'a bağlılığının bir ifadesiydi.[99]

Hırka-i saadet, Hasoda'da muhafaza edilir ve Ramazan ayının on beşinde ziyaret edilirdi. Bu âdet Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam ettirildi.

Daha önceleri Hırka-i saadet ziyareti sadece saray halkına mahsus iken padişahlar Topkapı Sarayı'ndan taşınınca, padişahların merasim alayı ziyarete gelmeleri üzerine kısmen halka açık törenler arasına dâhil edildi.[100]

Ramazanın on beşinci gecesi önceden hazırlanmış gül suyu dolu kâseler ve temiz süngerler, Hırka-i saadetin bulunduğu sandukanın önüne meşin bir sofra üzerine konurdu. Silahtar gül suyu ile nemlendirdiği süngerleri birer birer sultanın eline verir. Sultan kendi elleri ile Hırka-i Saadetin mahfazasını siler, temizler. Bu sırada çuhadar, rikabdar başta olmak üzere padişahın maiyetinde bulunan diğer Hasodalılar da gül suyuna batırılmış süngerlerle Hırka-i saadet Odası'nın diğer mekânlarını temizlerler.

Bu süngerler hane-i hassa ağalarına hediye edilirler.

İkinci gün öğle namazından sonra gümüşten mamul yaldızlı büyük sanduka, gümüş sehpa üzerinde padişahın nezdinde bulunan altın anahtar ile açılır. Yedi adet ağır yeşil ipek kadifeden, üzeri som sırma inci işlemeli bohçaların şeritleri çözülür. Üzerinden açılır iki kanatlı halis altından yapılmış ikinci çekmece yine padişahın nezdinde bulunan altın anahtarlar ile açılır.

Hırka-i saadet yakasının bir ucu bir kâse içine konulup bir parça ıslatılır. Bir yandan bu yaka anberli ateşler ile kurutulurken diğer yandan kâsede kalan suya destilerce lezzetli su ilave edilir. Bu su ziyaretçilere ikram edilir.

(Bu âdet bazı hürmet ve adap şartlarına riayet edilmediği gerekçesi ile Sultan II. Mahmud tarafından kaldırılmıştır.)

Okunan Kur'an'lardan sonra saray erkânı rütbe ve fazilet sırasına göre Hırka-i saadet'i ziyaret ederler.

Bir tarafta padişah diğer tarafta sadrazam ayakta dururken ziyaretçiler salâvat okurlar. Sadrazamla Darüssaade ağası yanlarında hazır bulunan tülbendi, Hırka-i saadete temas ettirip, ziyaretçilere verirler. Ziyaretçiler bu tülbendi mübarek bilir ve hatırasına hürmet için saklarlar. Bu şekil ziyaret Hasoda erkânı ve divan üyeleri içindir. Sair saray erkânının ziyareti için farklı kurallar vardır. En son şehzadeler ziyaret ederler. Sanduka bizzat padişah tarafından yerine iade edilir.

Ziyaretçilerin Hırka-i saadet'in eteğine bir tülbent ile dokunup onu öpmesi âdetini Yavuz Sultan Selim kanun olarak koymuştu. Bu tülbentlerin satın alınması ve kenarlarına güzel sözler yazdırılması tülbent ağasının görevleri arasındaydı. Hırka-i şerif dairesinde ud, anber, buhur, buhurdan, güllap, sünger, tülbent, süpürge ve faraşların bulunduğu dolabın anahtarı da Dülbent ağasında olurdu.

Haftada bir defa odanın zemini 21 günde bir kubbesi, duvarları, direkleri itina ile temizlenirdi.[101]

h. Müezzinbaşı

Müezzinlik önemli görevlerden biriydi. Baş müezzine ser mahvil adı verilirdi. Bu zatın hizmeti koğuş ağalarından sesi güzel olanları gerektiğinde müezzinlere yardım etmek üzere yetiştirmekti.

Ezan ve kamet usûlünü öğretir. Bunlardan müezzinlik yoluna girecek derecede maharet gösterenleri müezzinbaşıya bildirirdi. Müezzin başı silahtara arz eder, müezzin yardımcısı olarak kayıtları yapılırdı. Müezzinlerin nöbetlerini bildirmek de onun vazifesiydi.

Hünkâr Müezzini, cuma günleri padişahın gittiği camide müezzinlik yapardı. Sabahları Ayasofya'da ezan okunduktan sonra . Müezzinbaşı, Enderun bahçesindeki III. Ahmed kütüphanesi merdiven başında ezanı okurdu[102]

Çilingiroğlu Müezzinbaşı Oldu

'Müezzinbaşı Şakir Efendi emekli edilmiş, henüz yeni müezzin başı tayin edilmemişti. Her gün süvari alayında bulunan müezzinden biri nöbetle müezzinlik ederdi. Ramazan ayının yaklaştığını düşünen hünkâr, bir müezzinbaşı tayin etmek istiyordu.

'Allah bir şeyi yaratmak istediği zaman sebeplerini de hazırlar.' derler.

Cihan sultanı şaban-ı şerifin 18. günü Liva-yı Muhammedi'nin (Sancak-ı şerif) konulduğu kuleye öğle namazını kılmak için gelmişlerdi. Sünnet kılındıktan sonra kamet getirilmesi için işaret buyurdular. Nöbetçi müezzin

o anda bulunmamış, hiç kimse de cesaret edip müezzinlik yapmak için kalkmamıştı.

Bir süre sonra durumu anlayan hünkâr, Kilerli odadan Kâtip Halim Efendi'ye kamet etmesi için işaret buyurdu. Namaz kılındıktan sonra silahtar ağaya: 'Müezzinlere dayak yemek gerekir mi?' diye sordu. Silahtar ağa, hünkârı tasdik etti. Bu sual ve cevabı işiten müezzinlerin her biri bir tarafa sıvışmışlardı. Zavallı Çilingiroğlu'nun ayakları kilitlenip olduğu yerde kaldı.

Hemen orada tabanlarına usûlünce beş on değnek atıldı. Hünkâr diğerlerinin sırrolduğunu anlayınca güldü ve 'bu cezaya denk mükâfat, Çilingiroğlu'nun müezzinbaşı olmasıdır.' buyurdu.

Çilingiroğlu az bir zahmetle büyük bir makam kazanmıştı".[103]

Başmüezzin Emekli Edildi

"Fazıl Efendi Sultan Selim'in ilk yıllarından beri Seferli Oda'da hanende çavuşluğu görevinde bulunmuştu. İki yıl kadar önce müezzinbaşılık göreviyle Hasoda'ya alındı.

Fazıl Efendi övülmüş sıfatlar ile seçkin bir ahlak sahibiydi. Eski yeni karşılaştığı her ağayı taltif etmekten geri durmazdı.

Ne var ki sesinin yeni tarzda olması, eski üslup üzere giden ağaların kendisine düşman olmalarına yol açmıştı. Her yerde aleyhinde bulunmayı iyilikten sayar olmuşlardı. Bugünlerde yine küçük bir maddeyi emekliliğini isteyecek kadar büyütmeleri üzerine müezzinbaşılık hiç hatır ve hayale gelmeyecek olan hanendelerden Hazineli Cos Emin Ağa'ya verildi.

Emin Ağa, Hasoda müjdesinin yanında böyle yüksek bir rütbeye nail oldu. Müezzinler ve çavuşlar arasında sesi güzel bunca ağa varken Cos gibi yaşlı başlı, orta sesli birine baş müezzinlik verilmesi kendini bu makama hazırlayanlar için büyük bir elem olmuştu. Musikiye aşina olanların boynu büküldü. Bu acayip olay zamanın sahifesine şaşkınlık içinde kaydedildi."[104]

Sermahfel Hasan Ağa

“Mihrap müezzinlerinin en kıdemlisiydi. Sarayda Sermahfel denilen Hasan Ağa Seferli Odası’nda yetişmişti. Makam bilgisi gibi, sadası da emsalinden üstündü. Ne var ki kendisi hünkârın iltifatına nail olamadı. Görünüşte bunun pek çok sebebi olsa da asıl sebep silahtar olan Giridli Ali Ağa ile aralarında geçen eski anlaşmazlıklardı. Ali Ağa kendisine yapılacak ihsanlara siper olmuştu. 15 senelik Sermahfel müezzin başı olmak değil bir kere vekil dahi olamadı. İkbal yollarının kapandığını gören Hasan Ağa kendisini şiire verdi, şarkılar besteledi.

İşittim ey peri ruhsar

Beni geçmiş sana ağyar

İderdim halimi izhar

Bugün dursun merakım var

Sanırdım ey meh-i nazım

Geçer elbet bu niyazım

Bilmezliğe açtım razım

Şimden sonra neme lazım

Buselik makamında bestelenen bu şarkılar ağızdan ağza gezmiş, Sabit mahlasıyla gazeller yazmıştı. Kaderin işi Hasan Ağa bunca yıl düşmanı bildiği Giridli Ali Ağa’nın silahtar olması üzerine korkuya kapıldı.

Ali Ağa için bir tarih manzumesi yazıp barışmak ve affını arz etmek zorunda kaldı. Silahtar büyüklük gösterdi, bunca sene sonra ne dilerse yapacağını vaat etti.

Hasan Ağa ‘Bunca yıl sonra kulunuza ancak emeklilik yaraşır.’ karşılığını verdi. Hasan Ağa’nın durumunda olanlara ancak on keselik bir geçimlik verilirdi. Silahtar Ağa emsali görülmemiş şekilde ancak arz ağalarına verilen 60 keselik gelir ile onu emekli etti.”[105]

Hızır İlyas

“Hikmet-i İlahî fakir küçüklüğümden beri tesirli bir sese sahip olmadığım bilinmekteydi.

Enderun’daki subayların gayreti ile Hafız-ı Kur’an olduğum övünülecek bir şey de değildi.

Cuma gününe tesadüf eden mübarek gecede Osmanlı sultanlarının en büyüklerinden biri olan Gazi Sultan Mahmud Han, Hırka-i saadet’e teşriflerinde, Anahtar Ağası Câcib Said Ağa beni çağırıp hazırladı ve yatsı namazını kıldıktan sonra bir aşr-i şerif okumamı ihtar etti.

Fakir bin kere korkup utanmakla birlikte o cennet gibi güzel mekâna geldim. Bir iki ayet okuduktan sonra acele ile geri dönmek istediğim halde hünkâr “Oku” diye işaret buyurunca birkaç ayet daha okudum. Bu benim için bir övünç meselesiydi. Bu şekilde bir hizmet ve iltifattan sonra odamıza geri döndüğümde âdet olduğundan fazla altın gönderildiğini gördüm.

Gayretli Şehinşah, okuduğum Kur’an’dan mahzuz ve mahzun olmuşlar, ikinci gün mihrapta müezzinliğe devam etmemizi irade buyurmuşlardı. Mabeyn-i Hümayun’a gidip müezzinlik yapmam Müezzinbaşı Emin Ağa’ya söylenmiş.

Anahtar ağası beni çağırttı. Emir ve iradeleri tebliğ ettikten sonra ‘Seni şevketli efendimiz Mabeyn’e müezzin yaptı.” buyurdular.

Ancak Lalamız Çuhadar Mesud Ağa, eski tarzda bir adamdı. (Kudema reftar) ‘Böyle hanende ve sazende içinde yapılacak hizmetlerden ben hazzetmem! Başka lalanın yanına verilsin!’ demelerine üzülmüştüm”.[106]

h. Hünkâr İmamı

20 Ramazan 1228/16 Eylül 1813

Birinci hünkâr imamı Kâmili Efendi yaşlılıktan emekliye ayrılınca İkinci imam Abdülkerim Efendi birinci imam oldu.

Abdülkerim Efendi, III. Selim döneminde Enderun’da ağa olmuştu. Seferli Odası’nda sesinin güzelliği dikkat çekince 1220/1805 tarihinde müezzinbaşı yapılarak Hasoda’ya alındı. İki sene içinde hünkâr imamlığına

hak kazandı. 1807 senesinden 1816 senesine kadar İmam-ı Müslimin Halife-i Ruy-ı Zemin'e imamlık yaptı. 9 yıl süren bu hizmetin 7 yılı küçük imamlık, 2 yılı büyük imamlık makamında geçti.

İlmiye sınıfı rütbelerinden Mekke-i Mükerreme rütbesi ile kanaat etmişti.

Onun nöbetine denk gelen günlerde cuma kılmak için camilerde yer bulmak muhaldi. O cami ne kadar büyük olursa olsun kapıdan mihraba kadar dolardı. Bu halde bülbül edalı sesine dayanmak mümkün olmazdı.

Gelecek haftaya kadar onun medh-u senasıyla meşgul olmak sanki insanlar için dinî bir görevdi.

Abdülkerim Efendi, Ramazanın 21'in de cennet yurduna göç etti. Allah rahmetini bol kılsın. (21 Ramazan 1231/15 Temmuz 1816)[107]

' Ne sendedir ne bendedir ne çarh-ı kine verdendir

Bu derd-i ser humar-ı neşve-i cam-ı kaderdendir.'

(Bu dert ne senin yüzünden ne de benim yüzümdendir. Bu bize kindar zamanın bir oyunudur. Senin başındaki dert, kader kadehinden aldığın neşenin verdiği sersemliktir)

Hünkâr İmamı Arif Efendi

"Kıbrıslızade İmam Arif Efendi, 1230/1814 yılında küçük imam,1236/1816 yılında büyük imam olmuştu. Her fani gibi gittikçe edası değişmiş ve sedası tesir etmez olmuştu. Azledildi. Şöhretini, itibarını ve bayramlarda alacağı hediyeleri Nusretiye Camii imamı Kasidezade Mustafa Nuri Efendi'ye devretmek zorunda kaldı.

İmam Arif Efendi'nin resmî rütbesi Anadolu rütbesine ulaşmış, büyük devlet ricali arasına katılmıştı. Ama sultanın hizmetinden azlini kendine yediremedi. Halkın içinde melul, mahzun gezerdi. Nihayet 1243/1827 senesi Ramazanın 15. gecesi Hırka-i şerif ziyaretine katılmış, evine döndüğü sırada ani bir ölümle dünya yükünden kurtulmuştu.

"Maceramız bizim ey dil dahi çok su götürür"

7. Kandil Geceleri

a. Miraç Kandili'nde Mevlevî Ayini

"Recep ayının 27. gecesi enbiyalar serveri yüce zatın miracı vuku bulduğu için İstanbul minareleri kandil ile süslenmek dinî merasimin şerefini artıran bir gelenekti.

Bu sene Miraç gecesi Cuma gecesine rast geldiği için hazırlıklar daha dikkatli yapılmıştı. Selatin camileri şeyhleri arasında saygıyla anılan Eba Eyyübel-Ensari (r.a) Camii'nde baş imam Hoca Abdullah Efendi, Çinili Köşk'e davet edildi.

İkinci İmam Abdülkerim Efendi'nin ardında akşam namazı kılındı. Hünkârın huzuruna konan kürsüye Abdullah Efendi yükseldi. Gerektiği kadar vaaz ve nasihat etti.

Mevlevî ayini için Çırağan civarındaki Mevlevîhane Postnişini el-Hac Yusuf Efendi, cümle dedeler ve sevenleri ile birlikte huzurdaydı.

Müezzinbaşı Emin Ağa, şeyhin makamını tayin, huzurun edep ve erkânı telkin etmiş, postun serileceği mekânı tezyin etmişti. Onun işareti ile Ayin-i şerif okundu, hürmet ve tanzim içinde dinlendi. Ayin sona erince mutrib arasında olan neyzen ve kudümzenler Sultan Veled devrine başladılar. Mevlevîler ellerini yere vurup devrana kalktılar. Şeyhin makamına boyun kesen dedeler, devranı tamamladıktan sonra sonsuz bir hürmet ve saygı ile meydandan çekildiler.

Ardınca tennure giyenler sema'a başladılar. Âdet olduğu kadar sema ile safa bulduktan sonra şeyh Efendi:

An Feridun-ı Cihan-ı manevî

Pes bud bürhan-ı kadreş Mesnevî

Men çe guyem vasf-ı an ali cenab

Nist peygamber veli dared kitab

Mealiyle sözlerini süsledi. *(Kalp ülkesinin Feridun'u -sultanı- Mevlana'dır. Onun kadrinin yüceliğine Mesnevîsi bir delildir. Ben o yüce zatı övmek için ne diyebilirim. O bir peygamber değildir, ancak kitabı vardır)*

Sonra ellerini duaya kaldırdı. Devlet-i ebed müddet ve hazret-i padişahın ömr-i devleti için dualar etti. Cümle dedeler dem çekerek (hu dediler) âmin söylediler. Kürsü şeyhi ile Mevlevî şeyhine kıymette eşit kürkler verildi.

Şeyhler uğurlandıktan sonra saray imamları ve müezzinler Mabeyn'de hatm-i şerif okudular. Sevabını ehl-i imana ve dar-ı cinana göçmüş olan Al-i Osman'ın sultanlarına bağışladılar. (27 Recep 1228 26 Temmuz 1813)"[108]

b. Kadir Gecesi

Leyle-i kadirde sultanın saltanat alayı ile birlikte Ayasofya Camii'ne gelmesi kuraldı.

Yaz mevsiminde sultan sayfiyelerinden birinde ikamet ediyorsa o gece yeni saraya iftara gelirdi. Yeni saraydan Ayasofya kapısına kadar sokaklara karşılıklı olarak meşaleler dizilirdi. Meşalelerin arkasından 40 kadar kırmızı yeşil renkli kandillerle haseki ağalar, sultanın maiyeti ile beraber yürürlerdi.

Fener alayı ile camiyi teşrif eden sultan, Leyle-i Kadir namazını cemaatle kıldıktan sonra aynı şekilde saraya dönerdi.

Ayrıca Sultan I. Abdülhamid, kandil gecelerinde tarikat şeyhlerini etbalarıyla birlikte saraya davet eder, onlara hankahlarında icra ettikleri ayinleri icra ettirir, seyrederdi.

Zikrin sonunda şeker şerbet dağıtılır şeyhe kaftanlar, kürkler giydirilirdi. Dervişlere ihsanlarda bulunulurdu. [109]

Sultan'ın Kadir Gecesi

"Sultan Mahmud Han, bütün tarikatları sevmekle birlikte Mevlevî ve Nakşibendî şeyhlerini daha çok severdi. Nakşibendî Şeyhi Halil Efendi'ye ziyadesiyle düşkündü. Vefatlarında tebdil-i kıyafet eden sultan, Fatih Camii'ndeki cenaze namazına katılmıştı.

Mağfiret ayı Ramazan-ı şerifin 27. gecesi hünkâr ikindi vaktinde kadir gecesi duasına katılmak üzere Beşiktaş'tan İstanbul Sarayı'na geldiler.

‘Kölenin nesi varsa efendisinindir’ denildiği gibi Sadullah Ağa her şeyini ortaya koyup çok çeşitli taamlar hazırlattı. Silahtar ağanın sofada olan köşkünde takdim etti.

İftardan sonra hünkâr İstanbul sarayında kalıp kendisi ile Beşiktaş Sarayı’na gelemeyen ağaların ekserisine ihsanlarda bulundu. Hayır, dualarını alıp gönüllerini şenlendirdi.

Akşam ile yatsı arası şaşaalı meşaleler ve renkli fenerlerle düzenlenen alayla birlikte kadir namazı için Ayasofya Camisine gidildi.

Dönüşlerinde cami içinde itikâfa girmiş olan ümmetin salihlerine, çantacı Rakıp Efendi sadakalar dağıttı. Sevap yollarının her birinden ayrı ayrı dua aldı.

Donanma şenliği eşliğinde derya üzerinden Beşiktaş Sarayı’na dönmesi görülecek manzaraydı. Sanki derya tutuşmuş yanıyordu.

Kadir gecesi İstanbul sarayında bulunduğu günlere dek düşerse Eyüp Sultan’a gittikleri de olurdu.

“Cihan şahı kadir gecesine ayrı bir önem verirdi. Eyüp-el- Ensari Camii’ne yatsıdan önce geldi. Teravih namazı kılındıktan sonra 12 rekât kadir namazını tertip üzere kıldı. Camide itikâfa girmiş olan salih müminlere ihsanlar da bulundu.

Daha sonra Alemdar civarında bulunan kız kardeşi Esma Sultan’ın sarayına misafir oldular ve geceyi orada geçirdiler.”[110]

c. Mevlid

Mevlid-i Şerif, fetret devrinde Yıldırım Bayezid’in oğlu Süleyman’ın Edirne’deki sarayında Süleyman Çelebi tarafından yazıldı. Türklerin Peygamber aşkını ifade eden mevlid-i şerif Kur’an’dan sonra en çok okunan metin unvanını kazandı. Bunun tesiri ile bütün İslam coğrafyasında mevlit metinleri yazıldı. Farklı farklı merasim şekilleri ortaya çıktı. Anadolu ve Harameyn başta olmak üzere Mısır, Halep, Şam, Bağdad, Kudüs, Yemen, Hicaz, Dağıstan, Buhara ve Kaşgar taraflarında hâlâ en önemli dinî merasim olma özelliğini korumaktadır.[111]

Osmanlı saltanatının dinî gün ve gecelere verdiği önem sayesinde İstanbul bir Peygamber şehri olma özelliğini kazandı. Mevlid, III. Murad devrinden itibaren, 996 / 1590 senesinde, resmen Osmanlı imparatorluk teşrifatında yer aldı ve halk nazarında gittikçe artan bir rağbet kazandı. Hatta daha sonraları âdeta bir bayram mahiyetini aldı. Mevlid alayları bayram alaylarıyla aynı seviyede olurdu.[112]

Devlet erkânının katıldığı resmî mevlid merasimleri, İstanbul'un fethinden sonra Sultan Ahmed Camii inşa edilene kadar Ayasofya Camii'nde yapılmıştır. Osmanlı padişahları, mevlid cemiyetlerine özellikle 1603'ten sonra resmî bir hüviyet kazandırmışlardı.

Mevlid cemiyetinin Sultan Ahmed Camii'nde yapılmasının önemli bir sebebi, törenlerde dağıtılan şerbet, şeker, mevlidhânlara verilen caize ve hil'atlerin masraflarını karşılamak üzere I. Ahmed'in bir vakıf tesis etmiş olmasıydı.

Mevlîd-i Nebevî'de Sultan Ahmed Camii'nde yapılan dinî tören ve âyinin -daha küçük ve mütevazi ölçüde- Mekke Camii'nde de yapılması kanundu. II. Mustafa aynı merasimin Medine-i Münevvere'de Ravza-i Mutahhara'da yapılmasını sağlamıştı. Mevlîd, bütün camilerde okunmakla birlikte, bu üç camide yapılan merasim, halifelik icaplarından sayılır ve resmî şekilde icra edilirdi.

Mevlid töreni bazen, geriye bırakılırdı. Sultan I. Ahmed (1613) tarafından konulan töre gereğince mevlid alayı, hacıların Şam'a selâmetle vardıkları haberini getiren müjdecibaşının İstanbul'a geliş gününde yapılırdı. Eğer, gecikme olursa tören ertelenirdi.[113]

Ağalar Camisinde Saray Mevlidi

"Mevlid-i Şerif gecesinde padişahın huzurunda Nazm-ı Nebevi okunması âlemlerin övüncü Resul-ü Ekrem Aleyhisselatü Vesselam Efendimizin dünyayı şereflendirdikleri gün ve geceye hürmet etmek, ümmet-i merhume için bir emanetti.

Şah-ı cihan bağışlanma sebebi olan bu bereketli geceye büyük bir hürmet göstermek için resmî elbiselerini giyinip akşam ile yatsı arasında Ağalar Camii'ne geldi. Kendisine ayrılan makamda herkesi taltif buyurdukları sırada, çiçekli kaftanlar ile hürmetini gösteren Hasodalılar ve onların ardından baştanbaşa sırmalı takkeler ile el pençe divan duran aşağı odalılar yerleri öperek oturma izni aldılar.

Aynı anda Müezzinbaşı Emin Ağa, vaizi kürsüye çıkardı. Vaiz, makama münasip sözler söyledi. Kısa, öz ve faydalı nasihatlerin ardınca duaya el

kaldırdı.

Kürsüden inince kendisine bol yenli sincap kürkü giydirildi. Ve yerine iade edildi.

Baş mevlitçi ihtiyar Şemsi Efendi geçimini sadece mevlid kıraati ile sağlardı. Yol verildi kürsüye yükseldi. Mevlidin meşhur ilk bendini, ihtiyarca bir eda ile okuması herkesin rikkatine dokunmuş, indiğinde bir sincap kürke nail olmuştu. Ayrıca bahşiş verildi.

İkinci bölümü Beylerbeyi Hatibi meşhur Hünkârbeğendi Rıfat Efendi okudu. Makamdan makama geçerek sesini süsledi, dinleyenlere aferin dedirtti. Kürsüden indiği, sincap kürkü beğendiği içindi. Üçüncü bendi zakirbaşı Hacı İbrahim Efendi okudu. Sesi az ise de tiz olduğu için tercih edilmişti. Dördüncü bendi Selimiye hatibi Şeyh Ömer Efendi okudu. Padişah kalan bölümleri de kendisinin okuması için işaret buyurdu. Merasim tamamlandığında cümleye ihsanlar edildi.

Mabeyn müezzini olan ağaların, mevlidhanların kürsüye inip çıkarken okudukları ilahiler ayrıca güzeldi. Hünkâr imamları tecvit üzere hatim okumaya başladılar.

Ardınca yatsı namazı için küçük imam Abdülkerim Efendi imamete geçirildi. Namazdan sonra Şah-ı Cihan haremlerine çekildiler. İkinci gün Sultan Ahmed Camii'nde okunan mevlide de katılıp halkın gözlerini ve gönüllerini aydın kıldılar.

Her iki mevlidin sonunda aldıkları dua, dünya ve içindekilere eşit göründü. (12 Ra. 1228/ 15 Mart 1813)"[114]

d. Hüdayî Tekkesi'nde Mevlid[115]

"Allah'a hamd olsun. Temiz yaratılışlı Osmanlı sülalesi öteden beri Ehlullah'ın kutlu nazarlarına mazhar olmuşlardır. Daima Ricalu'l-gaybın celbine çalışırlardı. Hayırlı dualarının kabul olunduğu, layık oldukları işlerin büyüklüğü ile anlaşılır.

Zamanın şahı bu mevlid kandili için ecdadlarının doğru yolunu takip ederek yüce tarikat erbabının teveccühlerine talip olmuştu.

Eski gelenek üzere ağalar dairesi mescidinde okunan mevlid-i şerifi dinleyip Enderun'da bulunan bendelerine iltifatlar ettiler. Mevlid sonrasında Kutbu'l-arifin Gavsu'l-vasilin Şeyh Aziz Mahmud Hüdayi Dergâhı postnişini Şehabeddin Efendi, hangahında mevcut olan sofilerle birlikte tarikat ayinlerini icra ettiler.

Tevhid-i şerif arasında yüksek sesle ilahiler okuyan suyolcuzade Salih Efendi, dikkatleri üzerine çekmişti. Sesi tesirliydi, esasen okuduğu nutk-ı şerif evliya sözü olduğu için kim işitse etkilenirdi.

Hazreti Hakk'ın Habibi sevgili bir tanesi

Olduğu için oldu âlem mihrinin pervanesi

Kenz-i aşkın mahzeni olmuş Sezayi galiba

İstemez asla imaret bu dil viranesi

(Allah'ın bir tane sevgilisi olduğu için bütün cihan, o güneşe pervane kesilmiştir- herkes canını o ateşte yakmak istiyor- Sezai, aşk hazinesinin mahzeni olmuştur, bu gönlünün imar olmasını hiç istemez. -çünki hazineler viranelerde saklanır-)

Bu ilahi, her ferdin kalbinde bir ateş yakıp bırakmıştı. 'Ah şu çocuğu saraya alsaydılar' sözü herkesin dilindeydi. Hünkâr bu umumi talebi anlamış olmalı ki suyolcu Salih Efendi'yi Enderun'a aldı ve Seferli odaya şakirt oldu.

Kavmin büyüğü olan Şeyh Efendi'ye izzet ve ikramda kusur edilmedi. Cümle erkânı ile dergâhına uğurlandı. Yine âdet olduğu üzere hünkâr, ikinci gün Sultan Ahmed Camii'nde okunan mevlidi dinledi." (12.Ra.1230/23 Şubat 1815)[116]

e. Kurban Bayramı

“Kurban bayramının arefesi cumartesiydi. Şah-ı cihan ikindi namazı için Hırka-i saadet’e geldi. Ardınca Arz Odası’na girip şehinşahlık kıyafetini giyindi. Kapı haricine kurulmuş olan sedefkari arefe tahtına oturduğu sırada Babüssaade ile orta kapının arasında tabl-ı âlem çalındı. Bir miktar dinleyip kutlu arefe gününün bereketi ile haz aldı. Buradan tekrar Arz Odası’na geçildi. Kur’an okuyan büyük hocalara, salatin camileri imamlarına ihsanlar verdi. Ardından silahtar ağanın dairesine bakan köşkün üst katına çıktılar. Kasrın önünde bulunan meydana ağaların bayramlık takke ve fesleri ile dizildikleri sırada Mehterhane’nin Irak ve Hicaz makamında etrafa korku salan heybetli sesi yükseldi.

Öbür yanda silahtar tarafından Arefe günleri takdim oluna gelen süslenmiş at, Başçuhadarın elinde huzura getirildiği sırada, silahtarın ayak öpme resmini yerine getirdiği görüldü. Sonra ağalara tomak oynattırılıp çil para serpildi.

Cihan padişahı Mustafa Paşa Köşkü’ne azimet etti. Bu sırada âlemi aydınlatan güneş batmıştı. Köşkün önündeki meydana baştanbaşa şamdanlar, meşaleler dizildi. Kilerli ağaların yaktıkları taht mumları, geceyi gündüze çevirdi.

Meşalelerin aydınlığından coşkun olan cihan padişahının aydınlık ruhu, cömertçe ihsanlarda bulundu. Musahip ve çavuşlarına bayram harçlığı dağıttı.

Limonluk önünde çalınan mehterin sesi uzak yakın herkesin gönül derdine deva olsun diye, taşra mehter başı Kız Osman ile Seferli’den olan çavuşlardan Zurnazen İzzet Ağa’ya hediyeler gönderildi. Musahip Said Efendi ve Abdi Ağa ile bir miktar sohbet eden padişah, buradan Harem’e geçti.

Bayram sabahında Sünnet Odası’na şeref verdiler. ‘Mekân şerefini oturandan alır.’ derler. Orada bayram için hazırlanan elbiselerini giyinip hüma tüylü elmas sorguçlar takındı. Gerek sorguçlarındaki elmasları,

gerekse hançerlerindeki mücevherleri tarif etme imkânı, âlem-i imkânda yoktu.

Hırka-i Resul'ün önünde cemaatle sabah namazını kıldı. Sıra bayramlaşmadaydı. Enderun halkının en önünde Darüssaade ağası olurdu. Her birinin başında bir türlü kıyafet olan ağalar onun ardına dizilmişlerdi.

Ağalarının her birinin başında Selimiye ve sırtlarında dört yenli samur kürk vardı.

Babüssaade ağasının bayramlık elbisesi, Darüssaade ağasının elbisesine benzerdi. Hasoda başının külahı da onların Selimiyesini andırırdı. Ancak arkasına giydiği samur kürkü, farklı bir kesimde olurdu. Çakşır yerine al kadifeden şalvar giymesi bayram geleneğiydi.

Harem ağalarından Hazinedar ağa bayramlarda başına giydiği kallavisi ile diğerlerinden ayrılırdı. Ancak arkasında çuha kaplı bol yenli, samur kürk giymekle kadrinin vezirler kadar olmadığı anlaşılırdı.

Silahtar ağa ile çuhadar ağanın bayramlıkları çok daha müstesnaydı. Başlarına üsküf giyip zülüf takınmaları makamlarına uygun düşerdi.

Arkalarına inci ile işlenmiş kürk giyerler, bellerine elmas işlemeli kuşak sararlardı. Başyazıcıda olan defterde yazıldığına göre kuşak üzerine takındıkları mücevher işlemeli hançer pek kıymetliydi.

Üç odanın çavuşları ile çuhadarların kıyafetleri diğerlerinden ayrıydı.

Özellikle çavuş ağalar, takke yerine yelkenli giyinirler, sırtlarındaki Hitaî kaftanlar övülmeye layık olurdu.

Bellerindeki çavuş kuşakları diğerlerinden daha çok süslenirdi.

Çuhadarların resmî elbiseleri yaratılışa uygun şeylerdi. Etekli canfes kaftanları cana yakın olduğundan başka, bellerindeki sim yaftalı yaldızlı kuşakları baştanbaşa süslü olur, üzerlerine mücevher hançerler ve murassa bıçaklar takarlardı. Başlarında sırmalı takke ve zülüfler ile gören herkesi kıskandıracak kadar güzel bir kıyafet giyinirlerdi.

‘Gözün gördüğünü söz anlatamaz.’ derler. Başlarındaki takkelere taktıkları iki adet sırma ile işlenmiş zülf-i perişan, koğuş ağası kıyafetinin daimi bir alametiydi.

Rikabdar ağadan dümendeki Hasodalıya kadar her şahsın bayramlığı birbirinin aynıydı. Mabeyncilerin ve sairlerin giydikleri üstufe kaftan olurdu. Bellerine şal yerine tepebaşı kuşandıkları bilinirdi. Üzerine kimisi elmaslı hançer, kimisi yeşim kabzalı bıçak takındığı olurdu.

Musahipler adi paşalı kavukları takınıp, sırtlarına samur kontuş giyerek bayramlaşırlardı.

Bunlar başlarına devetüyü renginde sivri külah takınır, sırtlarına turuncu çuhadan tolamar giyinirlerdi. Taşralı oldukları anlaşılsın diye zülüflü baltacılar ağası ile has ahır eskisinin külahları sivri olmazdı. Ayrıca arkalarında gezi kaftanı bulunurdu. Kulağının iki tarafına zülüf takındığı, ocağına alamet sayılırdı.

Hasahır eskisinin kircili külahı beyaz bir şeydi.

Bütün bunların arkasında küçük imam bulunurdu. Bunlarla bayramlaşan cihan sultanı Arz Odası’na gelir burada imam-ı evvel ve hekimbaşı ile bayramlaşırdı. Bunlardan ilmi ve rütbesi hangisinin ileri ise ondan başlamak âdetti.

Onlar çıktıktan sonra hünkâr, bayram tahtına otururdu. Burada Nakıbü’l-eşrafın ardınca vezirler, âlimler ile diğer makam ve rütbe sahipleri sırasıyla gelir sultanı bayramlardı.

Sonra Sultan Ahmed Camii’ne bayram namazı için gidilirdi. Namazı takiben saraya dönülür, Hırka-i saadet kapısı önlerinde 40 kadar koç kurban edilirdi. İlk kurbanı Hakan-ı Cihan, sevaba nail olmak emeli ile kendi eliyle keser, diğerleri için Darüssaade ağasına vekâlet verirdi.

Sultanın biat köşküne geldiği ağalara haber verilince, mehterhane eşliğinde üç odalı muayede salonunda merasim başlardı.

Önce dört yenli sincap kürkler giyinmiş Ak ağalar bayramlaşır, sonra Hazine ağaları, sonra Kilerli ve Seferli oda ağaları bayramlama şerefine nail olurlardı.

Bayramlaşma sonrasında Yalı Köşkü'nde şenlik düzenlenmesi âdetti.

Meşhur silahşörler hünkâr atlarına biner gezdirirlerdi. Gerçi bu hareketin faydasız olduğu açıksa da seyri öteden beri kaide olduğu için yapılması zorunluydu. Öğle vaktinde şah-ı cihan at üzerinde Yalı Köşkü'ne geldi. Şahinci ve çakır başıların getirdikleri avları burada kabul etti, hediyelerini verdi.

Merasimin sona ermesinden sonra akşamüzeri Şah-ı cihan yukarı saraya döndü.

Bayramın üçüncü gününde Gülhane Köşkü'nde bayram rikabı (bağlılık resmi) yapıldı. Şeyhülislam Dürrizade ile Kaymakam Rüştü Paşa burada huzura kabul edilip, nazikâne iltifatlar gördüler. Huzurdan ayrıldıklarında kendilerine Enderun ağalarının oynadıkları ciridi seyretme izni verildi.

Darüssaade ağasının dairesinde keyiflerince seyrettiler.

Kurban bayramının son günü Eski Saray'da düzenlenen şenliğe katılmak üzere devlet erkânı istirahata çekildiler.

Padişah Eski saray şenliğine de katıldı ve İstanbul halkının gönlünü aldı. Saray önünde cirit oynayan vezir askerlerine ihsanlarda bulundu. Özellikle Vezir kethüdası Said Halet Efendi'ye bol yenli samur kürk giydirerek iltifat etti. Sonra Eski Saray'da kalıp gitmiş ihtiyar Harem ağalarına ihsanlarda bulundu. Eski saray Ağası Sünbül Ağa'yı gül-ü reyhana gark etti.

Yeni sarayda teberdar olanlara tomak vuruşturdu. Oyunun sonunda tomak yiyenler, tabak tabak çil altın aldılar. Bu eğlenceler sonrasında Mercan yokuşundan geçip seyir için gelen insanların sevgi gösterileri arasında saraylarına döndüler. (10 Zilhicce 1227/15 Aralık 1812)"[117]

8. Saray Eğlenceleri

a. Saray ve Musiki

Öteden beri Osmanlı sarayı musikinin en çok itibar gördüğü mekânlardan biriydi. Bizzat bu ilmi tahsil eden sultanlardan II. Selim, III. Murad, V. Mehmed, III. Ahmed, III. Selim ve II. Mahmud gibi isimler Isfehan, Taşkent, Semerkant sanatkârları ayarında kendilerini yetiştirmişlerdi. Osmanlı sultanları ilahi, semai, beste, peşrev, nakış gibi musikinin çeşitli makamlarında, nefis nameler ortaya koydular. Kendi namlarını cihanda ebedi kıldılar.

Özellikle Sultan Mahmud Han döneminde Türk musikisi altın çağlarından birini yaşamıştı. Bu gelişme elbette sultanın söz ve saz ehline gösterdiği yakın ilgiden kaynaklanıyordu. Ata Bey'in değerlendirmelerine göre II. Mahmud, memlekete saray yoluyla Garb mûsikîsinin ilk defa teşkilâtlı olarak Osmanlı ülkesine girmesine imkân veren bir pâdişâhtır. Aynı zamanda, Türk mûsikisini de ihmâl etmemiş ve "amm-i ekremlerinin fenn-i mûsikide müsellem olan malûmatlarından evân-ı inzivalarında ekser evkâtda birlikte bulunarak, hüsn-i ülfet ve bu fenden ve sâir fünûndan istihsâl-i malûmata himmet buyurmuşlar" ve "asr-ı hümâyûnları bu usûl ve makamatta hemen İran sâzgârlarıyla Horasan ve Isfahan karperdazlarına hakîkaten tefevvuk etmek derecelerine varmış ve kendilerinin şarkı ve besteleri ise şarkıların pâdişahı" olur. [118]

Sultan Mahmud, şiir ve musikiye yeni bir can verdi. Musahip Hatıf Efendi, musahip Said Efendi, Selim Han döneminde Küpeli Çavuş diye şöhret bulan musahip Abdi Bey, Derviş İsmail Dede Efendi, tanburiler Numan Ağa, Zeki Mehmed Ağa, Müezzinbaşı Şakir Efendi, Nakibü'l-eşraf Mustafa İzzet Efendi gibi yüzün üzerinde musiki şinas yetişmişti. Meşkhanede usûlü üzere musiki talimi yapılır, odalarda bulunan servet sahibi ağalar, silahtar Ağa'dan izin alırlar, ayda bir iki defa odalardan birinde bir kahvaltı hazırlarlar, yatsı namazını kıldıktan sonra fasla başlarlardı. Şarkı, semai, beste, kâr, nakış çalınır, söylenir sabaha yakın ağalar odalarına çekilirdi.

Bu fasılların hünkârın huzurunda yapılanlarına saray tabirince "köme faslı" denirdi. Bu fasıllara saray dışında yetişmiş ya da sarayda yetişip emekli edilmiş ustalar da katılırdı. Köme faslına katılan zarif ustalardan Musahip Said Efendi, ekser vakitte neyzendi. Beşiktaş Mevlevîhanesi Şeyhi Yusuf Dede, Yenikapı Şeyhi Abdülbaki Dede, Kasımpaşa Şeyhi Şemsettin Dede, Hekimbaşı Behçet Efendi, Keçecizade İzzet Molla, Meşhur Halet Efendi ve daha nice sanat erbabı vardı.

Enderun'a alınan acemilerden musikiye istidadı olanlar, Seferli Koğuşu civarında bina edilen Meşkhane'ye devam ederler, burada Dede Efendi ve Neyzen başı Çallılı gibi üstadlardan usûl ve makam talim ederlerdi ve Meşkhane'de birçok üstad hoca bulunurdu.

b. Dede Efendi Kürk Giyindi

“Sahip olduğu makam bilgisi ile gözleri aydınlanan Derviş Dede İsmail Efendi[119] ile zevk ve sefa ehli olan Arif Ağa’nın musikide maharetleri herkesçe bilinirdi. Seslerindeki güzelliğin bir benzeri bulunmazdı.

Bu sıralarda musiki yükselebileceği en yüce burçlara kadar yücelmişti. Padişahın yaratılışına uygun beste ve sesleri nakış ve şivelerle rubaileri yorumlamakla meşhur olmuşlardı.

Özellikle şarkı, hisar ve arz-ı barlarını kim dinlerse beğenirdi.

Bunun farkında olan Mahmud Han, zamanın Farabi’si sayılan bu iki kafadarı kendisine müsahib edinmişlerdi.

Ağlayan gönüllerinden çıkan feryatları dillendiren bu iki garibi, akılları hayrette bırakan bir usûlle sadrazamın huzurunda sincap kürk giydirerek akranlarından üstün bir mevkie çıkardı.”(1812)[120]

Sultaniye Şenliği

“Cihan padişahı küre-i zeminin saltanat kayığına binmiş, Sultaniye semtine ulaşmıştı. Enderun halkı kendisini karşılamak için iskele başından Otağ-ı hümayuna kadar iki sıra halinde dizilmişlerdi. Padişah hazretleri makamına layık azamet ile içlerinden geçmekte, onun kutlu nazarları ile iltifatına nail olan yüzler gülmekteydi.

Önce öğle namazı kılındı. Birinci imama uyma şerefine erenlerin içleri huzurla doldu. Namazın sonunda ağalar, musahipler ve çavuşlara iltifatlar edildi.

Musahiplerini birbiri ile takıştırmış, zurnalar çalınmış, güreş başlamıştı. Çifter çifter meydana inen yiğitlerden biri diğerine galip gelmek için hiçbir gayreti esirgemiyorlardı. Ne var ki yenişmek mümkün olmuyordu. Bu hali gören padişah berabere kalmalarını hoş karşıladı. Eksiksiz olarak ihsanlarını verdi. Çantacı Bekir Efendi bu durumda büyük bir şan kazanmış demekti.

Ardından tüfek atışları başlamış ne var ki bütün nişanlar kırılamamıştı. Bu neşeyi her zaman ince saz sesleri tamamlardı. Padişahın arzusu bu yolda

yürüyünce musiki ashabı, baş başa vermiş, sazların ahlarını kendilerine sığınak yapmışlardı.

Bir devlet içün çarha temennadan usandık

Bir vuslat için ağyara müdaradan usandık

Bestesi deryanın dalgaları içine akmaya başlamıştı. *(Bir devlet için zamanın karşısında eğilmekten usandık, sevgiliyle bir kere görüşmek için birçok yabancıya güler yüz göstermekten usandık)*

Meşhur kemanî Ali Ağa ile musahip Dede İsmail Efendi'nin çaldığı keman kimseye eman vermedi.

Tanbura ses verenler arasında Çavuş Numan, Şirin Arif Ağa ve musahip Zeki Ağa öne çıkmışlardı.

Musahip Yekçeşm'in neyinden yükselen feryat ve figanlar herkesin parmağını ağzına götürmüştü.

Dürbinizade musahip Mustafa'nın miskali de bunlardan geri kalmazdı. Meclis cihan şahının sazende ve hanendelere ayrı ayrı ihsanlarda bulunması ile sona erdi.

Geri dönme vakti geçmişti. Kılınan akşam namazı ile gönüllerden vakti kaçırma korkusu uzaklaştırıldı.

Beşiktaş Sarayı'na geri dönenler için anlatılacak çok şey vardı."

(16 Ağustos 1812, Pazartesi)

Kemanî Mustafa Ağa

"Sanma ki hunhar berhudar olur"

Bazen aksilikle de eksik olmazdı: "Kemanî Mustafa Ağa'nın keman taksimleri hünkâr sofrasının tuzu biberi olmuştu. Ünü her geçen gün biraz daha artmaktaydı.

Silahtar ağa, Kemanî'nin mizacında gördüğü bazı kusurları yüzünden tabanlarına birkaç el sopa atılması emrini verdi.

Ne var ki Kemanî bunu reddetti. Kendisine değnek vuracak Hazine eskisini kovduğu gibi, onu gönderen peşkir ağasına da “diş kirası verirsen yerim” diye itiraz etti.

Bu açık bir hakaretti. Silahtar ağa “şimdi saraydan gitsin” emrini verdi.

Biçare kemancı ardına bakmadan çekip gitti.

Cerahatü’s-sinani leha iltiyamün

Velâ yeltâmü mâ ceraha’l-lisani

(Kılıç yarası iyileşir amma dil yarası iyileşmez)”[121]

c. Sultanın Musahibleri

Padişahların hususi sohbet arkadaşlarına musahip adı verilirdi. Mabeynci, kurena, ser kurena diye anılan isimlerin de görevi aşağı yukarı aynıydı. Musahipler gerek saray ağaları, gerekse vezir ve beğlerbeği arasından seçilen bilgili, sözünden sohbetinden istifade edilir kimselerdi. Yetkili bir görev olmamasına rağmen birçok olayda tarihî roller oynadıkları da az görülmüş şey değildi. Bilgi ve tecrübesiyle padişahı etkileyen yanlış kararlar almasını önleyen çok güçlü şahsiyetler, bir padişahın en büyük şansıydı aslında.

Hatif Efendi[122]

“Çinili Köşkte hünkâr, musahipleri ile birlikteydi. Bir ara hünkâr Hatif Efendi’ye döndü: ‘Hatif Efendi, seni pek ihtiyar oldu diyorlar. Zannederim onların tahmin ettiği kadar yaşlı değilsin’ dedi.

Hayalî Said Efendi hemen söze karıştı. ‘Efendim yaşın zararı yok. Ancak 80–90 yaşına girer girmez çarçabuk bunayıp, bunak hükmüne konulduğuna biz de üzüldük! Lakin neyleyelim söylediği sözü bilmiyor. Rast geldiği hekime, ‘Ben ilaca muhtaç değilim, lakin evvelki gibi taamda gıdam, yeme içmede devam yok. Midem bir şey hazmetmiyor. Dizlerimde zaafım var. Bana kuvvet macunu gibi bir şey tertip etseniz. Yahut bir reçete yazsanız da ben yaptırsam’ dediğini hekim başı Behçet Efendi duacınız işitince acele ile bir reçete yazmış elime geçti. Ferman buyurursanız reçeteyi yanında okuyayım!’

‘Musahip Abdi Bey de tedaviden anlar, o okusun!’

Abdi Bey reçeteyi okumaya başladı:

‘Biçare gelip fakire bir gün derman taleb eder

Hatif-i zar, baktım nabzına derdine derman yok.

Hubb-ı zeheb şarab u dinar …’ derken Hatif Efendi hemen yer öptü çavuş duası ettikten sonra ‘Benim derdime derman padişahımız efendimizdir. Ben hekim başından derman talep etmem! Bunların işleri güçleri hep oyun. Hele Said kulunuz bütün bütün mecnundur. Abdi Beyle Daruşşifayı istedikleri yakinen malumumdur’ diyerek sözü bağladı.

Bu iltifattan memnun kalan hünkâr, Hatif Efendi’ye bin altın bağışladı ‘virane gönlünü bununla yenile buyurdu.’

Hünkâr kendisine bin altın vermiş, bununla gönlünü yenile demişti ama bin altın bu iş için kâfi değildi.

Hatif Efendi Sultan Abdülhamid devrinden kalma musahiblerdendi. Tulumbacılık, sonra mücellitlik yapmıştı. Şehzadelerin cüzlerine işlediği levhalar görenleri hayran bırakınca musahipliğe alındı. Şubat 1822 tarihinde vefat etti.[123]

d. Hayalî Said Efendi[124]

“1242 Ramazanın 15’inde (19 Ağustos 1826 Cumartesi) Hırka-i saadet ziyaretine gidiliyordu. O günlerde yeniçerilerin imhası henüz tamamlanmış, yeniçeri kıyafetleri bütünüyle ortadan kalkmamıştı.

Fatih civarında üzerinde yeniçeri sarığı ve elbisesi bulunan bir şahsın serbest ve laubali tavırlarla yürüdüğü hünkârın gözüne ilişti.

Bu şahıs Sultan Selim Han’ın şehid edildiği olaylara karışmış, son yeniçeri isyanında da eli ayağı bulunan 31. Bölüğün emektar ustalarından Süleyman’dı. Hünkâr onu tanımıştı. ‘Bu bizim aradığımız büyük canilerdendir’ demekle imhasını emretmesi bir oldu. Silahtar ağa, Musahip Said Efendi’den göz kaş işareti ile bir çare bulmasını istedi. Durum zordu, Said Efendi söze karıştı ve hemen hayali bir hikâye uydurdu.

Bu Süleyman usta, yeniçeri ustası değildi. Esma Sultan'ın yağlıkçısı Hacı Raşid Ağa'nın biraderinin hanımının akrabasından Mustafa Ağa namında birinin amcaoğlu Ahmed Ağa'nın akrabasından Süleyman ustaya benzer bir adam olduğunu vs. saymaya devam etti.

Hünkâr aldanmış olabilir miydi? Belki? Eh adam bu yüzden korkutulmuştu. Kendisine hatırı sayılır bir ihsanda bulunmak lazımdı. Mübarek Ramazan gününde kan dökülmesini istememişlerdi. Hünkâr kandırılmış, meşhur cani Süleyman usta aldığı ihsanlarla yakayı kurtarıp gitmişti.

Aynı günlerde Said Efendi, hünkârla birlikte Mahmud Paşa yokuşunu tırmanmaktaydılar. Karşıdan göğsü, dizlerine kadar bacakları ile omuz başlarına kadar kolları açık bir Osmanlı geliyordu. Kollarında yeniçerilerin 31. Bölüğüne mensup olduğunu gösteren döğmeler vardı. Mürekkeple işlenmiş topuz nişanı, başında külahlı fes üzerine eğrice sarılmış şalı vardı. Her şeyiyle bir yeniçeriydi o.

Pervasız bir yürüyüşle yukarıdan aşağı inen genç, hünkârın kafilesine aldırmamış, yolda yüz yüze geldiği Mabeynci Said Paşa'ya çarpıp onu kaldırım kenarındaki Yahudi tezgâhının üzerine yuvarlamıştı. Said Paşa'nın çıkardığı gürültü üzerine o tarafa bakan hünkâr, karşısında bir yeniçeri görünce derhal idam edilmesi emrini verdi.

Musahip Said Efendi araya girdi. 'Her zaferin bir sadakası olur. Yeniçerilere galip gelmemizin sadakası da bu gencin hayatı olsun sultanım!'

Hünkâr musahibini kırmadı. Said Efendi, Said Paşa'yı kopardığı yaygara için bir iyice payladı. Son yeniçeri hiçbir şey olmamış gibi yoluna devam etti. Said Efendi musahip olduğu yıllarda hiçbir kötülüğe bulaşmamış, güzel ahlakı ona güzel bir hayat hazırlamış 80 yaşına kadar hünkârın yakın arkadaşlığını yapmıştı".[125]

e. Cin Ahmed ve Kambur

"Her sene Ramazan-ı şerife birkaç gün kala, iki hisse mevacib verilirdi.

21 Şaban Salı günü seher vaktinde adil padişah, Beşiktaş'tan İstanbul Sarayı'na geldi. Mustafa Paşa Köşkü'nü severdi. Orada birkaç saat vakit geçirdi. Silahtar Ali Bey, -ulufe taksimi sona erinceye kadar eğlenmeleri için- İstanbul sarayında kalmış, kötü talihli, yıldızları sönmüş, iflah olmaz eskilerin birer bahane ile taltif edilmelerini zarifane bir şekilde padişaha arz etti.

Padişah silahtarın meramını anlamıştı. Acele olarak huzuruna getirilmeleri için bir çavuş gönderildi.

Önce Kiler'de oturan Sarsak Emin huzura çıktı. Felçli gibi malul ya da nüzul vurmuş bir aciz olduğu halde lisanındaki kekrelikle halkın taklidini kesmeğe çalışması onu meşhur etmişti. 'Bir mektup oku.' denildiğinde koynundan yarım tabaka bir kâğıt çıkarıp, çekinmeden okumaya başlardı.

Hünkârın huzurunda etrafına bakınırken ara yerde 'İşçilerin mektuplarını yanlış okumak günahtır.' diye laf atıldı. Bu sözden cihan padişahı hoşlanmıştı.

Padişahın memnun kaldığını gören Sarsak iyice iştahlandı. 'Efendim bu saçma mektuplar, Anadolu'dan saraya kavuşması için İstanbul'a gelen Türklere, vilayetlerden çirkin ve ağır ifadelerle yazılmış tebrik namelerin kopyasıdır. Ve mektup okunurken gülenlerin taklididir.' dedi.

Yaptığı taklitler hadsiz zevklere sebep oldu.

Cömert padişah Sarsak Emin'e bir çıkın altın ihsan eyledi. Altın götüren çavuş ile birlikte yer öpmeye çalışması yine gülünç oldu. Sakat olduğu için bu mümkün değildi.

Sıra renkli zevvaklardan Erdekli Mehmed Ağa'nın oyununa geldi.

Mehmed Ağa, Ak ağalar içinde Arapkirli Mehmed Ağa gibi kirli bir adamdı.

Alışveriş için verdiği paralara aklı ermediği için üzülen birini canlandırırdı:

Günlük hesap kitabına ağalar vakıf olunca son derece canı sıkılır, ihtiyarlık hırsı ile kendini çoban köpeğine döndürür, herkese sövüp saymaya başlardı. Ne kadar sövüp saysa da halk kendini mazur sayar ve hoş görürdü.

Cihan padişahının bu oyunu seyretmesi için Mehmed Ağa huzura getirildi. Oyunu başlatması için Seferli'de Cin Ahmed'e işaret edildi. Cin Ahmed sessizce ağanın yanına sokuldu.

'Eksik olma Erdekli, nerde senin gibi kavi Müslüman? Hep paranı hayra sarf edersin. Hak Teala ömrünü artırsın! Tez günde yere batırsın! Dünyada her hayrı işledin, bir hayır var onu işlemedin.!'

'O ne şekil hayırdır, ben hayırdan kaçmam! Söyle bakayım!'

'Hazır bir ayağın çukurdayken şu muamelede olan paralar ile peşin bir hac vasiyet etsen, sonra arkasından sen de gitsen olmaz mı?

'Nere gitsem?'

'Muameleciler nereye giderler ise oraya gitsen'

'Bre cehennem kütüğü, bre ağzı kırılacak kahpe! Ben muamele bilir miyim? Benim muameleye verecek akçem var mı? Bre gözü kör olacak kâfir boncuğu kâfir! Bre koltuk yastığı kıyafetli p.., muşt'

Cin Ahmed temkinlice: 'Gücenme benim eski püskü kıyafetli babacığım!'

Erdeklinin (çaresizce) 'Parça parça olunup beni dile düşürmüşsün, diye kırgınlık göstermesine herkes gizli gizli güldükçe, o biçarenin açıktan ağlamasına cihan padişahı acıyıp 'Duanı isteriz.' diye altın gönderdiği sırada Erdekli 'elhamdülillahi ala külli hal' demesine canlar dayanmazdı.

Padişah ona da ihsanlar edip yerine gönderdi.

İç ağalardan Hazine'de Tiryaki Sofu Mehmed Ağa ile Seferli'de Saltanat Mustafa Ağa dedikleri iki ihtiyar yadigâr daha vardı.

Ayrıca Seferli'de Kanbur Hafız ile Kiler'de Veli Baba denilen emektarların tomak vuruşmaları irade edildi.

Bu dört ihtiyarın, eli çabuk askerler gibi tomak vuruşmak değil yerlerinden kalkacak halleri yoktu. Ancak ne çare ki emir verilmişti. En azından kendisini yapamasalar da taklidini yapmaya mecburdular.

Çavuşların verdikleri tomakları ellerine aldılar. Önce Sofu, Saltanat'la arkadaş oldu.

Kanbur Hafız da Veli Babaya yol arkadaşı olacaktı.

Kanbur eline aldığı tomağı kaldırıp Sofu'nun arkasına vurayım derken suratına vurunca Sofu şaşırmış:

'Bre sakar kör kanbur. Gözümü mü çıkaracaksın? Acele ile suratıma vurmakta ne mana var?

Kanbur, bizi yiğit diye başımıza çelenk takıp sefere göndermezler. Ne akla hizmet edip bu çirkin işi yaptın tiz söyle!'

Kanbur: 'Gerini de kırarım!' dedikçe dünya güldüğü için cihan padişahı Sofu'ya ihsan gönderdi. Ayrıca emekli etme sözü verdi. Sofu bu müjde ile sevindiği sırada gümüş kubbe altında ulufe dağıtma işinin sona erdiği haberi geldi.

Padişah, Mustafa Paşa Köşkü'nden Arz Odası'na teşrif etti.

Arz Odası'nda Kaparça adı verilen göğsü elmas ile müzeyyen murassa kürkünü giyindi. Hüma tüylü sorgucunu takındı. Babüssaade haricinde dizilmiş olan divan üyelerinin huzuruna çıktığı anda Enderun-ı hümayun çavuşları hep bir ağızdan 'Menzilin mübarek olsun devletinle bin yaşa' duasını ayyuka çıkardılar.

Kaide üzerine Vezirazam Devletlü Şakir Ahmed Paşa Hazretleri ve ardından 'sadreyn-i muhteremeyn' ile defterdar ve bir iki devletli birer birer, cihan padişahının huzuruna çıktılar." (1 Eylül 1812)[126]

f. İki Maskara

"Sultan havalar müsait oldukça Silahtar Çiftliğine gider olmuştu. Sultanın son günlerde aşırı rağbet ettiği ok yarışları tamamlandıktan sonra havuz

başındaki yerlerini alan çavuşlar ile musahipler şehnaz-buselik makamında taksime başlamışlardı.

Cana tesir eden ah u efganlar dügah perdesine vardığında sevgilinin naz u niyazı şehnaza ulaşmış, şevk haddi aşınca havuzda dönen fıskiyelerin velvelesi, felek çarkları dönerken çıkan seslere denk düşmüştü. O kadar ki sazların sesleri, ancak sultanın ihsan ettiği altınlardan çıkan sevinç çığlıkları ile kesildi.

Bugün sultanın kederini dağıtacak olan farklı iki maskaraydı. Biri itibar edilmeyen her hünerde mahir Galata sarayından çağrılan Kambur Esad, diğeri kibir-vakar budalası Kambur Haşmet Efendi'lerdi.

Kambur Esad'ın umursamaz bir tavırla Kambur Haşmet'in yanına gelmesi, Haşmet'in gururuna dokunmuştu. Ona küçümseyici bir bakış attı. "Yanımda ne arıyorsun." der gibiydi. Esad saygısız dalgacı, Haşmet edepli ve kibirli görünüyordu. Esad ihtiyarlığı ve arsızlığı bir yana, afyon çekmeyi ve çığırtkanlığı kazanç kapısı yapmanın tadını çıkartıyordu.

Esad 'Aman kardeş, canım arkadaş hekim kimdir- başına gelen derler! Benim derdime çare bulsan yine sen bulursun. Hele ben arka üzerine yatmanın yolunu bulamadım. Bilmem sen nasıl edersin bana kolayını söyle!'

Haşmet utangaç bir tavırla hafifçe çekilip gitmek istedi. Esad 'Cevap vermeden gitme arkamızda yük büyüktür, şakaya gelmez' diyerek Haşmet'in kamburuna vurmaktaydı. İyice şaşıran Haşmet 'Aman çirkin herif bana bulaşma! Aklını başına topla!' demek istese de Esad kayıtsız bir şekilde saçmalamaya devam ediyordu. 'Aman sende kendini yorma! Sana bana nerede olsa hak üç yuvarlak, çay ördeği, kavurma çömleği, gibi yaraşıklı sözler bulup söylüyorlar. Bu sözler benim vakarıma ve belki biraz da kibrime dokunuyor! Lakin ne yapayım, elimden ne gelir? Senin gibi bir çarpık adamın biri de benim, kendimi helak mı edeyim.'

Haşmet'in iyiden iyiye canı sıkılmış olmalıydı. 'Aman el aman ne arsız pirsiz bir herif imişsin. Beni rezil ettin, durma yanımdan git! Şimdi yangın

var diye bağırırım’

Esad hiç oralı değildi.

‘Ey gayri kusura kalma, sende cahillik var! Bundan sonra böyle hovardalıktan elimizi çekelim. Seninle mektebe başlayalım, biraz okuyup biraz yazalım’

Bu sırada muzip çavuşlar işe karışmışlardı. Her iki kamburun başlarından kavuklarını çekip aldılar. Yerlerine yazma yemeni bağladılar.

Haşmet başına gelecekleri anladığı için Esad’a uyar oğlu görünmek istiyorsa da vakarını buna engel görüyordu. Sadece ‘Aman alçak herif! Çok söyledin çok’ diye mırıldanmaktan başka bir şey elinden gelmiyordu.

Esad ‘Bu sözlerin fakiri tasdik etmektedir. Doğrusun şu meydanda ikimizden başka alçak herif yoktur. Hatta sen boyunu posunu bilmeden çuhadarlık rica etmişsin. Demek oluyor ki sen bizleri uzun emele düşüreceksin. Zira bizim bildiğimiz kamburlar Hasoda’ya gidemez. Çuhadar olamaz, başka hizmete de giremez. Eğer sen olursan bize de yol olur!

Haşmet gülerek ‘herif ettiğin gibi bul.’ diyerek aradan sıvışıp kaçmak istemişse de yine eteğini Esad Efendi’ye kaptırmıştı.

‘Kaçma benden gel beri sen

Boşboğaz sanma beni sen’ bu kez Haşmet iyiden iyiye kızmıştı. ‘Sus artık yansak köpek! Cahil zevzek! Hala nasara ne kelime deseler bilmezsin, mevzun söz söylemek istersin!’

Esad ‘nasra ne kelime bilmem amma akanses kelimesini bilirim ve kamburlara yapılmış beyitleri senden âlâ okurum. Özellikle de

Behâki kabr-i nâpâki yenahi

beduh şâki şarabi kamburaki

beytini çok güzel okurum.’

Haşmet bu sefer alınmış ağlama derecesine gelmişti.

Öte yandan musahip Abdi Bey kamburları çocuk yerine koyup kendisini kadın nine rolünde farz ederek elindeki değneğe dayanmış, kamburların yanına gelip ‘Aslanlarım kavga etmeyin! Ben sizi bir mektebe başlatayım da o kadarcık olsun bir mürüvvetinizi göreyim.’ derken aynı anda Hayalî Said Efendi mektep hocası olmuş, saray çocuklarını ‘âmin çağrıştırarak’ havuzun kenarına gelmişlerdi.

Mukallid çavuşlardan Çilingiroğlu Ahmed Ağa zenne taklidi ile Abdi Bey’in yanına varmış.

‘Canım hanım nine, bu hoca efendi pek okumuş mudur? Bana haber ver.’

Abdi Bey (hanım nine) ‘Ne okuduğu bilmem, lakin hoca olalı abdest aldığını görememişler!’

‘Namazda ne okur, kendine soruver.’

(Bu arada Kambur Esad çocukluğa özenip Haşmet’e)

‘Ha de gardaşım havuza girelim, ördek gibi yüzelim! Yine çıkalım, yine istersen girelim’

Haşmet (hiddetli) ‘Be hey sersem kaz, sen benim yanıma karada gelsen ben boğuluyorum. Allah saklasın suya girecek olsam bütün bütün boğulurum. Hayda defol şuradan bıktım senden.’

Bu sözler atışmanın sonunu getirecekti. Esad Efendi pir-i evvel diye Haşmet Efendi’yi takdir etmiş, cihan padişahı kamburlara bolca altın ve gümüş verilmesini emretmişti.

Sultanın bir günü daha böylece akşama ulaşmıştı. (13 Ağustos 1824 Cuma)”[127]

g. Kol Oyunu ve Hayalî Hamid Ağa[128]

“Bugünlerde kem talihin işleri, kol oyunu denilen oyun Enderun içinde meşhur olmuştu. Taklitte eli ve mukallitlikte dili olan herkes gizli açık araştırılmaktaydı.

Saraya Galata’dan gelme ağalar, Galata Sarayı’nda Hayalî Hamid denilen bir mukallitten söz ettiler.

Hemen Hayalî Hamid Ağa, Enderun’a getirildi. Artık her sözü en değerli inciler gibi hazinelerde saklanmaya layık bir insandı o.

İkinci gün kol takımı ile birlikte huzura çıkarıldı. Kol oyunu başlamıştı, ama oyun boyunca Hamid Ağa, ağzını açmamıştı. Oyunun sonunda onu tavsiye eden ağalar ‘Aman Hamid sen mukallit değil miydin? Niçin ağzını açmayıp bizi yalancı çıkardın?’ diye sitem ettiler.

‘Sukutu merd-i dana hasmın iskat için saklar’

(Akıllı insanın suskunluğu hasmını mağlup etmek içindir)

Hamid’in suskunluğunun bir manası vardı. Ağalar da bundan korkuyorlardı. Eskiden tanış olduğu ağalara ‘bir parça hayal (gölge oyunu) meşk ettiğini, başka bir şey bilmediğini’ söylüyordu. Taklit ustaları bir parça rahatladılarsa da neticeden emin değillerdi.

Ayın son çarşambasında Topkapı Sarayı’nda hünkârın önünde oynattığı hayal oyununun beğenilip beğenilmediği merak konusuydu.

Fakir ben de oradaydım. Saat beşe doğru yukarı saraya döndüğümde (maskara takımından) Çavuş Aziz Bey’in meraktan olacak hâlâ gözlerine uyku girmemişti.

Acele yanıma geldi. ‘Hayali beğendiler mi?’ diye sordu.

‘Zehi tasavvur-ı batıl

Zehi hayal-ı muhal’

(ne olmayacak hayal, ne batıl düşünce)

dedim ve saat beşe kadar seyrettiklerine göre beğenme ihtimalleri olduğunu söyledim.

Aziz Bey bin dereden su getirip hünkârın bu işi beğenmeyeceğini anlatmaya çalıştı.

Ama o gece pek beğendikleri için mi, yoksa Aziz Bey gibi davalı mukallitleri kızdırmak istediklerinden mi nedir bilinmez, seher vaktinde

emir geldi. Hünkâr yeni alınan Hamid ile birlikte kol takımını Mabeyn'de huzuruna istiyordu.

Kol takımı huzura girdiğinde ilk defa çok mahcup ve sessiz görünen pinti Hamid, birden utanma perdesini yırtıp sözü kapıverdi. Önce makama münasip sözler söyledi, sonra kol takımının lideri konumundaki Aziz Çavuşu ve Mustafa Bey'i yerin dibine batırdı.

Kolda kendini mukallit sayan şunun bunun kolunu kanadını kırdı.

Hünkâr araya girdi Hamid'e biraz da Hâkim Sakıp Efendi'nin taklidini yap diyerek yol gösterdi ve meclise nihayet verdi. (10 Ekim 1824, Pazar)"[129]

h. Sardunyalı Cambazlar

"Dost devletlerden Sardunya'dan prende atan bir cambaz ile ihtiyar bir kadın, Avrupa'da çeşitli oyunlarda hüner kazandıklarını ileri sürerek İstanbul'da hünerlerini göstermek için izin istediler.

Kendilerine izin verildiği gibi cihan sultanının da seyre geleceği ima edildi. Perşembe günü Çinili Köşk meydanında hünerlerini göstermelerine fırsat verildi.

Hünkârın meydana teşrifinden sonra yer öpen Sardunyalı hünerini göstermek için izin istedi.

Kefere tarif üzerine yapılan yüksekçe bir mahalle, on beş kadar sandalyeyi kendi elleri ile birbiri üzerine koydu. Çivi ile çakmış gibi sağlamca yerleştirdi. Sonra sandalyelerin üzerine tırmanmaya başladı. Sandalyelerden hiçbirinin düzeni bozulmadan en son sandalyenin üzerine çıkıp oturdu. Öyle yüksek mekânda yeme içmeyle meşgul oldu. Sonra göz ermeyecek bir süratle bulunduğu yerde perende atıp baş aşağı ayaklarını yukarı kaldırdı.

Bu hal, hendesede olan vukufuna verildi. Arkadaşı olan kokana daha garip şeyler yapmaya başladı. Hatta saçına çeki taşı bağlayıp gezdirdiğini görenler bu bir sihirbazdır dediler. Cündîlerden Lezki Mehmed Ağa at ile

meydana yapılmış ahır gibi bir odaya girdi. Odanın tavanında olan demir halkalara kalın ipler geçirilip kokananın kâkülüne kement edildi. Ayrıca siyah zülüflerine de Lezki'nin bindiği at bağlandı.

Acayip! Acuze karı yavaş yavaş ayağa kalkmaya ve yüksek yere doğru bir iki adım atmaya davranınca at ile Lezki Mehmed ve onun girdiği ahırın tamamı iki zira kadar yerden kesildi. Seyirciler nerdeyse aklını oynatacaktı.

Kokana âdet harici işler yapmak için izin istedi.

Hemen imaretten büyük bir kazan istenildi. Kazanın içinde erittiği kurşunları eliyle karıştırıp hurda misket gülleleri yapması akılları hayrete düşürdü.

Kokana yere yattı, cündîlerin at sürüp üzerine, karnına basmaları yeniden herkese parmak ısırttı. Bu iki kefere gösterdikleri hünerlerle hünkârın ihsanına layık olduklarını ispat ettiler."[130]

i. Fil Gördün mü?

"Kötü yollu acem şahının Âlem padişahına dağ gibi bir fil takdim etmek emelinde olduğu işitilmiş ve kabulü uygun görülmüştü.

Ocak ayının ortalarında İstanbul'a getirilen fil hünkârın huzuruna çıkarılacaktı. Bakıcısı ile birlikte Şimşirlik önündeki meydana getirildi. Böyle büyük cüsseli bir hayvanı ilk defa gören saray halkı, hayrete düşmüşlerdi.

Hele ağzının içinde sopadan kalın, sağında ve solunda iki ziradan uzun fildişi dedikleri dişlerine halkın hayret ile bakması kudret ve kuvvet-i ilahinin tefekkürüne vesile oldu. Şöylece bir saat kadar hünkârın huzurunda aşağı yukarı gezdirilen fil, yeme içmesine yarayan hortumu ile önüne konan 20–30 kavun karpuzu birden ağzına atması ve küfelerle gelen çeşit çeşit sebzevatı yiyip tüketmesi ve buna rağmen pek zayıf bir fil bakıcısının elinde esir olması ibret vericiydi.

Hünkâr Başçavuş Kemanî Ali Ağa ile fil bakıcı ve maiyetinde gelen Kızılbaşlara sayısız kızıl altınlar gönderdi.”[131]

j. Mısır’dan Zürafa Geldi

“Siyah Habeş kıtasında vücudu, Rum diyarında ismi mevcut zürafa isimli mübarek hayvanlardan birini Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa, cihan hünkârına hediye göndermişti.

Kutlu Osmanlı ülkesinde şimdiye kadar görülmemiş, bir benzeri bulunmayan bu hayvanı görmek vaciptir diye bir kanaat uyanmış; halk, iskele meydanına yığılmıştı. Pazar günü İstanbul’a getirilen hayvan hünkârın emri ile Çinili Köşk meydanına götürüldü. Cümle Enderun ağaları hünkârın huzurunda seyre geldiler. Bir azim temaşa oldu.

Hayret dolu bakışlarla seyredilen zürafanın heyet ve kıyafeti onu böylece tasvir eden Allah’ın kudret ve hikmetini tefekkür için ibretli bir eser oldu.

Beygir şeklinde görünürken başı sanki öküze, boynu deveye, gövdesi kaplana benzemesi yüzünden acem şairleri zürafa hakkında ‘öküz ve kaplan satın aldılar’ tabirini kullanmışlardı.

Hünkâr bu hayvanın gelişini uğur saymış, huzurunda bulunan musahipler zürafaya ‘Zeyd u Amr’ ismini takmışlardı. Zürafa ile ilgili teşbih ve temsiller hünkârın hoşuna gider zannıyla esassız sözler uzayınca ehl-i akıl şöyle dediler:

‘Şevk-i dilberle sözün vezni bulunmazsa nola

Arzu-yı leb-i yâr âdeme çok bal yedirir’

Durumu kavrayan ağalar yer öpüp odalarına çekildiler.’ (27 Aralık 1823)

‘Gülhane Meydanı’nda ağalar tomak vuruşuyorlardı. Bir süre pehlivanları seyreden hünkâr sıkılmıştı. Eğlence olsun diye düşündü. Küpeli Abdi Bey’in İstanbul’un yeni misafiri zürafadan pek korktuğunu işitmişti. Has ahır hademesine zürafa nam mübarek hayvanın huzura getirilmesini emretti. Abdi Bey başına gelecekleri anlamıştı, huzurda titremeye başladı ‘Aman

padişahım bu hayvan tek durmaz, pek yaramazdır.’ diye yalvardıysa da faydası olmadı.

Musahipler söz birliği etmişlerdi. Seferli Odası’ndan Cin Ahmed söze girdi. ‘Zürafa mübarek bir hayvandır. Onu eliyle meydanda bir kere gezdiren Müslüman, dünyada zarar ziyan görmezmiş, şunu bugün birer birer elimizle gezdirelim hünkârım!’

Hünkâr ‘öyle olsun’ buyurunca Abdi Bey “Aziz başınız için inanmayım hünkârım! Kulunuz her adımına bir hac sevabı yazılsa, yine rızam ile gezdiremem! Zürafa gibi vahşi bir hayvanın yanına hiç gidemem! Gerçi ecri varsa da ‘şimdi sevaptan kaç ki günaha girmeyesin’ vaktidir.”

Cin Ahmed temkinli:

‘Bre kezzab herif sözleşmedik mi, şimdi niçin inkâr edersin?’ diye Abdi Bey’in yüzüne sayha etti. Abdi Bey ‘şikâyetim Allah’a, bu cin bana musallat oldu’ derken zürafa huzura getirilmişti bile.

Cin Ahmed’in Abdi Bey’e ‘Sen bin, ben yularından çekeyim.’ demesine fırsat kalmadan, has ahır hademeleri Abdi Bey’i kaptıkları gibi zürafanın üzerine atmaları bir oldu. Zürafa aynı anda İshakiye Köşkü’ne doğru koşmaya başladı.

Abdi Bey feryat ediyordu. ‘Artık yalan tükendi. Ahiret hakkını helal edin efendim. İlk menzilimiz ecel beşiği olsun!’

Fakat bu feryatlar ağaların kahkahalarını ateşlemekten başka bir işe yaramıyordu.

Zürafaya bakıcı tayin edilen seyis, zürafa gibi koşmuş, bin bir hile ile hayvanı çevirip huzura getirmişti. Önceden öğretildiği için Abdi Bey’e çıkışıyor, kendi lisanı ile ona küfürler savuruyordu.

Biçare Abdi Bey ‘İşte bilmem ne yemenin Arapçası diye buna derler. Sen bana uzak ol herif, ben korkarım. Benden uzak ol!’ diye Arap’ın yüzüne bağırıyor, Arap ‘hey veled-i z…, hay maskara!’ diye Abdi Bey’i susturmaya çalışıyordu.

Hünkâr gülüyordu. İşte can sıkıntısını atmış, üç maskaraya ihsanlarda bulunmuştu. Elde edilen bunca ihsandan sonra zürafanın mübarek bir hayvan olduğu konusunda hiç kimsenin şüphesi kalmadı.

Zürafa sıcak iklimlere göre yaratılmıştı. Her yerde yaşamayacağı herkes tarafından biliniyordu. Bu yüzden has ahır hademeleri ona çok ilgi gösteriyorlardı. Buna rağmen kış günlerinde hastalandı ve bir iki gün içinde fevt oldu.

Kimse bu güzel hayvanın bütün bütün kaybolup gitmesini istemiyordu. Hemen hekimler çağrıldı. İçerisi tıbbi eczalarla temizlendi. Derisine pamuk doldurup Enderun hazinesine teslim edildi”. (18 Şubat 1824)[132]

10. II. Mahmud’un Şehzadeleri

İstanbul’da hayat, sarayın etrafında dönerdi. Ve orada yaşanan her olay halkın mutluluğuna veyahut kederine sebep olurdu. Şehzade doğumları bu açıdan önemliydi. Halk kurulan sofralarda yemek yer, oyunları seyreder, gönlünce eğlenirken şairler, şiirler söyler ihsanlar alırdı. Saray halkının mutluluğu ise başka bir âlemdi kuşkusuz.

Padişahların çocukları olduğunda valide sultanların hazırladığı beşik, bir alayla Hareme götürülürdü. Çoğu zaman saray içinde yapılan bu törenler, valide sultanın bulunmaması durumunda sultan hanımlardan biri hazırlardı. Sadrazam konağından saraya gönderilen bir beşik alayı şöyleydi:

Dîvân-ı âlî alay çavuşları, vezir ağaları, sadrazam silahdarı gibi birinci derecede devlet adamlarını temsil eden görevliler ile Reisü’l-küttâb Efendi, Telhisci Ağa ve Teşrifatçı Efendi, gibi ikinci derecede devlet memurları saltanatın haşmetini gösteren parlak renkli giysiler içerisinde beşiği başları üzerinde taşırlardı. Beşiğin iki yanında belleri gümüş kamçılı diğer kırk nefer çuhadar yürürdü. Beşikörtüsü inci sırmalı yorganı Başçuhadar ağa başının üzerinde taşırdı. Alay adımlarını sadrâzam mehterhanesinin güzel nağmelerine uygun olarak atardı.

Vilayet bahçesi Paşakapı’sından başlayan alay, Cağaloğlu, Mehmudpaşa yolundan şimdiki üniversite merkez binasının önüne çıkar, Bayazıd Camii avlusundan geçerek Divan Yolu’na girerdi. Ana yoldan Topkapı Sarayı Babı Hümâyûn’a varılır, atlı olanlar burada atlarından inerdi.

Sadâret Kethüdası, mücevherli altın beşiğin ayaklarını öptükten sonra Harem Kapısı önünde bekleyen Kızlarağası’na teslim ederdi. Kızlarağası aynı şeklide beşiğin ayaklarını öptükten sonra yine el ve baş üstünde Harem’e götürürdü.

Beşiği saraya bırakan alay, aynı tantana ve ahenk ile geri dönerdi.[133]

a. Şehzade Abdülhamid Efendi

“28 Ocak 1813 Perşembe günü padişahın temiz sulbünden bir şehzade dünyaya geldi. İsmini Abdülhamid koydular. Koruyucuların en hayırlısı olan Allah u zül celal onun nazenin vücudunu semadan inen ve yerden çıkan belalardan muhafaza buyursun (âmin). Şehzadenin doğum tarihi için eli kalem tutanlar, birçok taraftan ibareler düzüp bir vesile ile sultana takdim ettiler.

İçlerinden Vasıf Osman Bey’in tarihi, cümlesinden üstün göründü.

Vasıf bu nazm-ı hoş meal

Bir düşdü tarih-i bî misal

Şehzadenin şah-ı kemal

İsmin kodu Abdülhamid

Hasodalı Rasih Efendi’nin düştüğü tarihte sağlam düşmüştü.

‘Sulb-ı pâk-i Hazret-i Mahmud Haniden yine

Meymenetle geldi dehre hamd ola Sultan Hamid’

Bugünden sonra yedi gün yedi gece şenlik yapıldı. 1813”[134]

b. Şehzade Süleyman

Sultan için mutlu bir gün daha başlamıştı:

“Cihan şahının sulbünden 03.12.1817 Çarşamba günü şehzade Süleyman vücuda geldi. Yedi gün yedi gece eğlence düzenlenecek, ayrıca anneleri ikbale kavuşacak, emsalleri için uygulana gelen teşrifat onun için de icra edilecekti. Hemen Hazine Ağası Sadullah Ağa marifeti ile annelerine incili cibinlik ve şehzadeye müzeyyen beşik hazırlandı.

Doğumun yedinci günü düzenlenen alay ile annelerine teslim edilecekti. Süre gelen âdet üzerine Enderun’da tekellüflü bir alay düzenlendi. Hırka-i

şerif kapısından Kuşhane kapısına kadar üç odanın ağaları geçilecek yolu süslediler.

Alaya dâhil olan çavuş ve çuhadarlar ve cümlenin üstünde Hasoda erkânı, Mabeynciler, arz ağaları ve silahtar resmî elbiseleri ile alayın önünde yürümekteydiler. Meydanın ortasından sağlı sollu geçen alayın en başında, baştanbaşa mücevherlerle süslü beşiğin üstündeki sorguç güneş gibi parlamaktaydı.

Beşiği götürenlerden hazineli Mahmud Efendi'ye, göç eskisi Hamid Ağa'ya, Peşkir oğlanı Lezki Mehmed Ağa'ya ve Sazendebaşı Kolçak İsmail Ağa'ya ağır üstufe askılar hediye edildi. Alayın ardınca çalınan mehterhane için mehterbaşı çavuş İsmail Ağa'ya da aynı hediyenin verilmesi mehteranın sevinmesine yol açtı.

Şan ve şerefle Kuşhane'den girildiği görülünce Harem'de hizmete memur Darüssaade ağası beşik alayını karşılamıştı. Hazine ağası, beşiği kendisine teslim etti. Oradan daha ileriye Harem ağaları götürecekti.

Hemen cihan sultanı beşik alayını seyrettikleri yerden ağaların durdukları yere teşrif ettiler. Halis altınlar ihsan ettiler. Bilhassa silahtarları çil paralar serptiler. Aynı şekilde harem tarafından şehzadelerin anneleri adına, baş ağalar tarafından serpilen muhtelif cinste hediyeleri Enderun sakinleri toplamaktan aciz kaldılar.

Şehzade Süleyman'ın doğum şenliğinin verdiği sevinç ve coşkunluk ile dağıtılan ihsanların bir benzeri daha önce görülmediği için şairler birçok manzumeler ve tarihler düzüp takdim ettiler.

Amedi kalemi kâtiplerinden Pertev Efendi'nin tarihi cümleden üstündü.

Habbeza Şehzade-i Sultan Mahmudu'n neseb

Ol seher ki kıldı çün mihr-i cihan âra tulu

Söyledim afaka Pertev şevk ile tarihini

Gün be gün Sultan Süleyman kıldı şems-asa tulu (1233)

(Sultan Mahmud'un şehzadesi cihanı aydınlatan güneş gibi doğdu. Pertev tarihini ilan etti Sultan Süleyman güneş gibi doğdu)[135]

Dört yıl sonra doğan Şehzade Mehmed de cümlenin mutluluğuna sebep olacaktı. (21 Mart 1822 Perşembe)[136]

c. Şehzade Mehmed

"Allah'ın emirlerinin hâkimi, Resulullah'ın halifesi Cihan padişahının bir şehzadesi daha doğdu. İsmini Mehmed koydular. Ağalar mehterane sedasını işittiklerinde topluca Topkapı'ya gittiler, köşk önünde cihan şahının eliyle saçtığı altınları kapıştılar. Nasiplerince ceplerini doldurduktan sonra silahtar ağanın serptiği şeyleri de kapışmaktan geri kalmadılar. Ardından kul takımının gelmelerine izin verildi.

Acube şekilli bir takım curcunacı meydanı doldurdu. İçlerinden meşhur Melahem Yahudi'nin kaba zurna ile yaptığı nağmeler herkesin aklını başından aldı. İki saat kadar bu curcuna sürdü. Herkes zevkin her çeşidini tattı. Söylenen gülünç şeyler nerdeyse dünyanın aklını başından alacaktı.

Yedi gün yedi gece saz ve söz ile şenlenip mesrur oldular. Ayrıca şair ve edipler tarih manzumeleri yazıp padişaha takdim ettiler, değerli hediyeler aldılar.

Hazinede Şair Nazif Efendi

Nazifâ bir düştü tarih gayri pür şevk ol yürü

Makdem-i Sultan Mehmed etti hep dünyayı şad (1822)

Babıâli'den tezkireci Salih Efendi'nin düştüğü tarih ise çok kimseleri kıskandırmıştı.

Zehi Sultan Mehmed nusret-efza kıldı dünyayı

Vucuda geldi zib-ara-i nihal-i fevz-i Han Mahmud

Eta min sulb-i sultan-ı celil-i nâyiri'z-zaman

Beda nur-ı Muhammed câhidâ min meşrak'il-Mahmud

Zi mecd-i saltanat Sultan Mehmed nam-ı nur emed

Bi âlem-i ziver-i zâde-i mahdum-ı Han Mahmud

Türkçe, Arapça ve Farsça söylenen mısraların tamamında şehzadenin doğum tarihi vardı. *(Şehzade Sultan Mehmed'in doğumu bütün cihan için bir yardım sebebi oldu. Mahmud hanın gönül ağacının süsü doğdu)"*

d. Şehzade Abdülmecid

"Cuma günü saat bire doğru Abdülmecid'in doğum müjdesi geldi. Çinili Köşk'e gelen cihan padişahı burada çil çil altınlar dağıttı. Çinili Köşk meydanında geceleri çalgı, hayyal ve meddahlar ile gündüzleri şenlikler, rıkablar ile yedi gün yedi gece İstanbul, şehzadenin doğumunu kutladı. Cihan padişahı o kadar çok altın saçmıştı ki fakir daha önceki doğum şenliklerinde en çok 11 altın kapmışken, bu defa 24 altın kaptı. 25 Nisan 1823 Cuma"

Şehzadenin doğumu üzerine çok sayıda kaside ve tarih manzumesi takdim edildi.

İzzet Mollanın tarihi, tarihe geçecek kadar güzeldi;

Bed nazardan dur ola izzet dedim tarihini

Oldu nur-ı dide-i Mahmud Han Abdülmecid

Hazine kâtiplerinden Rıfat Efendi'nin tarihi de güzeldi.

Geldi ahde sulb-ı Mahmud Handan Abdülmecid"(1823)

e. Şehzade Abdülaziz

"Hazine vekili paşa çırağı Abdullah Ağa'nın getirdiği haber, sultanı yürekten sevindirdi. Saray halkı uzun zamandır onu hiç bu kadar sevinçli görmemişlerdi. Sultanın bir oğlu olmuştu. Hemen ismini Abdülaziz koydular. Yedi gün yedi gece fişek donanması yapılacaktı.

Darüssaade ağası, Babıâli'ye gönderildi. Silahtar ağa da Seraskerlik kapısına koştular. Bu sevince bütün İstanbul ortak olacaktı. Her taraftan top atışları şehri uyandırırken yakılan fenerler de geceyi aydınlatmaktaydı.

Hünkârın çevresinde sabah hiç olmadı. Sevincin bütün sebepleri hazırdı. Gölge oyuncuları, meddahlar, ikramlar, çalgılar, şarkılar, şairler. Yedi gün yedi gece çalgılar çalındı, çenk ve rebab hiç susmadı. Rakkaslar yıldızlarla yarıştılar.

Bir veli ni'metim vardı benim Nevresâ

Gördüğüm inamını ihsanını etsem hesap

Nüsha-i ta'dad a'dadında olup intiha

Ol dibacede lazım gelir temmel kitap

(Ben sultandan gördüğüm ihsanları saymaya kalksam daha kitap bu bahis tamamlanmadan sona erer)

Şairler neler söyledi. Fakir bugünlerde orduda bulduğum için söylenenler elime geçmedi. Ancak hevesi çok, şiirinin tadı yok Ekmel Bey'in tarih beytini hatırladım.

Nazm u nesre oldu destres nev heves Ekmel yine

Âlemi hep kıldı şen şehzademiz Abdülaziz

(Acemi şair Ekmel yine yazıya ve şiire el attı, Şehzade Abdülaziz âlemi şenlendirdi.)

Nazif Bey de şöyle demiş:

Şevk u şad ile Nazifâ söyledim tarih-i tam

Âlemi etti aziz şehzademiz Abdülaziz (1245)[137]

f. Şehzadelerin ölümü

"Şehzadelerin cennet tarafına yolculukları.

Padişahın temiz sulbünden geçen yıl içinde iki adet şehzadeleri vücut âlemine ayak basmışlardı.

Sekiz ay kadar kucaklarında terbiye ettikleri Sultan Murad ile Şehzade Bayezid hazretlerinin vücut mülklerine nisan yağmurları yağmayınca, ömür fidanları Tuba ağacı gibi boy atamadı.

Ömür ağaçlarına hazan vurmuştu. Ne çiçek, ne yaprak kaldı. İlahi takdir uyarınca murad kapıları kapandı. Üçer gün ara ile âlem halkını yasa boğdular. (20 Temmuz 1812)”[138]

“Allah’ın kullarını ve İslam mülkünü koruyan cihan padişahı iki şehzadenin ölümü üzerine pek üzgün ve kederliydiler.

Veziriazam ve şeyhülislamı, Çırağan Yalısı’na davet ettiler. Her ikisi gelip padişahın sohbeti ile şereflendiler. Teselli edici sözlerle şefkatli kalplerinden üzüntü izlerini gidermeye çalıştılar.

Uzun sohbetin sonrasında padişahın kalbi haz ile dolmuş, bütün kederlerini unutmuştu. (30 Temmuz 1812)”[139]

g. Hanım Sultan Yandı

“Koruyucuların en hayırlısı olan Rabbimiz görünür ve görünmez kazalardan emin eylesin. Özellikle de yeryüzünün halifesini afiyet kalesinin en güvenli yerinde saklasın! İslam dini itikadı üzere yaşayan muvahhidlerin en önemli dilekleri budur.

Öyle de olsa 17 Ekim Salı günü dördüncü kadın dairesinin külhanından kaza ile bir ateş zuhur etti.

Bir anda herkesi huzursuz ve uykusuz bırakan bu ateşi söndürmek için edilen çabalar sonuç vermedi. Bitişikte olan camekâna sıçradı. Camekân içinde istirahat beşiği içinde uyuyan henüz bir yaşında bir hanım sultan kundağı ile can yakıcı ateşin kucağına düştü.

İnsanlardan hiç kimse bunun farkına varmamıştı.

Harem ağaları ve iç ağaları, tunç kapıdan Harem’e girdiler. Bir saat kadar ateşin söndürülmesine çalıştılar. Bütün gayretler boşa gitmiş, külhanın bitişiğinde bulunan camekân bir anda la mekân olmuştu. Camekân etrafındaki daireler de aydınlık saçan birer meşale gibi gecenin karanlığını gündüze çevirdiler.

Harem ağaları bir yandan taşınabilir kıymetli eşyaları Çinili Köşk'e taşıyorlardı. 500'e yakın Harem ağası pahalı eşyaların yanında ağır döşemelerin büyük kısmını yanmaktan kurtardılar.

Güneşin doğuşuna yakın sultan hanımın ateşin kucağına düştüğü anlaşıldı. Bu durumu hünkâra anlatmanın imkânı yoktu. Harem halkının cümlesi hünkârın önünde yüzleri yerde utanç denizine batmış haldeydiler.

Harem Ağası Hafız İsa ile Silahtar Ali Bey için Çinili Köşk sahilinden kendilerini deryaya atmaktan başka çare görünmüyordu. Bir iki defa iskeleye hücum etmeleri Sultan'ın şefkatini celp etti.

'Ansızın zuhur eden bu kaza için hiç kimseyi suçlamaya mahal yoktur' buyurdular. Geçmişte güzel bir yol tutmuş büyük sultanların bile hiçbirinin sahifesinde bulunması mümkün olmayan güzel bir davranışta bulundular.

Ateşi işittikleri zaman saraya can atan hizmetçilere, özellikle de İstanbul yangınının söndürülmesi için büyük gayretler sarf eden Sadrazam Rauf Paşa hazretlerine pek çok iltifatlar ettiler.

O saatte Çinili Köşk'e nakledilen eşyalar mavnalarla Çırağan Yalısı'na nakledildi. Hünkâr köhne baharın çıkışına kadar Çırağan Yalısı'nda kalacaktı.

İkinci gün oda-i selasede bulunan dört beş yüz kadar ağalara 80'er kuruş bahşiş verildi. (17 Ekim 1816)"[140]

h. Şehzade Sünneti ve Tıraşı

"Şehzade Abdülhamid Efendi 8 yaşına ayak basmıştı. Saray geleneklerine göre tıraş edilecekti. Uğurlu saat soruldu ve belirlenen saatte berberbaşı, Başmabeyinci Ali Paşa besmele ile tıraşa başladı. Şehzadenin kesilmiş saçları sadrazama götürüldü.

Bundan büyük bir sevinç duyan sadrazam teşekkürler etti. Babıâli ve devlet ricali ile cümle halk adına bu vesile ile büyük bir mutluluk duyduklarına dair arzu haller tanzim edildi. Berberbaşı ile hünkâra gönderildi.

Seferli’de Türk Mehmed Ağa şehzade berberi olarak tayin edildi. Birçok şair gibi Pertev Efendi de bugünkü sevinci ifade eden kasidesinde;

Hazret-i Mahmud Han ol şah-ı gerdun-ı rifatin

Ferş eder hurşid her gün payına zerrin kumaş

Kevkeb-ı baht-ı hümayunu gibi şehzadesi

Doğduğu günden beri oldu cihana lamia-paş

Nev tıraş ol kurre-i çeşm-i cihana fer verip

Âlemin fart-ı meserretle gözünden aktı yaş

Hamd ile Pertev dedim tarih-i cevher- darını

Meymenetdür mu be mu Sultan Hamid oldu tıraş (1821)[141]

(Güneş her gün zamanın şahı, şanı felekler gibi yüce Sultan Mahmud’un ayaklarına altın işlemeli kumaşlar serer. Şehzadesi doğduğu günden beri yüce baht yıldızı gibi âleme ışık serpmektedir. İlk tıraşı o cihanın göz bebeğine aydınlık verdi. Cihanın gözlerinden sevinç gözyaşları aktı. Pertev Allah’a şükrederek noktalı harflerle tarih beytini söyledi. Sultan Hamid’in tıraş olması, cihan için bir bereket sebebidir)”

11. Sarayda Tababet

Osmanlılarda ilk hekim başı, İran vezirlerinden iken Fâtih Sultan Mehmet devrinde İstanbul’a gelen Kutbüddin Efendi’dir. Hekimbaşılar, saray-ı hümayunun hususi tabibi, padişahların tıbbi müşaviri idi. Memleketin her tarafında tıp umurunu hekim başı idare eder, hekimlerin azil ve nasiplerine onlar karışırdı (17. ci asır). 1850’de Tıbbiye Nezareti’nin ihdası üzerine Hekimbaşılık saray doktorluğu ile sınırlı kaldı..

Sarayda Fatih zamanında yaptırılan Başlala Kulesi’nde otururlardı. Kule altında bulunan eczahanede onun nezareti altında saray eczacıları tarafından ilaçlar yapılırdı. Sarayda ayrıca Hasoda eczahanesi vardı. Hükümdarlar vefat ettikleri zaman Hekimbaşıların azlolunması âdetti.[142]

Sultan Mahmud tahta geçtiği günlerde saray çevresinde klasik tıbbın yanında batı tıbbını yakından takip eden Şanizade Ataullah ve Mustafa Behcet Efendiler vardı.

Mustafa Behcet Efendi 1774-1843 yılları arasında yaşadı. İtalyanca bilirdi.

III. Selim'in açmak istediği Tersane Tıbhanesi, yeniçeri isyanları ve sonrasında gelişen Alemdar vakası yüzünden gerçekleşememişti. Sultan II. Mahmud nihayet 14 Mart 1827 tarihinde Mustafa Behcet Efendi'nin III. Hekimbaşılığı sırasında Tıbhane ve Cerrahhane adıyla iki ayrı okul açtı.

Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi, mektebe hem nazır hem muallim tayin edilmişti. Ayrıca kardeşi Abdülhalık Molla, Sermüneccim Osman Saib, Ahmet Hilmi, Vasıf ve Hüseyin Efendiler mektebin ilk Türk hocaları arasında yer aldılar.

Tıbhaneye girmek isteyenlere teşvik olması için, giriş imtihanı aranmamış sadece adını kaydettirmek yeterli görülmüştü. Mektebin öncelikli gayesi, yeni askerî teşkilata hekim ve cerrah yetiştirmekti. Bu sıralarda Süleymaniye külliyesindeki Tıb Medresesi sivil hizmetler için hekim yetiştirmeğe devam ediyordu,

Bu dönemde tababet ve cerrahlık bir arada tedris edilmiş, fakat harp esnasında cerrahlığa daha fazla ihtiyaç duyulunca 1831 senesinde Topkapı Sarayı'ndan üç koğuş, cerrahhane yapılmış, Tıp mektebindeki cerrahlık talebeleri buraya taşınmıştı.[143]

Hekimbaşı Tayini

"Ahmed Han devrinden bu yana ecdadımız tıp ilminde ileri derecede bilgi ve tecrübe kazanmışlardı.

Behçet Efendi'nin bu ilmi öğrenmesi ve 1797 Ekiminde saray hekimi olması, kaderin takdirine uygun düşmüştü. (Allah'a hamd olsun)

Sahip olduğu yüksek istidat sayesinde 7 sene zarfında hekim başı olması hanedanı için büyük bir şeref ve sevinç vesilesiydi.

1222/1807 yılında III. Selim'in şehadeti ile neticelenen olayların sonrasında saray hekimlerinden Tuğcuzade Ahmed Efendi hekim başlığı elde etmiş, ancak hırsı yüzünden 12 ay sonra mahrumiyete uğradı. O dönemde ülkede hiç kimsenin can güvenliği yoktu. Mustafa Han'ın taraftarları mağlup olduktan sonra Sultan Mahmud Han, saltanatın başına geçti. Bu mutlu günün ardından hekimbaşılık Mesud Efendi'ye verildi. (15 Ağustos 1817)

Bir süredir tedavi görmekte olan Valide Sultan tebdil-i hava için Çamlıca'ya nakledilmiş, ancak bir faidesi görülmemişti. Nihayet geri getirildiği Beşiktaş sarayında beka ülkesine yolcu edildi.

Hünkârın cülusundan bu yana sarayda baştabib olarak görev yapan saray hekimi mevaliden Mesud Efendi, bu olay üzerine azl edildi.

Nihayet şehit Selim Han'ın hekimbaşısı İslambol rütbeli Behçet Efendi'ye, Darüssaade ağası tarafından bir haberci gönderildi.

Behçet Efendi, Beşiktaş Sarayı'nda Darüssaade ağasının elinden samur kürk giydikten sonra Babıâli'ye gitti. Aynı şekilde bol yenli çuha kaplı samur kürk giydirilip, hekimbaşılık ihsan buyrulduğu haber verildi.

Sadrazamın eteğini öpen Behçet Efendi geri saraya döndü. "

"Bu tarihten dokuz sene sonra Behçet Efendi'nin küçük biraderi Abdülhak'ın saray hekimi yapılması için hekimler tarafından ricada bulunuldu. Ancak Behçet Efendi henüz yaşı gençtir diye onu Eski Saray'a gönderdi.

Abdülhak Eski Saray'a devam ederken herkesi rahatsız eden olaylar yaşandı. Behçet Efendi, devlet erkânının önde gelen isimleri arasında olduğu için çıkan olaylarla ilgili görülerek Keşan'a sürgün edildi.[144]

Bu zor günlerde hekimbaşılık anadan doğma mecnun Mustalah Said Efendi'ye kaldı. 'Her kavmin bir ıstılahı (lehçesi) vardır.' derler, ıstılah parçalayarak hanedanın feyzini kesmek emeli ile Abdülhak'a olmadık hakaretler yapmaya cesaret etti.

Ve yalnızca kıskançlığı yüzünden onu Eski Saray hekimliğinden aldı. Nihayet bir hafta sonra Berberbaşı Giridli Ali Ağa, silahtar oldu. Musahib Abdi Beyle birlikte bir Ramazan gününde Üsküdar'da İskele Camii'ne gitmişlerdi. Abdülhak Efendi cami içinde bir köşede yalnız başına oturuyordu. Ali Ağa, Abdülhak Efendi'nin yanına oturdu.

Bu kadarlık iltifat Abdülhak Efendi için kâfiydi. Lütfedip hatırını sordu. Söz bunca tecrübesine rağmen saraya alınmadıklarına geldi. Ali Ağa, namaz sonrasında Abdülhak'ı sandalına alıp saraya iftara getirdi.

İkinci gün Abdülhak'ın yeni saraya tabip olduğunu bildiren irade çıktı. Hekimbaşı korktuğuna uğramıştı. 'Bize korktuğumuzdan eman ver.'

duasına devam etmediği anlaşılıyordu.

Abdülhak'ın sarayda göreve başlaması hekimbaşı için onulmayacak bir yürek yarasıydı. Eski düşmanlıklarına devam etmek istese de üzerinden bir ay geçmeden azledilecekti.'

'Bir yıl kadar önce hekimbaşılıktan azledilip Keşan'a sürülen Kazasker Hekimbaşı Behçet Efendi, 1238/1822 yılı Safer ayı içinde affedildi. Bir ay sonra İstanbul'a geldi. Birkaç ay geçtikten sonra kendisine Rumeli rütbesi verildi. Bu bahane ile padişahın huzuruna kabul edilmesi Hekimbaşı olacağı yönündeki beklentileri artırmıştı.

Nihayet Babıâli'ye çağrıldı. Vezir-i azamın huzurunda Samur kürk giydirildi ve saraya gönderildi.

Çend ruz eylese de suyı hilafa cereyan

Yine mecray-ı kadimin bulup ab-ı ihsan

(Nice günler aksi yönde aksa da yine ihsan suları eski yatağına döner) beytini aklı başında olanlara okutturdu.

Mustalah'ın kavim ve kabilemiz hakkında zehir zıkkım söyler söylediği herkes tarafından bilinmekteydi. Hulleci tarzında hekim başı olduğunu unutmuşa benziyordu. Kendini yeryüzünün ikinci Lokman'ı sayar, mahşere kadar bu makamda kalacağını sanırdı. Rast geldiği yerde Behçet Efendi'yi cahillikle suçlar, 'o benim gibi hekimbaşılığa layık değildir' derdi. Şükür ki kısa zamanda herkes cinnetine şahit oldu ve bu durum Behçet Efendi'nin kısa zamanda affına sebep oldu.

Behçet Efendi'nin seçkin ahlakından ve faydalı ilminden her sınıf insan memnundu.

Hünkârın bu tayini şairler arasında da sevinçle karşılandı.

'Ol dibacede lazım gelir temmet-kitap' denildiği gibi

İzzet Molla:

"Geldi ya ikbal müjde sadrı Rum'un Behçet'i"

Raif Bey:

“Ser etibba Behçet Efendi’ye hakka Rumeli”

(3. Za. 1238 Pazar / 13 Temmuz 1823)[145]

a. Salgın Hastalıklar

“Bu sene zor ve tehlikeli bir hastalık İstanbul halkını dehşete düşürdü. Böyle olaylara üzülmenin kadere iman hükmüne aykırı olduğuna inanan temiz itikatlı Enderun ağalarından Hasodalı Abdullah Bey, Hırka-i saadet hizmetine nöbeti geldiği gün hastalanmış Hasoda hastanesine nakledilmişti. Orada on gün kadar ah u enin ederek yüce Rabbinden mağfiret bekledi. Lisan-ı halinden:

‘Bimarım ey ecel bekle

Gel bu gece canımı al’

Mısraı okunurdu. Pazartesi günü o nadir yaratılışlı vücut ebediyet âlemine yolcu oldu.

Enderun içindeki ahbabının yüreklerine bir ateş düşmüştü. Onu diğerleri takip etti. Hasoda şerbetçilerinden Karakulak-zade Mehmed Ağa, Mustafa Han zamanında Seferli olan Hasodalı Gürcü Mehmed Ağa bu devasız dertten kurtulamayıp bu sebatsız hayatı, baki olanı ile değiştirdiler. Enderun halkının ağzında tat kalmamıştı. Bu derdin devasına tazarru ve niyazdan başka çare yoktu.”

b. Çiçek Hastalığı

“Allah cihan şahının ömrünü uzun etsin ve onu her türlü musibetlerden korusun. Bugünlerde çiçek hastalığı her tarafı istila etti. Yeni çiçek açan bütün tomurcukları kırdı geçirdi. Cihan padişahının şehzadelerine de ziyadesiyle eza verdi. Her birinin gül kokan yanaklarını soldurdu. Özellikle en büyük şehzadeleri Abdülhamid’in kamet-i şebboylarını ıtır kokuları saçan bahar toprağına seriverdi.

Bütün cihanın ciğerlerinde kan yakan bu acı karşısında cihan padişahı da aciz kalmıştı. Haftalarca ruhuna Kur’an okundu.” (Nisan 1825)[146]

12. Sultan Mahmud’un Şairleri

“Benimdir nebet-i feryat

Bülbüller hep hamuş olsun”

a. Enderunlu Vasıf[147]

“Sultan Hamid zamanından Şehid Selim devrinin sonuna kadar ömrünü iflas ile geçirmişti.

1803 senesinde Silahtar Süleyman Paşa, kendisine kaftancı edindi. 1807 senesinde Mustafa Han’ın tahta oturduğu yıl Hasoda’ya alındı. Burada düşürdüğü tarihler ile yazdığı kaside ve gazeller rağbet görünce Enderunlu Vasıf adıyla şöhret buldu.

Kiler ağası Emin Ağa, silahtar olunca, yerine Osman Vasıf Ağa’yı teklif etti.

Osman Vasıf, Hasoda’da usûle uygun olarak rütbeleri devretmiş, yollu yolunca yükselmişti. Padişahın huzurunda giydiği hilat, adının şerefini şiirinin şerefine denk düşürdü.

Artık Kiler Odası’nda Osman Vasıf’ın damenini öpmek, âli rütbelere nail olmak isteyenlerin âdeti olacaktı.[148]

“Himmeti yüce, kerim sıfatları bulunan üstün ahlaklı bir insandı Osman Vasıf Ağa. Ne var ki ihtiyarlık ve hastalık bir anda kendisini kuşatı verdi. Bolayır’da Şehzade Süleyman Paşa’ya ait vakıflarının idaresi boşalınca Bolayır valiliği ile emekli edildi”. (1819)[149]

Vasıf Bey’in şiirde emsali nadirdi. Sarayın mizacına uygun olarak söylediği şarkı ve gazelleri dillerde gezerdi.

“La’lin hased-i la’l ile suy-ı döşektir.

Güya leb-i rengin-teri yakut yüzüktür

Dava edemem yok deyi amma leb-i yâri

Var ise de yoktur denecek rütbe küçüktür

Ünsiyet-i Etrak’i bana eyleme teklif
Ben ehl-i tabiattanım ey şuh o hödüktür
Feryat girift olsa da dünyaya me’ser
Nay-ı dil-i nalânıma nisbet ne düdüktür
Mazmun-ı neva elbet bulunur dilinde
Vasıf ne kadar olsa yine eski kütüktür”

***

“Mihneti kendine zevk etmedir âlemde hüner
Gam u şadi-i felek böyle gelir böyle gider”

Şeklindeki güfteleri çalınıp söylendi. Musahip Hatif Efendi gibi zarif, edip insanlarla takıştığı olurdu. Onun hatırasını yâd etmek emeliyle yazdığım birkaç nahif örneği buraya kaydettim.

Hatif istersen gücen her gün bana
İki dane kirli hanım kaşgaval olmuş sana
Bir şekerli şerbet içmiş söylemiş Vasıf gibi
Eskiyüp bakkalda pekmez şimdi bal olmuş sana
Laubali bir yalın yüzlü dellakmış diyen
Parça parça kirli bezler peştamal olmuş sana
Pis-i pirlikten bakiye oda kalmış bir yelek
Eskimiş astarı şimdi destmal olmuş sana
Baldırı çıplak tulumbacıya bacak bir gece
İçeri girmiş demiş bilmem ne hâl olmuş sana

Hatif Efendi vaktiyle tulumbacılık ettiği için onunla alay etmişti. Hazinede hattat Sağır Hoca için yazdığı taşlama burada yazılmaya değerse de bir iki satırını ancak yazdım.

“Hiç sorma sakın hal-i dil-i zara karışmam
Küstüm sana ben nafile yalvarma barışmam
Ben haddimi bilirim herkesle yarışmam

Küstüm sana ben nafile yalvarma barışmam”

b. Şair Ekmel Bey

“Devlet-i Aliye ricalinden Sadık Efendi’nin oğlu Hazine-i hümayun ağalarından Ekmel Bey’in parlak şiirleri vardı.

Kendince bulduğu taze maznunları herkese gösterirdi. Yapılan tenkitlere aldırmaz ‘Aman Beyefendi şu hayal ürününüz olan hayret verici sözlerde hiçbir lezzet bulamadık.’ diyenlere ‘El ma’na fi batni’ş-şair’ demekle yetinmez, güya sözlerindeki gizli esrarı izah etmeye çalışırdı. Onun bu hali zamanla sarayın eğlence konularından biri oldu.

‘Giymiş serapa kühsar hilat-i beyza berf

Dikmiş libas-ı mâi şimdi rişte-i sermâ’

(Dağlar baştanbaşa beyaz kürk giyinmiş, kar, kış ipi şimdi mavi bir elbise dikmiş)

beytindeki yüksek manayı Kâtip Tayyar Efendi tamir vadisinde bir şey söylemiş ‘lakin bizim güfte sizinki gibi benzersiz olmadı’ diye tî geçmesine Ekmel Bey inanmıştı.

‘Bir nazar kıl arza kim temkin ile buldu şeref

Zatına şayetse oldu hilat-ı beyza-ı berf’

Tayyar Efendi’nin bu sözü telef olmaması için sahife-i letaife kaydedildi. *(Bak dünya sakinlikle şeref bulduğu için kardan beyaz bir kürk giyinmesi ona yaraştı.)*

Gerçi ilmi derindi, ama eserleri hatadan hali değildi. Bir iki yıl önce ‘Ekmel aşufte-dil’ diyerek yaptığı beytin içinden bu fakir o tabiri çıkarıp bir iki söz ilave etmiştim. Aramızın biraz açılmasına sebep olan manzum taşlamamız, Ekmel Bey’in parlak şiirinden daha aşağı olduğunu göstermek için buraya derc edildi.

Hiç tabiat yok mu sende Ekmel-i aşufte dil

Bir vezindir yaptığın hep şi’r-i nâ- mevzun bil

Zevk ise söyle muradın etmeyim tezyif seni
Yoksa gerçekten şiirse yazdığını şimdi sil
Bu cehl-i lafzın tecessüm etse âlemde eğer
Zat-ı ulyanız için olmazdı âlemde kat'a kâl u kîl
Hatıra geldikçe eş'ârın güler gönlüm sana
Canım Ekmel Beyefendi eksik olma bunca yıl
Şöyle bir icmal-i halin söyleyeyim istersen
Muhtasar yani mufassal Ekmel aşufte dil

Bu alayları gördükten sonra biraz bozulmuş 'Artık ben de sizleri hicve mecburum ve ne söylesem mazurum' diye tepki göstermişti. Ancak çok geçmeden affetti.

Bu davranışı hezeyan şairine teşekkür etmeme sebep oldu."[150]

c. Hattat Hoca İzzet

"Divan hocalarından İsmail Efendi'nin oğluydu. Şehit Selim devrinde 1794'te Hazine'ye çırak yazıldı. Bu tarihten sonra kendisini ilim tahsiline verdi. Hazine-i hümayun Odası'nda peşkir oğlanlığı seviyesine kadar gelmişti. Hoca İzzet altı aydan beri müptela olduğu hastalıktan kurtulamadı. Dünya sahilinden deryay-ı rahmete açıldı gitti.

Kendisinde güzel yazı yazma kabiliyeti (özellikle talik yazıda) Yesarizade'ye denk sayılırdı. Ayrıca şiirde önemli bir varlık gösterdi. Herkesin ağzında dolanan bir şarkısı buraya alındı.

Etti eser aşk canıma
Var bir sözüm Sultanıma
Mahfice gelsin yanıma
Var bir sözüm Sultanıma
Ben kim ile gönlüm eyleyem
Sensiz cihanı neyleyem
Makbul olursa söyleyem

Var bir sözüm Sultanıma

Ağyara etme rağbeti

Lütfet unutma İzzeti

Korkma uzatma sohbeti

Var bir sözüm Sultanıma”[151]

d. Şair İzzet Molla[152]

“Şairin çektiği yürek yarası

Bülbülün çektiği dil belası”

“İzzet Molla, İstanbul rütbesine kavuşmuş iyi bir âlim, bütün beldelerde makbul ve meşhur, zamanın nadir yetiştiği simalardan nüktedan bir şairdi. Şen ve şuh bir tabiatı vardı. Söz açıldığında lafı gediğine koymaktan çekinmezdi.

Son Rus seferini gereksiz görüyor, barışı savaşa tercih ettiğini söylüyor ve tenkitlerde bulunuyordu.

Cihan şahı ise şaire kırgındı. ‘Ordu-yı hümayun muzaffer olmadan sulh nice kelimedir. Düşman ne teklif ederse kabul mü edelim’ diyordu.

Bunca yıldır iltifatlar ettiği, ihsanlara boğduğu şairi zamanın kahrına hedef etti. Rütbelerini ve arpalığını elinden alıp Sivas’a sürgün etti.

Şairi teslim alan çavuşlar katı yürekli ve söz bilmez takımındandı. Bu şairin son seferi oldu ve Sivas’ta vefat etti.” (4 Kasım 1828, Salı)[153]

“Gülhane Köşkü’nün tamiri tamamlandığında söylediği tarih beyitleri en az köşk kadar talihsizdi.

Bende gönlümden niyaz edip Hüda-yı Ekreme

Kaldırıp destim dedim ey padişah-ı lâmekân

Padişahlar padişahısın sana müşkil değil

Bende itsün pâdişahânı kulun Mahmud Han

Gonca veş tarih-i İzzet oldu şeb namdar-ı feyz

Kasrın ihya eyledi Gülhanenin Şah-ı cihan
Gülşen etti kişverin Gülhane Meydanı gibi
Nahl-i bâğ-ı şevketin Hak sayesin memdud ede
Mülk-i İslama o şeh çok kişveri zam eyleyip
Az zamanda devletin eslafına mahsud eda

(Sultan Mahmud mülkünün her tarafını Gülhane Meydanı gibi gül bahçesine çevirdi. Allah onun kudret ağacının gölgesini uzun etsin. O şah İslam mülklerine nice ülkeler ekleyip kısa zamanda geçmiş hükümdarları kıskandırsın)"

e. Hafız Efendi

Başyamak Hafız Efendi, hünkârın sarık işlerine bakardı.

Sevgilinin perişan zülfüne kendini kaptırmış, pervane ettiği canını, gece gündüz aşk ateşinde yakmaktaydı. Her zamanın bir aşk sultanı vardır derler ya işte Hafız Efendi bu isimsiz sultanlardan biriydi.

Vallahi bu aşk ehline taklit ile olmaz
Ey ebu'l- hevesan etmeyin izhar-ı muhabbet

Gönlü kan tutan âşık şairlerin şiirleri, aşk taklidi yapan ölü gönüllü derbederlere sermaye olurlar. Bu sözde âşıklar Hafız Efendi'nin her bir şiirini ayrı bir makamda besteleyerek yalancı baharlarına kavuşma ümidini canlı tutarlardı.

Ey saki cem-i neşe-i mül taze yetişti
Gülzar-ı ümidim de o gül taze yetişti
Mahmur idi mestane gönül taze yetişti
Gülzar-ı ümidimde o gül taze yetişti
Sahip o ten-i nazike gül ile dokunma
Şebnem gibi bar olma sakın üstüne konma
Ey bülbül-i şuride aman pençeni sunma
Gülzar-ı ümidimde o gül taze yetişti

Şarkısı o günlerde şarkta ve garpta herkesin diline düşmüştü.

Sahib mahlasını kullanan Hafız'ın zaman zaman bazı büyük şairlerin şiirlerini tahmis ya da tesdis ettiği de olurdu. Kırım Hanlarından Şahin Giray'ın bir şiirine yaptığı tesdisten:

Yar ki bu sinemin derdine olur deva

Ah ide mi ruz u şeb hasret ile bu geda

Yâd girib araya oldum o mehden cüda

Vasıl-ı canan iken canımı verdim kira

Yar gelip aşıkın menzilini kılsa câ

Eyleye mi gün yüzün dideleri ruşenâ

Yavru iken kondurur pençe-i şahı kula

Tac-ı ser-efraza şayetse vü layık ola

Saltanat u devletin hablini bende bula

Destine alsa reva her dü serayı nola

Yaver olursa eğer lutf-ı hüda bir kula

Bir pula muhtaç iken dehre olur padişâ

Gibi yazdığı şeyler seba-i muallâka gibi elden ele gezerek her diyarda meşhur olmuştu.

Aşk derdinden kurtulamaz, yaşlı güzellere iltifat etmezdi.

"Geçmiş zaman olur ki hayali cihan değer

Köhne civan olur ki cemali bin civan değer"

sözüne iltifat etmezdi.

Bir müneccime iltifat etmiş, ismi Mustafa olan biri yakında hünkâra sır kâtibi olacak müjdesini almıştı.

Hafızın ismi Mustafa'ydı. Biçare bunu kendi üzerine almış, günlerce müjdeci beklemişti. Ne var ki çantacı Ragıp Efendi'nin acemisi kâtip Mustafa Efendi sırkatibi olunca bütün hayalleri yıkılıvermişti.

Hemen kaleme sarılıp gönlünden kinaye Alîl olmuş ihtiyarım diye emekliliğini istedi. (17 Mart 1824)[154]

Eski Şiirde Güzellik

Eski divan şiirinin motiflerinde geçen sevgili kavramı ya da sevgili ile ilgili güzellik tarif ve teşbihlerinde cinsiyet ayrımı yoktur.

Başka bir deyişle eski tarz toplum hayatında kadının yeri sınırlı olduğu için, şiirde anlatılan mutlak güzelliktir.

Bu güzellikten yola çıkan şairler çeşitli teşbihler yaparak bir hayal dünyası kurar. Bu dünyada aşkın her türlü hali için bir mazmun, bir sembol üretir. Bu mazmun ve sembollerle şiirini örer. Bu hayal dünyası tamamıyla ütopik veya platoniktir. Genellikle gerçek dünya ile veya o dönemdeki toplumsal hayatın yapısı ile ilgili kavramlar içermez.

Güzelliğin izafi oluşu ya da Esma-i hüsna'dan bir tecelli oluşu tasavvufî bir hayat tarzı ile bütünleşince bu sahaya nefsanî ve şeytanî hislerin girmesine imkân kalmaz.

Eski şairlerin bir kısmında bir parça izah etmeye çalıştığımız güzellik anlayışının idolü diye bileceğimiz bazı çocuk isimlerine rastlanır. Bunlar henüz sakalı bıyığı bitmemiş, ilmihalde 'şâb-ı emret' denilen gençlerdir. İslamiyet her türlü yanlış anlayışı önlemek için bu çocuklara bakılmasını yasaklamıştır. Zaten bugün şehvete esir olmuş akıl ve nefislerle, eski tarz bir aşk anlayışına sahip olmak mümkün değildir.

Eski şiirimizi okurken sevgilinin, hayal dünyasında üretilmiş maddî vücudundan ziyade kavramlardan inşa edilmiş, muhayyel bir model olduğunu hatırda tutmalıyız.)

f. Dellalzade İsmail Ağa[155]

Hünkârın musahiplerinden Hanende Derviş İsmail Efendi'nin sırdaşı Dellalzade İsmail Çavuş, musiki ilminin üstatlarından sayılırdı. 1815 tarihinden bu yana Enderun'daki her saz ve söz meclisinde bulunmuştu.

'Raks eyler iken ez kazâ

Sen şuha oldum müptela'

Yollu şarkılar söylerdi. Ama onun derdi başkaydı.

Şarkı öğrettiği çocuklar arasında Haşim Bey'deki güzelliğe vurulmuştu.

Her gece mumlar gibi yanıp tükenmekteydi.

Su gibi çağladığım

Yüreğim dağladığım

Senin aşkın değil mi

Her gece ağladığım

Bu konuda dedikodu edilmesine infial gösteren Dellalzade çocuğun lalası olduğu için, onu insanlarla fazla görüşmekten alıkoymuş, devamlı şarkı ve semai öğreterek çavuş mülazımı yaptırmıştı.

Ancak Dellalzadenin rakipleri dillerini kesmeyeceklerdi.

Ne yapıp edip çocuğu çuhadarlardan sarıkçı Şakir Ağa'nın hizmetine verdirdiler. Bu olay üzerine Dellalzade, artık saray benim yerim değildir diye firar edip gitti. Ardınca üretilen 'bir çocuk için padişah sarayını terk etti' türünden dedikodular için, adı Enderun ağaları defterinden silindi. Âlemin dedikodusu kabiliyetli bir musiki üstadını parlak bir istikbalden mahrum etmişti.

Haşim Bey muharrir fakire 'lalamın emeğini benim yüzümden heba ettiler' demişti. Şu iki mısra hatırıma geldi:

'Sanma rahminden sunar destin dil-i bimarına

Ol keman ebru ciğerde tir-i müjğanın arar'

bu iki mısrayı birisi İsmail Bey'in üzerine okuyup üflese sevaba girer. *(Sevgilinin elini uzatması hasta gönlüne merhamet ettiği için değildir, o keman kaşlı sevgili aşığının ciğerinde ok gibi batan kirpiklerini arar)*[156]

İsmail Ağa kendi kendine ağlayıp sızlarken gün geldi Vaka-i Hayriye ortaya çıktı. Devlete sadık namuslu vatandaşlar Sancak-ı Şerif altında toplanmaya çağrılacaktı. Ama dellallar Yeniçerilerin korkusundan her yere gidemiyorlar, halkın gelip geçtiği yerlerde açıktan bağıramıyorlardı. Ortalıkta dehşetli bir korku vardı. O tehlikeli günde Dellalzade İsmail birden ortaya çıktı. Yüksek sedası ile herkesi Sancak-ı Şerif altında toplanmaya çağırdı.

Zorbaların yanında açıktan açığa çağrıda bulunması halka cesaret verdi ve sebat etmelerini sağladı. Bu cesaret cihan padişahının zorbalara tümüyle galip gelmesinde çok büyük rol oynamıştı. Yapılan bütün hayırlı işler için

Dellalzade üçüncü bir sebep sayıldı. Hünkâr bu eski bendesine vefalı davrandı. Kendisine maaş bağlatıp musahipleri arasına aldı. Dellalzadenin âşık-ı sadık olduğu anlaşılmıştı. (7 Nisan 1826)

g. Şemsi Ağa

Seferli Odası ağalarından Şemsi Ağa beş on gün kadar önce çuhadar yapılmıştı.

Âşıkane gazeller yazardı. Çoğu müptezel ifadeler içeren manzumelerini odalar arasında düzenlenen fasıllarda çalıp söylediği sultanın kulağına gitmişti. Bir gün huzurda çalıp söylemesi ferman edildi.

Pazartesi gece yarısına kadar hünkârın huzurunda beş on gazel okudu, destan gibi şeyler söyledi.

Serkurena, sarayda âlimlerin en bilginlerinden sayılırdı. Hünkârın hoşlandığını görünce, hatır için şairi övmek zorunda kalmıştı.

Hünkâr, Serkurena'ya 'Bu kadar güzel fasih ve beliğ manzumeleri parlak şiirleri mecmuanıza kaydetseydiniz daha fazla vefalı davranmış olurdunuz.' yolunda iltifatlarda bulundu. Sultanın bu iltifatı Şemsi Ağa için şöhret vesilesi oldu. Ayrıca Serkurena, hünkârın arzusunu emir kabul etti.

Şemsi'nin manasız güftelerini yazdı. Şemsi artık ihya olmuştu. Silahtarın kendisini çakırsalanlığa layık görmesi ile çıkabileceği ikbalin en yüce burcuna çıkmış oldu.

Fakir o gece nöbetçi olduğum için çalınıp söylenenleri ben de dinlemiştim. Hatırımda kalan birkaç satır:

Ne idi bir zaman halk ile bizim ünsiyetimiz

Var idi pek muteber adamlar ile ülfetimiz

Ne acep suret-i ahire girmiş heyetimiz

Kalmamış kimse katında azıcık rağbetimiz

Kader-i Hak'ka ne söz böyle imiş kısmetimiz

Var iken dilde bu gam neşeli halet mi olur

Feleğin çile-i hicranına takat mi olur
Tutmadım mameleki başka kabahat mi olur
Bile ne gittiği bundan da rezalet mi olur
Came-i köhneyi yok almaya kudretimiz
Suikast eylemedim kimseye bir dem asla
Hüsnü zan eyleyerek cümleyi bildim a'la
Oldu sermaye-i ömrüm gam-ı zilletle heba
Ne şekil hâle duçar etti bizi Bar-i Hüda
Kalbimizde yok idi kimseye kem niyetimiz
Acımaz kimse bizim nale-i şebkirimize
Af idüp Bari-i Hüda taksirimize
Buluruz sehv u hatayı yine tedbirimize
İdemem doğrusu bühtan hele takdirimize
Bilmedik ni'met-i Mevla'yı budur töhmetimiz
Hüsn ile hezar maliki üftade idik
Sitem-i zulm-i dehrden dahi azade idik
Hatır-ı merî idik rütbe-i ulyada idik
Akla gelmez başkaca hayalde idik
Kimseye yoğ idi cihanda minnetimiz[157]

---

3 Ramazan Balcı, Sarayın Sırları, İstanbul.2009 s. 81-82
4 F.İsfendiyaroğlu, Galata Sarayı Tarihi, İstanbul 1952, s. 85-88
5 Halil İnalcık, Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmalar, İncelemeler, Eren, İstanbul 1993, s.329
6 Ö. Faruk Günay, Üst Düzey Kamu Yöneticilerinin Yetiştirilmesi, Ankara Ünv. Yönetim Bilimleri, Doktora Tezi, Ankara-2004, s. 52
7 Hayati Taşdan, Türkiye'de Mülki İdare Akademisi, Ankara Ünv. Yönetim Bilimleri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003, s. 25-36
8 Emin Cenkmen, Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1953, s. 159-169
9 Akkutay, s.137
10 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları, TTK 1988, s. 142
11 Hafız, Hızır İlyas, Tarih-i Enderun veya Vekayi-i Letaif-i Enderun, Matbaa-i Amire (1276/1859), s. 31

12 Mehmed Halife, *Târih-i Gılmanî,* Türk Târîh-i Encümenî Mecmuası, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1340, s. 95-98

13 Ata, C I, s. 142–144.

14 Mehmed Halîfe, s. 98.

15 Tahir Güngör, Enderun Saray Mektebi’nde Has Oda Teşkilatı, Marmara Ünv.,İslâm Tarihi, Master Tezi İstanbul, 2007, s. 12-13

16 Bu saray günümüzde bulunmamakta olup Sultan Abdülmecid tarafından yıktırılıp yerine Dolmabahçe Sarayı yaptırılmıştır.)

17 Letaif, s. 98

18 Letaif, s. 103

19 Letaif, s. 217

20 Letaif, s. 182

21 Raşid Tarihi, c III, s. 80 vd

22 Ata, c I, s. 209

23 Letaif , s.155

24 Ali Ağa, Giritlidir. Enderûn-ı Hümâyun’da yetişerek berberbaşı oldu. Aralık 1822’de def’aten silahdâr-ı şehriyârî yapıldı. 10 Ekim 1831’de vefat eyledi. Padişahın gözdesi idi. Evlâdına pek çok servet bıraktıysa da oğulları yok eylediler. Oğullarından Tevfik Mehmed Bey su nâzırı olup 1855’de vefat eylemiş, diğeri Mehmed Emin Bey 10 şubat 1849’de ölmüştür. Hepsi Eyüp’de medfundurlar. (Mehmed Süreyya ,Sicil-i Osmanî, Osmanlı Ünlüleri , c,III s.563)

25 Letaif, s. 249

26 Letaif, s. 245-251

27 Emin Cenkmen, Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri, Türkiye Yay. 1953, s.234

28 Letaif, s. 288

29 Ata, c. I, s.294

30 Ata, c I, s. 159

31 Letaif, s. 225

32 Letaif, s. 336

33 Vakanüvis Lûtfi Tarihi, c. 3, s. 165

34 Letaif, s. 236

35 Ata, c. I, s. 257

36 Ülkü Altındağ; “Darussaade” İslam Ans, c. IX, s. 50 vd.

37 İsmail H. Baykal, Enderun Mektebi Tarihi, İstanbul 1953, s. 19-21

38 Letaif, s. 31

39 Letaif, s.274, 276

40 Abdülkadir Özcan, “Çuhadar”,İslam Ans.. c. VIII, s. 381

41 R. Ekrem Koçu. “Çuhadar”, İstanbul Ans.., c. VIII, s. 4159-4160

42 Letaif, s.160

43 Letaif, s. 28

44 Tahir Güngör, Enderun Saray Mektebi’nde Has Oda Teşkilatı,Marmara Üniversitesi İslâm Tarihi, Master Tezi İstanbul, 2007, s. 37

45 Letaif, s. 34

46 Letaif, s.131, 142

47 Atâ,, c, 1, *s.* 208

48 Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı, s. 351.

49 Letaif, s. 332
50 Ata, c. I, s.177
51 Atıf Kahraman, *Osmanlı Devleti'nde Spor*, KBY, Ankara 1995, s. 153-159.
52 Letaif, s. 45
53 Necdet Sakaoğlu, Bu Mülkün Sultanları 36 Osmanlı Pâdişahı, İstanbul 2002, s. 475.
54 Letaif, s. 49
55 Kahraman, s. 165 vd.
56 Letaif, s. 59
57 Letaif, s. 77
58 1779 yılında Köprü'de doğan Şâkir Ağa'nın babası Hayriyye Tüccarlarından Ahmed Emin Ağa'dır.

III. Selim döneminde Enderun'a alınmış, önceleri Dede Efendi'den eserler meşk etmiştir. Daha sonra aralarında gizli bir rekabet başlamıştır. II. Mahmud padişah olduğu zaman iyi bir bestekar, hanende, tanburî ve kemanî olarak şöhrete ulaşmıştı. Sultanın nedimleri arasına katıldı ve müezzinbaşı yapıldı.

Şâkir Ağa, 1828'de saraydan ayrıldı. Evinde musiki dersleri vermekle meşgul oldu. 1840 yılında Eyüp Sultan Camii mihrabı önünden ahirete yolcu edildi. *Ferahnak makamının mucidi olan Şakir Ağa* büyük bir şarkı bestekarı olarak kabul edilir. (bkz. Sadun Aksüt, Türk Mûsikîsinin 100 Bestekârı, İnkılap Kitabevi 1993)

59 Pakalın, Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, c. III, s. 368
60 Letaif, s. 126
61 Baki Kunter, Eski Türk Sporları, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1938, s. 8
62 Pakalın, c. II, s. 722
63 Letaif , s.152
64 Kahraman, *s*. 165. vd.
65 Letaif, s. 5
66 Letaif, s. 112
67 Letaif, s. 127
68 Letaif, s.385
69 Letaif, s. 453
70 Koçu, "Biniş", İstanbul Ans., c. V, 2798-2799
71 M. Ali Beyhan, Saray Günlüğü, (1802-1809), İstanbul 2007, s. 23.
72 Letaif, s. 13
73 Letaif, s. 17
74 Letaif, s. 101
75 Letaif, s. 32
76 Letaif, s. 73
77 Letaif, s. 168
78 Letaif, s. 15
79 Letaif, s. 278; 283
80 Koçu, "Boğaziçi Gezileri", İstanbul Ans. c. VI. s.2891.
81 Letaif, s. 29
82 Letaif, s. 57
83 Dersaadet'ten Haremeyn'e Surre-i Hümayun haz. Yusuf Çağlar- Salih Gülen, İstanbul 2009 s.17
84 Pakalın, c. III. s. 285

85 Sema Ok, *Harem Ağaları*, İstanbul 1997, s. 101–102
86 Sâfiye Ünüvar, *Saray Hâtıralarım*, İstanbul 2000, s. 88
87 Letaif, s. 54
88 Dündar Alikılıç, *XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifatı ve Törenleri*, Atatürk Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2002,
89 Hakan T. Karateke, Padişahım Çok Yaşa!, İstanbul 2004, s.108- 122.
90 Letaif, s. 357
91 Letaif, s. 22
92 Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzavi'nin (ö. 1286) meşhur tefsiri. *Envâr üt-tenzil ve Esrar üt-te'vil* adıyla bilinir. Tefsir üzernide 255 kadar şerh ve haşiye yazılmış defalarca basılmıştır.
93 Ata, c. I, s. 212
94 Ebulula Mardin , Huzur Dersleri, İstanbul 1956, s. 109,
95 Letaif, s. 25
96 Letaif, s. 457
97 Letaif, s. 306
98 Letaif, s. 25-27
99 Ata, c. I, s. 86
100 Abdurrahman Şeref, "Topkapı Sarayı Hümayunu" *TOEM*, cüz. 6–7, s. 404
101 Ata, c. I, s. 215-219
102 Ata, c. I, s, 142–144.
103 Letaif, s. 455
104 Letaif, s. 33
105 Letaif, s. 252
106 Letaif, s. 121
107 Letaif, s. 60
108 Letaif, s. 55
109 Ata, c. I, s. 220
110 Letaif, s. 458
111 Ata, c. I, s. 235
112 Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız*, İstanbul (?), s. 151
113 Kılıç. s.107
114 Letaif, s. 47
115 Celvetiyye tarikatının kurucusu, mutasavvıf, şair, Aziz Mahmud Hüdayî tarafından Üsküdar'da kurulan tekke. Hüdayî, 1541 Şereflikoçhisar'da doğdu. İstanbul'da Küçükayasofya Medresesi'nde yetişti. Halvetiyye tarikatına girdi ve Muhyiddin Üftâde'nin himmeti ile seyr ü sülûkünü tamamladı. Şeyhlik ile birlikte İstanbul'un çeşitli camilerinde yaptığı vaazlarla derin bir tesir bırakan Aziz Mahmud Hüdâyî, Sultan Ahmed Camii'nin açılışında (1616) ilk hutbeyi okudu. Bu yıllarda Üsküdar Bulgurlu'da yaptırdığı çilehâne ile Hüdayî tekkesinin ilk çekirdeği atılmış, sonraki devirlerde sultanların özel himayesi ile gelişmiştir. Evliya Çelebi'nin ifadesi ile aralarında III. Murad, I. Ahmed, ve IV. Murad'ın bulunduğu, "yedi padişah Hüdâyî'nin elini öpmüştür." Hüdayî'nin 1628'de vefatından sonra da Hüdayî Tekkesi şeyhleri, Osmanlı sultanları tarafından himaye görmeye devam ettiler. (bkz. H. Kamil Yılmaz, Aziz Mahmud Hüdayi ve Celvetiye Tarikatı, İstanbul 1999.)
116 Letaif, s. 87
117 Letaif, s. 35
118 Mesut Cemil, Tanburî Cemil'in Hayatı, Sakarya Basımevi 1947. s. 110

119 İsmail Dede Efendi, Hamâmîzâde, (1778 -1846)

9 Ocak 1778 İstanbul Şehzadebaşı'nda doğdu. Doğumu kurban bayramının ilk gününe rastladığı için kendisine İsmail adı verilmiş, Mevleviyye tarikatına mensup olduğundan "İsmail Dede" diye tanınmıştır.

Daha öğrenciliği sırasında sesinin güzelliğinden dolayı ilâhicibaşı olan İsmail, Yenikapı Mevlevîhânesi'nde Ali Nutkî Dede'den musiki dersleri aldı. 20 yaşlarında üç yıl sürecek olan Mevlevi çilesine soyundu. Çilesinin ikinci yılında iken bestelediği, "Zülfündedir benim baht-ı siyahım" mısraıyla başlayan buselik şarkısı III. Selim'in dikkatini çekti.

"Ey çeşm-i âhû hicr ile tenhâlara saldın beni" hicaz nakış bestesi şöhretini artırdı. Oğlu Salih'in vefatı üzerine söylediği bayâtî murabba, "Bir gonca femin yâresi vardır ciğerimde" aynı şekilde dikkat çekmişti.

İsmail Dede, II. Mahmud tarafından 1812'de musâhib-i şehriyârî tayin edilip müezzinbaşılığa getirildi. Sultan Abdülmecid döneminde bu görevine devam etti. Talebeleri Dellâlzâde İsmail ve Mutafzâde Ahmed efendilerle birlikte gittiği hac seferinde Mina'da vefat etti (29 Kasım 1846) Cennetü'l-muallâ'da Hz. Hatice'nin ayak ucuna defnedildi. (bkz. Nuri Özcan, İslam Ans. Dede Efendi)

120 Letaif, s. 3

121 Letaif, s. 326

122 Hâtif Efendi, Mücellid iken Sultan I. Abdülhamîd'e mücellidbaşı olmuş, Hoca Neş'et Efendi'den ders okumuştur. 1808'de padişah musahibleri arasına alınmış 1816'da başmusahib tayin edilmiştir. Bu görevde iken 5 Şubat 1822'de vefat etmiştir. Şairliğe özenen Hatif Efendi, Vâsıf tarafından hicvedilmiştir. (Sicil, c. IV/621)

123 Letaif, s. 223

124 Hayalî Said Mehmed Efendi. Enderun-ı hümâyûn'dan yetişmedir. Sultan III. Selim devrinde muhâsib-i padişahî 1808'de ihraç olunmuştu. Sultan Mahmud geri çağırdı. Kasım 1822'de Adana'ya sürgün edildiyse de bir süre sonra affedildi. Sultan Mahmud'un vefatı üzerine inzivaya çekildi (1839). 4 Şubat 1856'da vefat etti. Eyüp'te Bahariye'ye defnedildi. (Sicil, c. III, s. 45)

125 Ata, c. III, s. 195-197

126 Letaif, s. 18-21

127 Letaif, s. 311

128 Eskiden Karagöz oynatan kişiye Hayâlî, Hayâlbâz, Şebbâz isimleri verilirdi. Letaif sahibi bu oyunu kol oyunu olarak tabir etmiştir.

129 Letaif, s. 353

130 Letaif, s. 78-79

131 Letaif, s. 121

132 Letaif, s. 324

133 Koçu, "Beşik Alayı", İstanbul Ans. c. V, s. 2362.

134 Letaif, s. 44

135 Letaif, s.137

136 Letaif, s. 226

137 Letaif, s. 483

138 Letaif, s. 11

139 Letaif, s. 11

140 Letaif, s. 115

141 Letaif, s. 213

142 İzzet Bey, Hekimbaşı Odası, İlk Eczahane, Başlala Kulesi, Kader matbaası, İstanbul, 1933, s. 6 (zkr. Pakalın, Hekimbaşı mad)

143 Süheyl Ünver, Osmanlı Tababeti ve Tanzimat, Maarif Matbaası, İstanbul 1940, s.935-937

144 Letaif, s. 222

145 Letaif, s. 267

146 Letaif, s. 330

147 Enderûnî Vâsıf Osmân Beğ, "Bostancıbaşı Arnabud Halîl Pâşâ'nın akribâsından olup uzun süre Enderûn-ı hümâyûnda hidemât-ı seniyyede istihdam edildi. Çırâğ u bekâm buyrulup hânesine çekilmişken 1240 târîhinde dâr-ı bekâya rihlet eylemiştir. Matbû bir kıt'a Dîvân-ı eş'ârı vardır." (Fatin Tezkeresi, s. 428)

148 Letaif, s. 119

149 Letaif, s. 168

150 Letaif, s. 201

151 Letaif, s. 237

152 I. Abdülhamid'in sadrazamlarından Sâlih Efendi'nin oğlu Keçecizâde Mehmed İzzet Efendi Dersaâdet'de dünyaya geldi (1200). 1238'de Galata mevleviyyetine nâil oldu. Bir ara Keşan'a sürüldü. 1241'de Mekke-i Mükerreme mevleviyyeti verildi. Padişahın sohbet arkadaşlarındandı. 1245'te Rusya seferinin devâmını isteyen cenkçilere karşı sulhçu olduğundan nifak ashabının gayreti ile Sivas'a sürüldü aynı yıl orada vefat etti. Vefâtına şeyhülislâmlardan Ârif Hikmet Bey "İzzet şâire de kıydı cihân" diye tarih düşürmüştü. Akrânı nadir maharetli bir şairdi. "Bahar-efkâr" ve diğeri "Hazan-âsâr" adıyla iki Dîvânı, "Mihnet-keşân" ve "Gülşen-i Aşk" isminde iki eseri vardır. (Fatin Tezkeresi, s. 302)

153 Letaif, s. 448

154 Letaif, s. 301

155 Dellalzade İsmail Efendi 1797 yılında Fatih'in Sarıgüzel semtinde doğdu. Sesinin güzelliği ne dikkat eden Dede Efendi delaletiyle 1815 yılında Endurun'a alındı. "Sadası perde-i keman gibi tiz ve nağmesi ney gibi temiz" olarak tarif edilen İsmail Efendi, Sultan'ın köme fasıllarında yer aldı. Enderun'a girişinden 11 yıl sonra 1 yıl kadar saraydan ayrı kaldı. Yeniçeri olaylarında gösterdiği sadakat üzerine itibarı iade edildi.

Ne varki Yeniçeriler ile birlikte her şey değişmişti. Mehterhane kapatılmış, Padişah, öğrencilerini İtalya'dan getirttiği Donizetti'nin emrine vermiş, Saray fasılların yıldızı sönmüştü. Klasik musikinin üstadları Dede Efendi, Mutaf-zade Ahmed Efendi ile birlikte üzgün bir şekilde hacca gittiler. Dede, Mekke'de öldü.

Dönüşünde Sultan Mecid 1846 yılında Beşiktaş'ta kurulan Muzika-i Humayun'a hanende öğretmen olarak tayin etti. 1862 yılında "Müezzinbaşı" lığa terfi ettirildi. 1869 yılında vefat etti. Yahya Efendi mezarlığında toprağa verildi. Edvar kitaplarında sözü edilen musiki ile astroloji arasındaki ilişkiyi araştırmış, ayrıca halk edebiyatı ile uğraşmıştır.

Gönül adlı bülbülüm var,
Yar olmağa gül istiyor
Kaşı kara, çeşmi siyah
Kakülü sünbül istiyor.

(bkz. Dr. M. Nazmi Özalp-Türk Musikisi Tarihi, c. I, MEB 2000)

156 Letaif, s. 356

157 Letaif, s. 323

B) KONUP GÖÇENLER

1. Sadrazamlar

Sadrazam, padişahın mutlak vekili olarak devletin idaresinden sorumlu vezir demektir. Devlet işlerini üzerine alma ya da kanunların uygulama yükümlülüğünü taşıma anlamında vezir-i azam denildiği de olmuştur. Bu unvan daha önce Abbasi devletinde kullanılmış, Osmanlı Beyliğinde ilk defa Orhan Bey'in kardeşi Alaaddin Paşa'ya verilmiştir.[158]
Sadrazamlar divan üyesi diğer vezirlerle istişare ederek devleti idare ederdi. Savaşa gittiği zamanlarda serdar-ı ekrem unvanını alırdı. Mutlak yetki, mutlak sorumluluk demekti. Yalnızca padişaha karşı hesap verir, yanlış yaptığında çoğu zaman bunun bedelini hayatı ile öderdi. Sadrazam saray içinde ve Enderun'da yetkilerini kullanamazdı.
Enderun birçok sadrazam yetiştirdi. Sağlam bir Osmanlı kültürü ve devlet geleneği ile yetişen sadrazamlar arasında, adı saygıyla anılmaya layık birçok isim vardı.
Mora fatihi Silahtar Şehid Ali Paşa bunlardandı. Terekesi arasından çıkan notlar içinde şunlar vardı:
'Devlet-i aliyyenin memurları daima Allahu Azimüşşan'dan korkmalı ve haşyet içinde olmalılar. Doğruluk yolundan sapmadan, şeriatın temiz hükümlerini uygulamaya ve her halini şeriata uydurarak adalet üzerine hareket etmeye çalışmalıdırlar.
Allah'ın sayısız nimetlerine daima şükür, musibetlere sabır ve tahammül, kazaya rıza ve Hakka mütevekkil olup Allah'ın Resulünü vesile edinip bütün işlerini Allah'ın iradesine tabi bilmeli, tövbe ve istiğfara devam etmelidirler. Yolun sonunun ahirete ulaşacağını unutmasınlar.
'Nefislerini üç şey ile devamlı sorguya çekmelidirler:
Bugün ben hangi hatayı yaptım!
Ne hayır işledim!
Aslında yapabileceğim hangi hayrı ihmalimle kaçırdım!'
Kanunların uygulanmasında cümleyi eşit görüp; sıradan şerefli, zengin fakir, âlim cahil, uzak yakın, komşu ve misafir herkesi devletin emanetinde bilip, cümleye aynı gözle bakmalıdırlar". [159]

Çözülme dönemlerinin en belirgin özelliklerinden biri, önemli görevlerde bulunan devlet büyüklerinin sık sık değiştirilmeleridir. Bu esasen çaresizliğin, ya da meşhur tabir ile kaht-ı ricalin adam kıtlığının bir göstergesidir. Oysa bu gelgitler arasında önemli hiçbir icraatın yapılamayacağı açıktır. Devletin iki rüknü sadrazamlık ile şeyhülislamlığa 15 yıl içinde yapılan tayinler bu konuda bir fikir verebilir:

Sadrazam Hurşit Paşa ile Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi yerlerini aynı gün Rauf Paşa ile Zihni Mela Efendi'ye devrettiler (30 Mart 1815) Rauf Paşa sadrazamlık görevini Bursa Valisi Derviş Paşa'ya devretti. (6 Ocak 1818) Şeyhülislam Zihni Mela Efendi yerini Mekkizade Asım'a devretti. (27 Şubat 1819) Derviş Paşa, sadrazamlıktan alındı. Ispartalı Ali Paşa sadrazam oldu. (4 Ocak 1820) Hünkâr önce Sadrazamı Ali Paşa'yı Gelibolu'ya sürgün etti. Sonra Şeyhülislam Çerkez Halil Efendi'yi Karahisar-ı Sahip'te sahipsiz bıraktı. Yasincizade Abdulvahhab Efendi fetva makamına getirilirken, Padişahın mutlak vekili olarak sadrazamlığa Çıldır Mutasarrıfı Benderli Ali Paşa uygun görüldü. (30 Nisan 1821). Benderli Ali Paşa ancak 9 gün sadrazamlık yaptı.Yerine tayin edilen İzmirli Salih Paşa Ancak 20 ay bu makamda kalabilecekti.

Sadarete Kapdan-ı Derya Abdullah Paşa, Şeyhülislamlığa Sıdkızade Efendi getirildi. (1 Kasım 1822)

Sıdkızade Ahmed Reşid Efendi azledildi, Mekkizade Asım Efendi ikinci kez, şeyhülislam yapıldı. (25 Eylül 1823)

Dört ay kadar cümlenin dilek kapılarını açan Abdullah Paşa, yerini eski silahtarlardan Ali Bey'e devretti. (12 Aralık 1823)

Sadrazam Silahtar Ali Paşa, iki ay sonra yerini Bursa Mutasarrıfı Mehmed Said Galip Paşa'ya devretti. (11 Şubat 1824)

Şeyhülislam Mekkizade, 1817 yılından beri iki defa Şeyhülislam yapılmıştı. Görünüşte azlini Gerektirecek bir sebep yoktu. Bu kere 25 Kasım 1825 tarihinde azledildi. Yerine Kadızade Tahir Efendi tayin edildi.

Sadrazam Galip Paşa azledildi. Sadaret gizlice Dersaadet'e çağrılan Silistre Valisi Vezir Selim Sırrı Mehmed Paşa'ya verildi. (Eylül 1824)

Rusya muhaberesine hazırlıksız yakalanması Selim Sırrı Mehmed Paşa'yı makamından etti. Yerini Kaptan-ı derya İzzet Mehmed Paşa'ya bırakıp kendisi Gelibolu'ya sürgün gitti. (27 Ekim 1828)

Mehmed İzzet Paşa da derde deva olamadı. Yeni sadaret fermanı Rumeli Valisi Reşid Mehmed Paşa adına okundu. (Ocak 1829)

İmparatorluğun bütün kurumlarını yenileyen Sultan II. Mahmud için en önemli ihtiyaç yetişmiş adam olmalıydı. Bunca kararsız tayinlerin altında yatan asıl sebep buydu.

a. Benderli Ali Paşa[160]

“40 gün önce sadaret makamına davet olunan Çıldır Valisi Vezir Benderli Ali Paşa’nın mahiyetinde on kadar adamla süvari olarak İznik’e geldiği haber alındı. Hünkâr, Silahtar İlyas Ağa’yı karşılamacı gönderdi. Padişahlara layık bir saltanatla karşılaşan Benderli Ali Paşa’nın hatırı sorulup gönlü alındıktan sonra, Kartal-Üsküdar güzergâhı ile Yalı Köşkü’ne çıkarıldı.

Koluna giren hünkâr çuhadarları ile Silahtar Köşkü’ne gelen paşa burada Şeyhülislam Yasincizade ile Hırka-i şerif Odası’nda hünkârın huzuruna çıktı. Bu mübarek makamda mühr-ü hümayun kendisine teslim edildi.

Hasodabaşı Hüseyin eliyle samur kürk giydirildi. Devletin idaresi tam bir istiklal ile kendisine teslim edildi. Sadrazamın kürkü sırma işlemeli, ipek kaplı olurdu. Şeyhülislama ayrıca beyaz samur kürk giydirildi. Birlikte Babıâli’ye gönderildiler. Makama münasip ifadelerle fermanları yazıldı.

Benderli Ali Paşa ancak 9 gün sadrazamlık yaptı. Kendi bildiğini okumak sevdası, onu makamından etti. Kıbrıs’a sürüldü. Yerine İzmirli Salih Paşa sadrazam yapıldı. (30 Nisan 1821 Pazartesi)[161]

b. Abdullah Paşa

“Birkaç ay önce sadaretten alınan Abdullah Paşa, tedavi gördüğü İznik’te vefat etti. Geride bıraktığı emval veresesine ihsan edildi. Küçük oğlu Hasan Bey, Enderun’a alındı.

Abdullah Paşa, Üsküdar civarında Çengelköyü’nde doğmuş, küçük yaşta bazı dostlarının aracılığı ile Haseki ocağına yazılmıştı. Şehid Selim devrinde derece derece yükselmiş, nihayet Mahmud Han’ın tahta cülusları döneminde Bostancıbaşı yapılmıştı.

Yaramaz insanları zapt u rapt altına almakla gösterdiği üstün başarı sayesinde 7 yıl kadar bu görevde kaldı. Şayet o günlerde hastalanmamış olsa, görevden alınması söz konusu bile edilmezdi. Hastalığı artınca istifa etmek zorunda kalmıştı. 1815’te kendi arzusuyla büyük Mirahor olarak görev yaptı. İki yıl sonra üç tuğlu vezir unvanı ile derya kaptanı oldu.

Akdeniz ve Karadeniz onun gözetimindeydi. Deniz araçlarının eksiklerini tamamlaması ve tersanelerde türeyen eşkıya takımını temizlemesi önemli başarıları arasındaydı. 1821'de kendi arzusuyla Kaptan-ı deryalığı bıraktı. Kendisine Anadolu sahilleri muhafızlığı verildi.

1823'te İzmirli Salih Paşa'nın yerine sadrazam oldu. 4 ay kadar cümlenin dilek kapılarını açan Abdullah Paşa, Tophane yangınının söndürülmesi için çok gayret etmiş, bu yüzden eski hastalığı nüksetmişti. Paşa yeniden istifa etmek zorunda kaldı. Tebdil-i hava için İznik'e gönderilmişti. Buradan rahmet ülkesine göç etti. Abdullah Paşa son derece sadık bir insandı. Düşmanları bile onun sadakatini itiraf ederlerdi. Kalbi ayine gibi saftır derlerdi.

Allah seyyiatının neticelerini ondan uzaklaştırsın.(Âmin. 15 Ocak 1823)[162]

c. Sadrazam Galip Paşa[163]

"Sadrazam Abdullah Paşa'nın istifası üzerine eski silahtarlardan Ali Bey, ikbal basamaklarının en sonuncusuna adım atmanın sevincini yaşıyordu. Artık Sadrazam Paşa olmuştu. (9 Mart 1823)

Ancak bu makamda iki aydan fazla kalamadı. Yerine Bursa mutasarrıfı Mehmed Said Galip Paşa tayin edildi. Müjde için Yeniçeri Ağası Hüseyin Paşa Bursa'ya gönderildi.

"Harabatı görenler her biri bir haletin söyler

Behişti andıkça zahid, ehl-i şürbün lezzetin söyler"

"Kadd-i yâre kimisi ar'ar demiş kimisi elif

Cümlenin maksudı bir amma rivayet muhtelif"

Cephane ocağının neferat ve haşaratını (söz tutmaz haydut askerlerini) bazı çorbacılar tahrik ederek fitne ve fesada sevk etmişlerdi. Devlete sadık olan Cebecibaşı Ali Ağa'nın azlini istemişlerdi.

Hünkâr, fesadın önlenmesi ve halkın istirahatı için Ali Ağa’yı azletti. Zorba kılıklı cebeciler kendi ahlaklarına uygun olan ocak çavuşu Mustafa Ağa’yı bu makama getirmek istiyorlardı.

Bu talep oldukça çirkindi. Hünkâr bu olaylarda yetersiz gördüğü sadrazamı Galip Paşa’yı azletti. Sadaret gizlice Dersaadet’e çağrılan Silistre Valisi Vezir Selim Sırrı Mehmed Paşa’ya verildi.”

d. Selim Mehmed Paşa[164]

“İstanbul sancılıydı. Moskof tarafından İbrail ve Silistre kalelerinin birer birer kuşatıldığı haberi geldi. 2 Muharrem Pazar günü Sadrazam Selim Paşa, askerî erkân ile birlikte İslambol’dan ayrıldı. Hulusi Ahmed Efendi kaymakam paşa unvanı ile sadrazama vekâlet edecekti. (13 Temmuz 1828, Pazar)

‘Selim Mehmed Paşa beş yıldır sadrazamdı. Rusya gibi büyük bir tehlikeyi hiçe sayması ve Rusya muhaberesine hazırlıksız yakalanması hünkârın kendisine kırılmasına yol açmıştı.

Bostancıbaşı Osman Ağa orduya gönderildi. Sözlü emirleri tebliğ için sadrazamın çadırına girdiğinde tarihler 24 Ekim 1828’i gösteriyordu. Bostancıbaşı bu saatte hayırlı haberle gelmezdi. Selim Mehmed Paşa azledilmişti. Artık Gelibolu’da sürgün hayatı yaşayacaktı. Bütün malları, Varna düşerken kahramanca şehri savunan yeni sadrazam Kaptan-ı derya İzzet Mehmed Paşa’ya verilecekti, ferman böyleydi.’

‘Selim Paşa’nın üzerine sadrazam olan Mehmed İzzet Paşa da derde deva olamadı.

Mirahor Mehmed Ağa orduya gönderildi. Mehmed Ağa hünkârın fermanını okuyup mühr-i hümayunu teslim aldı. Yeni sadaret fermanı Rumeli Valisi Reşid Mehmed Paşa adına okundu”. (25 Ocak 1829 Pazar)

e. Balıkhane Kapısı

Balıkhane, sarayın Marmara’ya açılan bir kapısıdır. Eskiden padişahın gazabına uğrayan paşalar azledilip Balıkhane’ye gönderilirdi.

Balıkhane'ye indirilenleri iki akıbetten birisi beklerdi. Ya sahilde hazır bekleyen gemiye bindirilerek sürgün edilirdi ya da Bostancıbaşı oraya daha önce gelmişse ona teslim edilirdi. Bostancıya teslim edilenler sürgünle kurtulamaz çoğu kere başlarını sadaka verirlerdi.

Alyanak Mustafa Paşa anlatmıştı: Sadrazam Mehmed Emin Rauf Paşa, padişahın gazabına uğramış Balıkhane'ye indirilecekti. (1233/1817)

Bostancıbaşı Deli Abdullah, Balıkhaneye gelip beklemeye başladı. Sadrazam'ın rakibi Halet Efendi acele ile geldi Deli Abdullah'a "Aman Abdullah bir yerlere gitme burada kal. Kallavi yüzünden bir türlü emrini alamadım hele biraz daha oyalan." deyip geri saraya koştu.

Devlet kethüdası olan Halet Efendi, Rauf Paşa'nın idam edilmesi için Sultan Mahmud'a ısrar ediyordu. Ama Sultan "Kallavi sarık ona pek güzel yakışıyor. Ben o güzel başa kıyamam, nefy olsun" diye direniyordu.

Halet Efendi muradına erememişti, ama az kalsın Rauf Paşa korkudan ölecekti. Balıkhane'ye indirildiğinde geleneği bilen paşa, bostancıbaşıyı orada görünce korkusundan idrarı tutuldu. 43 yıl daha yaşayan paşanın bir daha çocuğu olmadı.

Balıkhane'ye indirilen son sadrazam Hacı Salih Paşa oldu. Hacı Salih Paşa buradan, devlet işlerinin düzelmesi için Halet Efendi'nin İstanbul'dan uzaklaştırılmasını tavsiye eden bir ariza yazdı. Sultan Mahmud bu talebi samimi bulmuştu. Halet Efendi'yi Konya'ya sürgün etti. Halet Efendi'nin vucudu Mevlevî dergahına misafir edildecek. ancak başı Galata Mevlevîhanesi'ne geri getirilecekti. 1238/1822[165]

2. Şeyhülislamlar

Şeyhülislamlar ulemanın reisidirler. Yapılacak işlerin şeriata uygun olup olmadığı, müftiden alınan fetva ile tescil edilirdi. Osmanlılarda ilk defa II. Murad döneminde kullanılmaya başlanan bu unvan, önceleri sadece saygı için büyük âlimlere verilirdi. Ata Bey, ilk şeyhülislamın Mehmed Şemseddin el- Fenarî olduğunu yazar. Divan'da aynı görevi gören Kadıaskerler bulunduğu için şeyhülislamlar divana katılmazlardı. Ancak çok önemli konularda görüşleri alınırdı. II. Mahmud döneminde yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra, kadıaskerler divan üyeliğinden çıkarılmış, şeyhülislamlar divana alınmıştır. Bu tarihten sonra şeyhülislamlık tayin ile gelinen bir makam olmuştur. [166]

a. Şeyhülislam Arapzade[167]

"Büyük devlet adamlarından Şeyhülislam Ataullah Efendi'nin oğluydu. 1738 senesinde doğdu. İyiyi kötüden ayıracak yaşa geldiğinde müderrislik

verildi. Ardından Mevlevîyyet rütbesini aldı. Kısa sürede yüksek mertebeleri geçmiş, Anadolu kazaskerliğinin ardından Rumeli sadaretine layık görülmüştü (1807). Aynı yıl içinde şeyhülislam yapıldı, ama takdir yâr olmadı. Mustafa Han'ın meşhur günleri adedince 23 gün bu makamda kalabildi.

Âlemin hadisatının hızlıca değişip azledilmesini 'her şeyin bir kaderi var' diye olgunlukla karşılamıştı. Sahilhanesine çekildi. Ömrünün son yıllarını her yıl talik hat ile bir Kur'an yazmak ve teberrüken Ravza-i Mutahhara'ya göndermekle geçirdi. Allah rahmet eylesin. Şevval'in son günlerinde vefat etti."

b. Samanizade[168] ve Dürrizade[169]

"Samanizade Hulusi Ömer Efendi, Sultan Selim zamanından beri çok defa yüce Meşihat makamına tayin edilme şerefine ulaşmıştı.

Bu defa bu göreve getirildiğinde yaşı oldukça ilerlemişti. Artık sağlığı yerinde değildi. Kendi rızasıyla yalnızlığa çekildi. Yerine davet edilmek üzere Dürrizade Abdullah Efendi'ye Müezzinbaşı Fazıl Efendi gönderildi.

Dürrizade, Meşihat makamına davet edildiğini öğrenince can kuşu kanatlandı. Hemen yalı kayığına binip Beşiktaş Sarayı'nda kendisini bekleyenlerin önüne çıktı. Kendisini karşılama görevi verilen hünkâr çuhadarları önünde yürüyerek Çinili Köşk'e geldiler. Daha önce buraya gelen Kaymakam Şakir Paşa'nın yanına oturdular. Sonra silahtar beyin eşliğinde huzura kabul olundular.

Gönül alıcı tavırlara nail olduktan sonra Hasodabaşı Mustafa Ağa eliyle meşihat kürkünü giyindiler. Sadrazam Paşa'ya karşı gerekli merasimin icrasından sonra makamına uğurlandı. (10 Temmuz 1812)"[170]

c. Zihni Mela

"Sadrazam Hurşit Paşa ile Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi'nin her ikisi aynı günde azledildiler.

Defterdar Rauf Bey, Silahtar Ali Bey tarafından saraya çağrıldı. Öte yandan daha önce nakîbüleşraflık yapmış olan Çelebizade İsmail Asım Efendi'nin torunu Zihni Mela Efendi'yi davet etmek için de Hasoda'dan tüfengibaşı Mehmed Bey gönderilmişti.

Her biri Soğuk çeşme kapısından girerken karşılanmak üzere hünkâr çuhadarları gönderildi.

Önce Rauf Beyefendiye mühr-ü hümayun verildi. Padişahın vekil-i mutlakı olacak olan zata gerekli her türlü izzet ve ikram gösterildi. Samur kürk giydirilip şanı yüceltildi.

Ardından Meşihat'e davet edilen Zihni Mela Efendi'ye beyaz kürk giydirilip Şeyhülislamlığa tayin edildiği müjdelendi.

Birlikte huzur-ı hümayuna girdiler. Darüssaade Ağası Anber Ağa önlerinde bulunuyordu. Bu saatte Hasodalı ağaların tamamı yer öpüp dışarı çıktılar. Bir saat kadar baş başa konuşan hünkâr, sadrazam ve Şeyhülislamın yanlarında sadece dilsizler vardı.

Birer birer huzurdan ayrılan devletin iki rüknü, dışarı çıktıklarında Darüssaade ağasının odasında ağırlandılar. Merasim hademelerine ihsanlarda bulunduktan sonra makamlarına döndüler. 2 Nisan 1815[171]

Allah'ın gizli hikmetlerinin gereği olarak Fatih'te medrese talebeleri ile yeniçeri taifesi arasında mum kavgası yaşanmış, birkaç gün olayların önü alınamamıştı. Halkın huzurunu kaçıran bu olay için nükteleri ile meşhur olan Zihni Mela Efendi'nin "Bu mumun fitili uzarsa, bizim fenar söner." dediği sultanın kulağına gitti. Ocak 1818'de Salı günü azledildi.

Meşihat, Mekkizade Asım Efendi'ye ihsan edildi. Asım Efendi'nin atına atlayıp saraya gelmesi ve Hırka-i saadet Odası'nda kürk giymesi eşkıyanın gözünü korkuttu, mum kavgası gündüz vakti sona erdi."[172]

d. Çerkes Halil Efendi

“1757’de Sultan Mustafa tahta oturduğunda bir de kızları olmuştu: Hibbetullah Sultan. Hemen Çerkes bir sütannesi alındı.

Sütannenin Çerkezistan’da sahipsiz küçük bir oğlu kalmıştı. Şefkatli sütanne, Cennet gibi bir saraya alınmışken ah u efganla günlerini geçiriyor, gözünün yaşı dinmiyordu. Özellikle hanım sultanı emzirirken daha yürekten ve içten ağladığının sebebini bilenler, durumu sultana arz ettiler. Çerkes diyarı Osmanlı Devleti’nin sınırları içinde değilse de nüfuzları taşa tesir ve yarım bakışları dört kıtayı teshir ederdi.

Kimsesiz sütannenin tarifi üzerine Çerkez diyarına adamlar gönderildi. Çocuğun bulunup getirilmesi ile alınan tedbirler takdire muvafık düştüğü için az vakitte çocuk bulunup Harem-i hümayun’a getirildi.

Çocuk, Yusuf’unu kaybetmiş Kenanlı ihtiyara dönen sütanneye verildi. O günlerde doğan şehzade Sultan Selim ile birlikte büyütülecekti. Mustafa Han zamanında şehzade Sultan Selim ile aynı şekilde ilgi ve özen gördü.

Sultan Mustafa dünyadan göçünce Halil, Harem’den Hazine’ye gönderildi. Sultan Abdülhamid devrinde beş sene kadar şehzade Selim’den ayrı yaşadı. 1788’de Sultan Selim tahta geçince çocukluk arkadaşı Halil’i doğrudan Hazine ağalığına getirdi.

Artık hazinede her söz onunla tamamlanırdı. On üç sene sonra Halil Efendi, Galata Mevlevîyeti ile saraydan çıkmak istediğinde ona kimsenin evet veya hayır diyecek durumu yoktu. 1801’de Galata Mevlevîyeti’ne nail olunca ilmiye sınıfına girmiş oldu. 1803’te kendisine Mekke-i Mükerreme rütbesi verildi ve aynı yıl hacca gitti. Dönüşünde İstanbul rütbesini alacak, çok geçmeden Anadolu kazaskeri olacaktı. 1809’da Rumeli rütbesi de onun adına yazılacaktı.

Artık yüksek meclislerin vazgeçilmez ismi Halil Efendi’ydi. 1813’te bizzat Rumeli kazaskeri olan Halil Efendi 1819’da şeyhülislamlığa tayin edilmişti. Bu tayin Enderun için sevinç kaynağı oldu. 20 ay kadar süren bu görevi sırasında adalete aykırı davrandığına dair bir söz işitilmemişti. Rum

fetreti günlerinde bir tedbir düşünememesi onu makamından ve ikbalinden uzaklaştırdı.” [173]

3. İsyanlar

a. Vahhabi İsyanı

İngiltere, Rusya ve Fransa’nın Osmanlı ülkesinin paylaşılmasını öngören, Tiyelsit (Temmuz 1807) ve Orfort (Eylül 1808) Anlaşmalarını yaptığı günlerde imparatorluk içinde Vahhabi isyanı, Sırp isyanı ve Mora isyanları başlamıştı. Başka hiçbir yerden yardım alma imkanı kalmayan II. Mahmud, Mısır Valisi Mehmed Ali’den yardım istemek zorunda kaldı. Bağdat ve Şam valilerinin aciz kaldığı Vahhabi isyanlarını bastırmak görevi Mehmed Ali’ye verildi. (1811)

Mehmed Ali, oğlu Tosun Paşa’nın emrine verdiği askerlerle yedi yıl kadar Vahhabîlerle savaştı. Tosun Paşa vefat edince diğer oğlu İbrahim Paşa’yı bu kuvvetlerin başına geçirdi. Vahhabileri bastıran İbrahim Paşa, Haremeyn’in anahtarlarını İstanbul’a getirdiğinde, mükâfat olarak vezirlikle beraber Cidde valiliğini de üzerine aldı.[174]

Haremeyn Anahtarlarının Gelişi

“Birkaç seneden beri yüce Kâbe’yi işgal ederek Allah’ın evini ziyaret için gelen hacılara eziyet etmeye cesaret eden hain Vahhabi şeytanı, mukaddes topraklarda yapmadık zarar ve etmedik kötülük bırakmamıştı.

Allah’ın mülklerinin koruyucusu ve kullarının muhafızı olan cihan padişahı, bu kötülükleri işitince cehenneme layık şeytanın vücudunu ortadan kaldırmak için emsalsiz Mısır kıtasında vali olan ve günden güne şöhreti artan Mehmed Ali Paşa’yı görevlendirdi. Mehmed Ali Paşa himmetini eksik etmedi.

Eşkıya taifesini Haremeyn bölgesinden uzaklaştırdı. Esir ettiklerini zincirlere bağladı. Haremeyn’in anahtarlarını Anahtar Ağası Abdüllatif ve küçük oğlu İsmail Bey’le birlikte Dersaadet’e gönderdi.

Padişah-ı cihan bu fütuhata çok sevindi. 16 Muharrem Pazartesi günü büyük bir alay düzenletti.

Haremeyn anahtarlarına hürmet için Eyyüb el-Ensari (r.a.) huzurunda alay tertip edildi. Buradan Bab-ı Hümayun'a kadar İstanbul halkı cadde boyunca dizilmişti. Devlet-i Osmaniye'nin bütün erkânları, resmî elbiseleri ile birlikte alaya iştirak ettirildi. Sarayda sadece Darüssaade Ağası Anber Ağa, karşılayıcı olarak kaldı. Anahtarlar salih kullardan devlet kethüdası Said Halet Efendi tarafından gümüş tepsi içinde saraya kadar taşındı. İki tarafını kuşatan Eski Saray baltacıları, yüksek sesle tekbir getiriyor, yollara dizilmiş kadın erkek bütün halk gözyaşı döküyordu. Alayın Edirne Kapısı Caddesi ile Divan Yolu'ndan Bab-ı Hümayun'a doğru geldiğini gören cihan padişahı yayan yürüyerek alayı karşılamaya çıktı.

Orta kapıdan Hırka-i şerif'e kadar alayın önünde yürüdüler. Bu hâl Allah tarafından yardıma mahzar olduklarına bir işaret olarak kabul edildi.

Hırka-i şerif içinde müftü, kaymakam paşa, misafir olarak ikamet eden Baba Paşa ile bütün devlet ricali padişahın iltifatlarına nail oldular.

İkinci gün ayrıca Eski Saray'da şenlik düzenlendi. Orada Şeyhülislam Dürrizade ve Kaymakam Rüştü Paşa ve Baba Paşa'ya bol yenli samur kürkler giydirildi.

Hasodabaşı Hüseyin Ağa'nın eliyle, anahtarların müjdesini getiren Tatarlara, Mısır kapı Ağası Necip Efendi'ye ve Haremeyn tercümanına samur kürkler giydirildi.

İsmail Bey ile Anahtar Ağası Latif Ağa'ya ikişer tuğ ihsan edildi. Eski sarayda hürriyetini kazanma imkânı kalmamış emektarlara ihsanlar edilmiş, her sınıfa layık oldukları hürmet gösterilmişti.[175]

Üç gün üç gece halkın sevinç gösterileri çarşı pazarda devam etti.

Mukaddes beldeler halkının Vahhabilerin şerlerinden kurtuldukları müjdesi ile gelen Mısırlı tatarlara verilen hediyelerde kazaen yanlışlık yapılmış, bu durum hünkârın gücenmesine yol açmıştı. Şenlikten dönüldüğü sırada Peşkir Ağası Vakıacı Ali Efendi ile Hasodabaşı Lalası Mübteda Süleyman Ağalar sürgün edildi.

İkinci gün sürgünden affedilip emekli edildikleri haber verildi. Libas giydirmekte hayır ve şer Hasodabaşı olan zata aitti. Mübteda, bu göreve yeni tayin edildiğini ileri sürerek ağlaya ağlaya özür diledi.

Öte yandan Vakıacı ileri geri söylenmiş, âdeta şenlik yerini herkese dar etmiş, halkı canından bezdirmişti. Bunun hatası herkesin aklını karıştırdı denilerek, suçun büyüğü ona verildi.

Vaktiyle Vakıacının dilinden mecruh ve kötü sözlerinden incinen Enderun halkı, bu olaya sevinmiş, Vakıacı dışında hiç kimse üzülmemişti."

Bostancıbaşı Halil Ağa, Vahhabinin hain başını saray meydanında zillet toprağına düşürdü.

Birlikte getirilen urban şeyhi Alay Köşkü altında kurban edilirken hazinedarı namını alan murdar da Mercan çarşısında kanlı kılıca yem edildi. Çölde de olsa devlete isyan edilemeyeceği böylece tarihe düşürüldü. Hünkârın Rikabdarı ve zamanın şöhretli şairi Arif Ağa, tarih beytini söyledi:

' Nesl-i Vahhabi kesildi. Seyf-i Mahmud Han ile'

Bu tarihi uğur sayan hünkâr, kendisine 1.000 altın hediye verdi.

Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın Vahhabi meselesinde ortaya koyduğu büyük sadakat için, sultanın iltifatının ve teşekkürünün bir ifadesi olarak ikinci Mabeynci Kani Bey ile hatt-ı hümayun, kılıç, kaftan ve kürk gönderildi."[176]

b. Tersanenin Serkeşleri

"Öteden beri Tersane-i amire hizmetine verilen ırgat taifesi mazbut olmadığı için tersanede uygunsuz hareketler çoğalmıştı. Her biri bir rezilin etrafında toplanmış, kimi isyancı, kimi Yirmibeşli olmasıyla (yeniçeri ocaklarında birinin adı) üzerlerine varılmaması iyice azıtıp yüze çıkmalarına sebep olmuştu.

Padişah bu tür ayak takımının yaptığı taşkınlığa üzülmekteydi. Ramazanın sekizinci gününden itibaren güya yiğitliklerini göstermek üzere Galata

semtinde sayısız tabanca ve tüfek atmaktaydılar. Ne asıllarının ne esaslarının bir kıymeti yoktu. Böyle mübarek günlerde yaptıkları saygısızlık için terbiye edilmeleri gerekliydi.

Mirahor Abdullah Ağa'ya paşalık verilip tersaneye gönderilince haşarat takımının gözlerine uyku haram oldu.

Rezil eşkıya takımı görüldüğü yerde haklandı. Geri kalanları da Kaptan Paşa'ya havale edildi." [177]

c. Tepedelenli Ali Paşa'nın İsyanı

Arnavutluk bölgesinde XIX. yüzyıl başlarında Yanya, Avlonya, ve İşkodra'da da güçlü paşalar vardı. Yanya Paşası Tepedelenli Ali Paşa, Derbentler Başbuğu olarak bölgenin güvenliğinden sorumluydu. Arnavutluk'un Toskalık bölgesini tamamen ele geçirip nüfuzunu artırmak için Avlonya Mutasarrıfı İbrahim Paşa ile mücadele etmekteydi. Uzun süre Ohri Sancağı'nın idaresi için aralarında çatışmalar olmuştu. Devletin bütün arabulma girişimlerine karşın sorun çözülememişti.

Ali Paşa İngilizlerin desteğini ararken, İbrahim Paşa Fransızlara yakınlaşmaya çalışıyordu. Ülkeyi Fransızlara sattığı iddiasıyla Arnavutları ayaklandıran Ali Paşa, Berat'ta İbrahim Paşa'yı kuşattı ve esir aldı.

Rus Savaşı ve Sırp İsyanı ile uğraşan devlet Avlonya sancağı mutasarrıflığını Ali Paşa'nın oğlu Muhtar Paşa'ya tevcih etmek zorunda kaldı. Kısa bir süre sonra Ali Paşa, Debre bölgesine saldırdı. Devletin nasihat için gönderdiği elçilere kulak asmadı. Nihayet asi ilan edilip Serasker Hurşid Paşa üzerine gönderildi. Yanya Kalesi'nde kuşatılan Tepedelenli uzun süre direndikten sonra hile ile kale dışına çıkarılmış ve sığındığı manastırda çatışma sırasında öldürülmüştür. 25 Ocak 1822.[178]

Tepedelenli'nin Başi İbret Taşına Geldi

"Kırk yıldan fazla Yanya valiliğini yapan Tepedelenli Ali Paşa hakkında halkın şikâyetleri hiç dinmiyordu. Arada sırada nasihat yollu mektuplar gönderilmekte ise de dinlemiyor, zulmünü artırmaktan geri kalmıyordu.

Hakkındaki iyi düşünceler zamanla kaybolmuştu. Birkaç ay önce şerrinden firar edip İstanbul'a yerleşen kapıcıbaşılardan Paşo Bey'e kurşun attırması, açıktan açığa isyan ettiğine delil sayıldı.

Bundan böyle itaatini sürdürdüğünü isbat etmesi zordu.

Nihayet isyankâr vücudunun âlemden kaldırılması için hakkında ferman sadır oldu.

Bosna Valisi Vezir Süleyman Paşa bu fermanın icrasına memur edildi.

Süleyman Paşa kapı halkı ve eyalet askeri ile Tepedelenli'nin avanesini kuşatıp tepeledi. Kesilmiş başı ibret taşında âleme ibret oldu"[179]

d. Rum İsyanı

Rumlar çoğunlukla Mora, Ege adaları ve Tesalya'da yerleşik olmakla birlikte imparatorluğun hemen her tarafında onlara rastlamak mümkündü.

Büyük şehirlerde ticaret yaparlar; gemi taşımacılığı, bankerlik işlerini başkasına bırakmazlardı. Batı'yla sürekli ilişki içinde olurlardı.

Fener semtinde oturan asil Rum aileleri, devletin her türlü sırlarının kendilerine açık olduğu, Dîvân-ı Hümâyun tercümanlığı görevini uzun yıllar ellerinde tutmuşlar (1669–1821), Eflak-Boğdan gibi özerk prensliklerin başlarına da 'voyvoda/prens' olarak atanmışlardı. (1711/16–1821) Fenerliler zamanla servetlerini bu prensliklere kaydırmışlar, Ortodoks kilisesinin hâkimiyetinden yararlanarak büyük miktarda toprak elde etmişlerdi. Aynı zamanda 'Helen' davasının filizlenmesine, 'Rumluk' merkezlerinin gelişmesine ve 'Bizans'tan sonra Bizans' fikrinin yeşermesine çalışmışlar, sonuçta 1821'de büyük bir isyan başlatmışlardı.

Rum ayrılıkçılar her kademede Rusların himayesine mazhar oluyorlardı. Öte yandan Rönesans ve hümanizm hareketleriyle bütün Avrupa'da 'Helen' hayranlığı artmıştı.

Eğitimlerini klasik Grek dili, kadîm Grek edebiyatı, felsefesi ve mitolojisi ile sürdüren Avrupa aristokrasisi ve burjuva aydınları Helen hayranlığı ile Rum davasının gönüllü birer savunucusu olmuşlardı

Helen davasını amaç edinen ilk cemiyet olan Filike Eterya (Hetaireia ton Philikon) 1814'te Odesa'da kuruldu. Rus çarının himayesinde faaliyet gösteren bu cemiyet, eski Bizans'ı tekrar canlandırmak için Rumları harekete geçirmeye çalışıyordu.

Kısa zamanda Osmanlı topraklarında birçok şubeler açan cemiyet, Rum patriğini, Eflak-Boğdan prenslerini ve Fenerli zengin Rum ailelerini üyeleri arasına kattı.

Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa ve oğullarının idam edilmesi üzerine doğan otorite boşluğundan yararlanan Rus çarının Rum asıllı yaveri Alexander İpsilanti, Eflâk'ta, (Şubat 1821); kardeşi Demetrios, Mora'da isyan başlattılar.

Eflak'ta başlatılan isyan Bulgar ve Sırpların destek vermemesi üzerine kısa sürede bastırılmıştı.

Mora'da başlatılan isyan, geniş bir tabana yayıldığı için bütün Orta ve Güney Yunanistan'ı sardı. (Nisan 1821) Yüzyıllardan beri bu topraklarda yaşayan Müslüman ahali, vahşi bir

katliama maruz kalarak kitleler halinde öldürüldü, varlıklarına el konuldu. Rum isyanları İstanbul'da önemli mevkiler edinmiş Fenerli Rum beylerinin itibarını sarstı. Rum isyanını idare eden Filike Eterya'ya liderleri başta Patrik V. Gregoryus olmak üzere bazı metropolit, tüccar ve Fenerli beyler ile Divan ve Donanma-yı Hümayun tercümanları 'yüksek ihanet' suçuyla idam edildiler" (23 Nisan 1821)[180]

Sadrazam ve Şeyhülislamın Azli

"Allah yeryüzünün afetlerinden ve gökyüzünün musibetlerinden korusun! Devlet-i Aliyye'nin kuruluşundan bu yana orduları hangi tarafa sevk edilmişse zaferle geri döndükleri muteber tarih kitaplarında kayıtlıdır.

Ne var ki son senelerde bazı ayrılıkçı ve kötü düşünceli kimselerin tahrikleri ile milletin aklı kıt, düşüncesi az olan kısmı devlete itaatten ayrılmaya başladıkları devlet büyüklerinin kulağına gelmişti.

Hemen keyfiyetin derinlemesine araştırılıp incelemesi ile bozgunculuğun asıl sebepleri ve asilerin istekleri devlet büyükleri tarafından öğrenilmişti.

Bu üzüntü verici durumun ya bütünüyle gizlenmesi (yok sayılması) ya da etraflıca açıklanması yollarından hangisinin daha doğru olacağı devlet şurasında tartışıldı.

Bu konuda birçok sual ve cevap alınıp verildiği halde ne en büyük emaneti taşıyan Sadrazam Ali Paşa, ne de ümmetin sorunlarını çözecek fetva makamında oturan şeyhülislam söyleyecek bir söz bulamamışlardı.

Herhangi bir fikirleri yoktu. Hünkâr önce Veziriazam'ı Gelibolu'da ikamete, sonra Şeyhülislam Çerkez Halil Efendi'yi Karahisar-ı Sahip'te sahipsiz bıraktı.

Yeni dönemde Yasincizade Abdulvahhab Efendi fetva makamına getirildi.

Padişahın mutlak vekili olarak sadrazamlığa Çıldır eyaleti mutasarrıfı Benderli Ali Paşa uygun görüldü".[181]

Mora Seraskerinden Müjdeli Haber

"Mora seraskeri Hurşid Paşa'dan gelen tahrirat Cuma akşamı yatsıdan sonra okundu. Mora'nın kazalarından Meselon'un zapt edildiği ayrıntıları

ile anlatılmaktaydı. Diğer kazalar da yakın zamanda elde edilecekti. Tahriratı o gün nöbetçi olan ikinci imam Zeynelabidin okudu. Padişah ‘Senin kudümünde meymenet var, ne zaman nöbetçi olsan sevinçli haberler alıyorum’ efendi ‘duacımız yalı almış iki ayrı bin altın verilsin’ buyurdu. (1 Kasım 1822 Cuma.)”[182]

e. Yeniçeriler

Osmanlı tarihinin en hazin hatıralarından biri de yeniçeri olayıdır. İmparatorluğun kuruluşundan itibaren çok büyük hizmetler gören bu ocak, zamanla kontrolden çıkmış, bizzat kendisi bir tehdit haline gelmişti. İhtilallerin, darbelerin, isyanların şehir eşkıyalığının ve suikastların yegâne kaynağı olarak gösterilen ocak, Sultan Mahmud Han döneminde kanlı bir şekilde ortadan kaldırılacak; olay, tarihlere ‘Vaka-i hayriye’ tarihin en hayırlı olayı adıyla geçecekti. Yeniçeri Ocağı kaldırılmadan önce İstanbul’da yaşananlar hiç de iyi şeyler değildi.

Arabacı İbrahim

‘Haddini bilmez takımından Arabacı İbrahim denilen fasık ve facir bir adam vardı. Pazartesi günü Dolmabahçe’ye saltanat alayının geleceğini işitmiş. Arabasına birkaç müşteri alıp seyir yerine gelmiş ve arabasını daha önce ayrılan bir yere çekmek istemiş, halk ile itiş kakış edip Hazineli ağalardan Topçu Mehmed Efendi’ye ‘şu tarafa savuş, kahpe p..t’ diyerek küfürler savurmuştu.

Bu söz sabredilecek kelam ve hazmedilecek taam olmadığı için Mehmed Efendi böyle zehir zıkkım bir sözü saray ağası kıyafeti içinde, seyir yerinde arabacı takımından birinden işittiğini, etrafta bulunan ağalara şikâyet yollu söylemişti.

Ağaların esması yanmış, hemen arabacıya ‘Bre herif sen kimseden korkmaz ve utanmaz mısın? Şu ağanın hünkâr hizmetçisi olduğunu, üzerindeki özel kıyafetinden anlamadın mı? Sen Beşiktaşlı değil misin? Hünkârı ve hizmetçisini tanımaz mısın? Ne cesaret ile fena sözler söyledin?’ diye sorgu suale tabi tutmuşlar. Herifin edepsizliği tutmuş ‘Ben hünkâr ağası bilmem! İşte kolumda yirmi beş nişanı (25 nişanı Yeniçeri

ocaklarından birinin işaretidir) hepiniz işinize gidin! Şimdi bıçağı çeker, birkaç tanenizin çanına ok tıkarım’ diyerek belindeki bıçağı çekmiş.

Ağalar ‘Ey bre falan!’ diye üzerine yürüyüp sille tokat başına gözüne girişmişler. Bunu gören seyirciler akın akın o tarafa koşmuşlar.

Bu sırada kasr-ı hümayunda bulunan yeryüzünün halifesi (Allah mülkünü daim etsin) bu karışıklığı görüp sebebini anlamak için Beşir Ağa’yı göndermişti.

Beşir Ağa, olanları padişaha arz ettiğinde zayıf bir karıncanın hakkını zayi etmeyen padişah gayrete geldi.

Yeniçeri ocağına güvenen kuduz bir köpeğin, bu derece ileri gitmesinden aşırı derecede kalpleri incinmiş ve yüzünün rengi atmıştı.

Hemen o anda katledilmesini ferman buyurdu. Ve affını rica edenlerden yüz çevirdi.

Hasekiler, hemen herifi yakalayıp getirdiler ve uğursuz başını gövdesinden ayırdılar. Arabacı İbrahim, meşhur eşirradan (şerrinden korkulan) biriydi.

Her gün insanları dövmeyi kendine âdet edinmişti. Her gün sarhoş olur, iki tarafa sövüp sayarak evine gelirdi. Şu şekilde bedduaya uğraması ile Adil Şah’ın keskin kılıcı arşa asılmış, edepsizlere tesirli bir ibret olmuştu.

Ne var ki bu olay seyir yerinde hiç kimsede neşe bırakmamıştı. Padişah sarayına döndü. Türlü türlü hadiseler yaşandı. Ancak çare yoktu, herif çifteli olduğu için kendi kanını boş yere dökmüş oldu. Eğlence yerine gelen bunca halkın da huzurunu kaçırdı.

Allah beterinden saklasın. Peygamberlerin Efendisi hürmetine cümlemizi şeytanın şerrinden muhafaza etsin.(Âmin) (23 Ağustos 1812, Pazartesi)[183]

1) Yeniçeri Taifesinin İmhası

“Yeniçeri taifesi, kötülük yapmaktan vazgeçmeyeceklerini devlete sadık Yeniçeri Ağası Sadık Mehmed Efendi’yi şehit ederek bir kere daha gösterdi.

Cihan padişahı bunların taşkınlıklarının tahammül sınırını çoktan aştığını biliyordu, ancak ‘her işin bir vakt-i merhunu vardır’ buyurarak sıradaki kul ağasını yeniçeri ağalığına tayin etti. (20 Mart 1815, Pazartesi)

‘Yeniçeri taifesi, çok zamandan beri devletin kuvvetini parçalayan bir isyan aleti haline gelmişti. Bu taife korkusuz, itaatsiz bir zorba yığını olmasına rağmen, eski bir ocaktır diye birçok taraftan hürmet görmekteydi.

Çok zaman hataları görmezden gelinir, affedilirdi. Ancak bu tutum, onların zamanla iyice azgınlaşmalarından başka bir fayda vermedi.

Cihan padişahı uzun zamandır bunların varlığı ile devletin bir hayır kazanmadığının farkındaydı. Ama bunlara iltifattan geri kalmaz ve ‘bunların terbiyeleri için ne gerekiyorsa bir güzelce düşünülse ve gerekli tedbirler alınsa, geçmişte kalan Bektaşi büyüklerinin ruhları razı olmazlar mı?’ yollu sözler söylerdi. Muhatapları önce bu fikirleri kabul eder görünür, ardından bir sürü özürler sayar, işi sürüncemede bırakırlardı. Sultan bu durumdan memnun değildi. Ancak çaresizdi. Ortalık vehimliydi, hiç kimse yeniçerilerin aleyhine bir çift söz edemiyordu. İslam padişahının, askerî nizam altına alamadığına düşmanlar memnundu ve üst üste devletin kabul edemeyeceği tekliflerde bulunuyorlardı.

Allah’a hamd olsun Devlet-i Aliye’nin askerleri sayıya girmezdi. Sınırlarında sayısız muhafızları vardı. Buna rağmen muvazzaf asker tertip edilememişti. Bu önemli görevin yerine getirilmesi için devletin karşı karşıya olduğu zorlukları fırsat bilen düşmanlar, zaman zaman devlete çeşitli şekillerde zarar vermeye cesaret etmekteydiler.

Bu devasız görünen derdin çaresi için şah-ı cihan asker taifesini nizam altına almaya karar verdi. Düşmana karşılık vermek için Yeniçerilerin talime teşvik edilmesine ihtiyaç vardı. Şayet yeniçeri taifesi bu hayırlı işe engel olursa, yapılacak muamele kadere havale olunacaktı.

Bu dermansız derdin tedavisi için hekimlerin verdiği ilaçlar yetersiz kalıyordu. Hünkâr düşmanların ağır tekliflerini anlatır ‘Osmanlı ülkesinde milyonlarca asker varken, düşmanların dinimizce uygun görülmeyen

tekliflerini kabul etmek zorunda kalışımız, düşmanın savaş kaidelerini ve usûllerini asla öğrenmediğimiz için değil midir?' diye muhataplarını ikna etmeye çalışırdı.

Ebkem oldu füsehay-ı Adnan

Kaldı hayran büleğay-ı Kathan

denildiği gibi, onlar hayran hayran bakışırlardı. *(Arapların meşhur hatiplerinin yetiştiği Adnan ve Kathan kabileleri edipleri de sessiz kaldılar)*

Sultanın muhatapları 'Allah öküzü beşer suretinde yarattı' denildiği gibi değil de gerçekten meşhur birer hatip olsalardı, yine bu sorulara aykırı birer cevap bulamazlardı.

Pazar günü Şeyhülislamlıkta büyük bir meşveret düzenlendi. Sadrazam mukabele-i bilmisil 'aynen karşılık vermek' için talimin meşru olduğuna, yeniçeri önderlerini ikna etmek için yaptığı konuşmayı bazı insaf ehli olanlar kabul ettiler. Diğer bir kısmı bunun kendilerini baskı altına almak demek olduğunu ileri sürdüler.

İslam âlimleri getirdikleri delillerle bunları susturmayı başardılar. Harp sanatının her türlüsünü öğrenmenin İslam milleti üzerine farz olduğunu ortaya koydular. Yapılan konuşmalar üzerine kimi gönüllü olarak kimi zorunlu olarak talim yapmayı kabul ettiler.

Sözlerinden dönmeyeceklerine dair Ağa kapısında senet yazılması uygun görüldü. Yazılan senetler, umumun işlerini görmeye memur olanlar tarafından yeniçeri kanları ile mühürledi ve sultanın huzuruna gönderildi.[184]

Pazartesi günü Şeyhülislam Kadızade Tahir Efendi, Anadolu ve Rumeli sahil muhafızları Hüseyin Paşa ve İzzet Mehmed Paşa ve diğer büyük vezirler Sadrazam Selim Paşa'nın önderliğinde at meydanına geldiler. Yeniçeri Ağası Celaleddin Ağa, herkesten önce ileri çıkıp Mısır'dan getirilen muallim Davut Ağa'nın önünde tüfek talimine başladı. Sadrazam

ve şeyhülislam kendisine iltifatlarda bulundular. Bir süre tüfek talimini seyreden devlet erkânı alay ile Babıâli'ye döndü.

Aradan 11 gün geçmişti ki 15 Haziran Perşembe gecesinde verdikleri sözden tekrar döndüler.

'Kaza bir şeye karar verince, hiçbir tedbir onu geri çeviremez.' derler Sultana karşı ayaklanıp kazan kaldırdılar.

Öteden beri şerli insanların toplantı yeri olan Et Meydanı'na koştular. Saat beş altı sularına varır varmaz, bir vaveyla koptu.

İstanbul halkını korkutmak için ellerinde bulunan şeşhaneleri havaya sıkıyorlar, etrafa dehşet saçıyorlardı. Öteyi beriyi yağmalamaya başladılar. Ayak bastıkları mamureler viraneye dönmekteydi.

'Yeniçeriler talim ile düzenli bir birlik adına yazılmakla düzelecek demek de ne demek? Yeniçeriler ne zaman talim görmüş? Ne vakit düşmana mağlup olmuş? Bizler için mağlubiyet ihtimali var diyen de kimmiş? Düşman dedikleri bizim yanımızda ne kelimedir?' gibi yollu yolsuz tehditler savuruyorlardı.

Bunları işitenler 'Şecaat arz eden merd-i kıpti sirkatin söyler' demişlerse de, bu taife laf anlar türden değildir diye beladan uzaklaşıyorlardı.

Oysa padişahın cülusundan sonra geçen 18 senede, onun razı olacağı hiç bir hizmette bulunmamışlardı. Aksine birçok nazırın ve ulemadan seçkin isimlerin evlerini basıp yağmaladıkları ve yıkıp viran ettikleri olmuştu. Cihan padişahı bunların yapıp ettiklerini işitince 'Allah yâr ve yardımcı olursa bunların yeryüzünde nam ve nişanlarını sileceğim, şayet yapamazsam tac ve tahtımı terk edeceğim!' diye ahd u peyman etmişti.

Âleme dehşet salan perşembe günü seher vaktinde tebdili kıyafet edip İstanbul Sarayı'na geldi. Doğruca Hırka-i saadet dairesine girip dua ve niyazlarda bulundu. Vezirleri, nazırları ve âlimleri gizlice saraya çağırtıp meşveret buyurdular.

Ekseriyetin reyi bu taifenin artık kesin olarak bir çaresine bakılması yönündeydi. Sultan, hiç kimsenin bu fikrin aleyhinde bulunmamasını özellikle ihtar etti. Ulema bu zorba güruhunun tamamen köklerinin kesilmesi için Fahru'l-Enbiya'ya ait Sancak-ı şerif'i çıkarıp halkın cihada çağrılmasını tavsiye ettiler. Boğaziçi Muhafızı Hüseyin Paşa ile İzzet Paşa asilerin üzerine gönderildi.

Diğerleri sadrazamla birlikte Sultan Ahmed Camii önüne gittiler. Hüseyin ve İzzet Paşalar eşkıyanın üzerine kılıç vurdukları zaman Allah Allah sesleri asumana yükseldi. Top ve tüfek sesleri yer gök birbirine katıldı, tahminen yarım saat kadar süren ameliyat sırasında kan taşkınlığı ile aklı başından gidip isyan eden eşkıyanın kanları alındı, vücutları teskin edildi. Cümlesi kendilerini rahatsız eden hastalıklardan parlak kılıçlar sayesinde kurtuldular.

Kılıç artığı kalan hain takımları kışla meydanında kuşatılmışlardı. Padişahın toplarını ele geçirmek fikriyle yaptıkları hücumlar gazilerin kılıçlarına yem oldular.

İlahi takdirin kudreti ile 30.000'den fazla eşkıyanın bir gecede yere geçirileceği anlaşılınca feryat ve figanlar ederek af dilediler. Ancak ümitsizlik zoruyla gösterdikleri bu pişmanlık kabul edilmedi. Hepsi padişahın gazabı ile kılıçlara yem edildiler.

Et Meydanı'nda döktükleri kanlar içinde son olarak kendileri boğuldular.

İki gün sonra Asakir-i Mansure-i Muhammedî adı verilen ordunun teşkili ilan edildi. Her yerde genç ihtiyar asker yazılıp talime başladılar.

Sonra insanlar, üzerinde yeniçeri kıyafetini çağrıştıran bütün giysileri parça parça ettiler. Yeniçerilerden tek bir fert sığınacak güvenli bir yer bulamadı. Canını kurtarmak sevdasıyla yılan deliğine girseler bile, ele geçtikleri her yerde başları toprak edildi.

Padişahın kuvveti ve kudreti ile bu bedbaht kavim sanki dünyada hiç yaşamamışa döndüler. Mesken ve yuvalarına bir daha tüneyen olmadı.

Yeniçerilerle iyi geçinip onlarla dostluk kurmuş Türklere artık itimat edilemezdi. Eminönü İskelesi'nde kayıklara bindirildiler ve memleketleri tarafına sürgün edildiler. Şairlerden biri bunlar hakkında:

Lanet olsun ten-i ervahına melunanın

Ebedi haneleri duzah-ı viran olsun

demişti. *(Hainlerin ruhlarına lânet olsun, virane cehennem ebedi evleri olsun)*

Adil padişah hakkında bir şairin:

Şer'a tatbik ile etti vaz'ı kanun-ı cedid

Hazreti Sultan Mahmud İbni Han Abdülhamid

dediği taşa yapılmış nakış gibi hatıralarda kaldı. *(Şeriata uygun olarak yeni kanunlar koydu)*

Sonra vilayetlere emirler yazıldı. Bundan sonra namları anılmayacak şekilde yeniçerilik kaldırılacaktı. Şayet direnecek olurlarsa, karşı durulamayacak bir kudretle ezileceklerdi. Her vilayetten hünkârın yolundan bir adım bile ayrılmayacaklarına dair cevaplar geldi.

Allah'ın yardımı ve padişahın ihsanı sayesinde yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra, onlarla ilgili eşyalar ve isimler de yok edildi. 'Levh-i mahfuzdan Allah sildi ocak ismini' denildi ve her türlü hatıraları unutuldu.

Vaka-i hayriye'nin üçüncü günü, Sultan Ahmed Camisi'nde ocağın kaldırıldığını ilan eden ferman okundu. Ardından sarayda bulunan yeniçerilik ile ilgili makamlar tasfiye edildi.

'Vermeyince Ma'bud, ne yapsın Sultan Mahmud' denildiği gibi Kırk bin kolağası denilen Yeniçeri ağası, sekbanbaşı, kul ağası, zağarcı, samsoncu ve turnacıbaşılar idamdan kurtulup kendilerine kapıcıbaşılık rütbesi verildi.

Daha alt rütbede bulunan çorbacılardan olaylara karışmayanlar silahşoran-ı hassaya dâhil edildiler.

Rumeli Sahilleri Muhafızı Hüseyin Paşa, Asakir-i Mansure'ye serasker yapıldı. Eski Saray yeni askere karargâh olacaktı. Kul Ağası Hüseyin Ağa'ya iki tuğ ihsan edildi ve Boğaziçi Muhafızlığına tayin edildi".[185]

Perşembe gününden beri mihrab-ı şerifin önünde dalgalanan, Resul-i Ekrem Aleyhisselama ait sancak, tekbirler ile yerinden alınıp saygı yürüyüşü eşliğinde Sultan Ahmed Meydanı'ndan kaldırıldı. Sancak ardındaki kafilenin azameti insana dehşet verirken, sancağa karşı duyulan saygı ve sevginin insanın kalbinde uyandırdığı ince hisler, gözlerden akan sevinç damlaları ile sinelere süzülmekteydi. Sancak bir süre Babüssaade önünde dalgalanacaktı. Babüssaade önüne gelen kafilede tarif edilmez bir güzellik ve manevi coşkunluk vardı. Sancak burada zülüflü baltacılara emanet edildi.

Hiç kimse bütün âleme huzur gelmeden sancağın önünden ayrılmak istemiyordu. Eski şeyhülislamlar ve sadrazamların da dâhil olduğu büyük devlet ricalinin her biri Enderun'un farklı bir odasında misafir edilmekteydiler. Darphane önünde kurulu çadır içerisinde ikamet etmeleri ferman edildi.[186]

2) Cebecibaşı Mustafa'nın İdamı

"Geçen yıl Cebehane'de toplanan haşaratın fitne ateşini yaktıkları sırada 'Cebecibaşı Ali Ağa azledilmedikçe bu ateş söndürülemez.' diyen Ocak Çavuşu Mustafa, içinde bulunulan şartların gereği olarak Cebecibaşı yapılmıştı.

Bu yeni fitnede de parmağı olduğu kesindi. Perşembe gecesi yeniçeriler ocaklardan kazan istemişlerdi. Diğer ocaklar 'Size kazan vermek isyana ortak olmak demektir.' diye zorbalara kazan vermedikleri halde Cebecibaşı Mustafa Ağa, kalbinde sakladığı bozgunculuğu ortaya koymuş, hemen ocak kazanlarını eşkıyaya teslim etmişti. Kavlen ve fiilen onlarla birlik olduğunu böylece ortaya koymuştu.

İkinci gün devletin bekasına gönül verenlerin açtığı Sancak-ı Şerif altına ehl-i İslam'ın toplanması için yapılan çağrıya -cephane ocağı sarayın civarında olduğu için- cebecibaşının herkesten önce katılması gerekirken ne kendisi ne de ocaktan bir fert gelmedi. Uzak yerlerdeki Müslümanlar geldiler ve onlarla birlikte Cenab-ı Rabbül Âlemin yeryüzünün halifesinin imdadına nişanlı melekler taifesini gönderdi.

İsyancılar kuşatıcı ateşe atıldıkları ve defterleri dürüldükleri sırada cebecibaşı affa nail olmak emeliyle hünkârın huzuruna geldi, 'Gayretine diyecek yok.' denilerek önce azledilip Gelibolu'ya sürgün edilmesi istendi.

İkinci gün ardından gönderilen Hasekinin elinden ancak başını rüşvet vermekle kurtulabildi. Cebecibaşılık, Cephanecibaşılığa çevrildi. Ocak askerlerinin hatası affedilecek cinsten olmadığı için, her biri bir tarafa sürgün edildiler.

Bu tarihe kadar fetva makamının sabit bir binası yoktu. Cihan şahı, Süleymaniye'de yeniçerilere ait Ağa kapısı binasını, Meşihat binası yaptı".[187]

"Vaka-i hayriye'den sonra cihan şahı bu konuda kendisine yardım eden âlimler ile devlet erkânına ihsanlarda bulundu. Enderun'da misafir edilen şeyhlere, ulema ve vezirlere bohçalar hazırlandı. Ayrıca on beşer bin kuruş, sikke-i hasene tertip edildi. Eski Şeyhülislamlardan Dürrizade Abdullah Efendi, Mekkizade Asım Efendi, Yasincizade Mevlana Abdülvehhab Efendi ve Sıdkızade Efendilere ayrı ayrı ihsanlarda bulunuldu.

Ayrıca Reisü'l- ulema Halil Hamid Paşazade Arif Bey'e, Yahya Bey'e, Sertabib Tatarcıkzade Ahmed Reşid Efendi'ye, Rahmi Bey'e, Sadullah Mela Efendi'ye, Hamdullah Mela Efendi'ye, saray imamları Arif ve Zeynel Abidin Efendilere, saray hocası Akşehirli Ömer Efendi'ye, Ekmekçizade'ye, Seferli hocası Konevî Hüseyin Efendi'ye, Kürt Abdurrahman Efendi'ye müzeyyen bohçalar, mükemmel akçeler ihsan edildi.

3) Mirahor Ali Bey'in Rumeli Bektaşi Tekkelerine Gönderilmesi

'Yeniçerilerin birçoğu ipsiz sapsız ve ne yaptığını bilmez takımından yolsuz kişilerdi. 'Nettiğin bilmez o çarh-ı süfla pek idbardır' denildiği türden uğursuz işlere bulaştılar.

Buna rağmen yeniçeriler, Hacı Bektaş'a bağlılık davası güderlerdi. 'Bu ocak Hacı Bektaş ocağıdır.' derlerdi. Yeniçeri kışlalarında pir vekili adıyla bir şahsın bulundurulması ve onun duasıyla ocaklarına şan verdiklerini iddia etmeleri, dervişlerin gönlünü yeniçerilere çevirmekteydi. Dervişlerin, yeniçerilerin işledikleri kötülükleri hasenattan saymaları ve belki de ahiret azığı bilmeleri ihtimali vardı.

Rumeli ve Anadolu taraflarında birçok Bektaşi tekkesi vardı. Bunlara muntazam gelirler bağlanmıştı. Bu yüzden birçok abad beldeler viran olmaya yüz tutmuşlardı.

Ocağın herkesin nefretini kazandığı günlerde, pir vekiline bazı sorular sorulmuş, ancak istenilen cevaplar alınamamıştı. Ayrıca çıkan olaylardaki rolünü inkâr edememiş, yüzü kızarmıştı. Yapılan soruşturmada bu taifenin ser verip sır vermeyeceği ortaya çıkınca, her tarafı şeriatın açık hükümlerine göre bu taifeden temizlemek gerekmişti.

Bektaşi tekkesi sayılan yerlerin icabına bakılmak için muhakkik âlimler tayin edilmesi ve yanlarına saltanata itaatkâr ve rüşvete iltifat etmez, dindar paşalar görevlendirilmesine karar verildi.

Mirahor Ali Bey ile Galata Sarayı hocalarından Çerkez Mehmed Efendi Rumeli'ye gönderildiler. Bunların kısa sürede işlerini bitirmeleri beklenilmiyordu. Bu yüzden Şehsuvarzade Derviş Bey Mirahorluğa getirildi."[188]

4) Sancak-ı Şerif'in Makamına İadesi

"Yeniçeri isyanının başladığı dehşet günlerinde üç gün Sultan Ahmed Camisi'nde kendisine sığınan müminlere kol kanat gerdi âlemin Efendi'sine

ait sancak. Sonra saraya götürüldü ve 77 gün Babüssaade önünde dalgalandı şeref ve azametle. Dinin ve devletin en şerefli süsüydü o.

Ülkenin ve saltanatın işleri bu süre içerisinde yoluna girmeye başlamıştı. 31 Ağustos Perşembe günü enbiyalar övüncü Zat'ın sancağı, şanına layık hürmet ve azamet içinde tekbirlerle ebedi makamına kadar taşınacak ve şerefli yerine konacaktı.

Öğleden önce Hocapaşa semtindeki simitçi fırınından serkeş bir ateş zuhur etti. İki gün boyunca söndürülmeye çalışıldı, ama sokaklardan kızıl bir yılan gibi akıp giden alevlerin önü alınamadı. Şehrin imar edilmiş nice bölgeleri viran düştü. Mazlumların feryadı karanlık dumanlarla karışıp göklere yükselince, İstanbul semtleri sessiz sedasız kaldılar.

Sancak merasimi bu yüzden iki gün ertelendi. Devlet erkânı, âlimler ve şeyhler cemaati ile birlikte sancak Hazinedeki görevlilere teslim edildi." (31 Ağustos 1826)[189]

5) Kasap Bekir ve Habip Odabaşının Katli

"Haseki ocağında zaman içinde terfi ederek katara dizilmiş vezir odabaşısı olmuştu. Kasap Bekir, başına buyruk hovardalık yaptığı günlerde yeniçerilerle arkadaşlık kurmuş, Alemdar Mustafa Paşa olayında Kadı Paşa'nın mallarını yağma edenlerin başında bulunmakla meşhur olmuştu.

Sonraları tekrar Haseki ocağına döndü. Ocak eskileri ile 40 yıllık arkadaşmış gibi samimi olmuş, yeniden terfi etmeye başlamıştı. Önce ağa emir çavuşu ardından paşa emir çavuşu oldu. Yeniçeri olayının yaşandığı günlerde bostancıbaşı değiştirilmiş, Kasap Bekir, vezir odabaşı olarak yeni bir rütbe daha kazanmıştı.

İki adım sonra bostancıbaşı olacaktı. Eski defterler yoklandıkça Kasap Bekir'in yaptığı yolsuzluklar da bir bir ortaya çıkıyordu.

Nihayet "Bu adamın yaptığı yolsuzluklar, kasap süngeri ile silinse de devletçe temiz bir adam kabul edilmesi mümkün değildir." denildi. 18 yıl önce işlediği suçlar ayağına dolandı ve Mihaliç'e sürgün edildi. Yolda

canını zorbalara Karaman koyunu gibi kurban ettiği, kasap esnafına ibret oldu. Aynı dönemde yeniçeri ocağında adım adım yükselen Habib Odabaşı, ocak içinde başına buyruk kesilmiş, çıkan her fitnenin eli ayağı olmakla şöhret kazanmıştı.

Odabaşılığı bırakıp silahşorluğu tahsil etti. Bir iki sene evvel sırtından kalafatı çıkarıp paşalı kavuğunu giyinmişti. Ama damarlarında dolaşan isyankâr kanı teskin etmek mümkün değildi. Son olaylara yine karışmıştı. Haseki Mirkelam Ahmed Efendi, sürgün edildiği ilde, ondan başını istemek için bekliyordu. (9 Temmuz 1826)"[190]

6) Saray Aşçıları Değiştirildi

"Öteden beri saray yemeklerini Nevşehirli aşçılar pişirirlerdi. Hizmetleri karşılığında kendilerine bir dirlik verilmemişti. Zaten bu taife de insaniyet bulunmaz mekruh bir güruhtu. Usûlü üzere icabına bakılma çaresi de bulunamamıştı. Yemek için ayrılmış bunca tayinat, ağalar arasında taksim edilmiş, hatırlı hırsızlar nöbet ile mutfağa girdikçe, insafsızlığı her şeyden öne aldıkları için, çıkarılan yemekler ağızlardan uzak kalırdı. Allah saklasın insan aylarca aç kalsa da onlardan bir lokma ağzına koymazdı. Getirdikleri yemekleri, yine takımıyla geri götürürlerdi.

Bazen yemeklere nazır tayin edilen subaylar bu taş yürekli Türklere bahşişler verirler, 'Aman koğuş ağalarının yemeklerini olsun bir parça düzeltseniz, sevabı mizanınıza konur.' diye laf anlamaz kulaklarına ezan sesi gibi sözler söyleseler de herifler dinlemezlerdi.

Yeniçerilere güvendikleri için bu ricaları yapan subaylarla matrak geçerlerdi. Ne saray subaylarını, ne de silahtar ağayı saymadıkları için evliyaullahın ervahından imdat istenirdi.

Yeniçeri belası def edilince aşçıların güvendikleri dağlara karlar yağdı. Silahtar Ağa:

'Müddea hâsıl oldu bi-çe ve çün

Küllü emr bir vakte merhun'

(Niçin ve nasıl diye sorulmadan dava gerçek oldu. Her işin bağlı olduğu bir vakit vardır) deyip tayinat defterlerini istedi ve deftere göre yemek çıkarılmasını ihtar etti. Önceki masrafın dörtte biri ile istenilen yemekler çıkarıldığı gibi, aşçıların ve tablakârların da aylıkları ödenmişti. İlk ayda tayinatın yarısı geri hazineye dönmüştü. Eski aşçıların tamamı saraydan kovuldu. Mengenli aşçılardan yeteri kadar usta alındı. Enderun halkı bugünü bayram sayarlardı. Yeni olan her şeyde bir lezzet vardır kaidesince Mengenli aşçılar, eski aşçılara nispetle yemeklere birkaç kat lezzet verdiler."[191]

4. Ordunun Islahı

II. Mahmud, Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra devlet ileri gelenleri ile 16 Haziran 1826 tarihinde, Sultan Ahmed Camii'nde Meşveret Meclisini topladı. "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye" adıyla Avrupalı devletlerin ordularına benzer yeni bir ordu kurulması kararı alındı. Yeni ordunun başına serasker unvanıyla Ağa Hüseyin Paşa tayin edildi.

Asker alımı, İstanbul'da hızlı bir şekilde yapıldı. Haziran ayı içinde 5.000'e yakın askerin kaydı yapıldı. II. Mahmud, Mısır fesi ve kıyafeti içinde, tabancalı ve kılıcını kuşanmış bir vaziyette, 20 Haziran 1826 tarihinde yeni ordunun askerlerini huzuruna kabul etti.

Asâkir-i Mansûre askerleri, üniformasız fakat tüfenkli ve süngülü olarak, nizam ve intizam içinde yürüyüş ve tâlim çalışması yapmaya başladılar. Henüz askerlere dağıtılacak üniforma temin edilemediğinden, askerlerin ahaliden ayırt edilebilmeleri için, başlarına "beyaz mendil" bağlamaları emredildi .

III. Selim zamanında yaptırılan Davud Paşa, Selimiye ve Rami Çiftliği kışlaları tahsis edildi.

II. Mahmud, askerlerin atış tâlimlerini yakından takip etmekteydi. Aynı zamanda diğer bir meşveret heyetinin hazırladığı Asâkir-i Mansûre Kanunnamesi'ni 7 Temmuz 1826 tarihinde yürürlüğe koydu.[192]

Yeni Talim Başladı

"Sultan serasker kapısında Asakir-i Mansure'nin talimini seyretmek için askeri kıyafetle geldi.

Enderun ağalarından bugünlerde 800 piyade ve 50 süvari asker yazılmıştı. Alay cenk havaları eşliğinde saraydan ayrılıp seraskerliğe hareket etti.

Bayezid Meydanı'nda sadrazam ve serasker kulları hünkârı karşılayıp ayak öptüler. Sair erkân-ı devletin de seyir için izin aldığı talimler, Başbinbaşı Osman Ağa'nın işaretiyle başladı. Diğer iki taburların binbaşları ile Mısır'dan gelen Öğretmen Davut Ağa harp kaidelerine göre kumandayı ele aldılar. Her birinde bin altı yüz asker bulunan üç taburun yaklaşık beş bin askerine fişek verip ateş ettirmek büyük bir marifetti. Bu başarıdan cihan padişahı büyük bir haz duydular. Askerlere hitab edip 'din ve devletlerine içten bağlılıkla samimi olarak hizmet eden askerlerin, iki âlemde umdukları saadete kavuşacaklarını' beyan ettiler. Sonra saraylarına döndüler.'

"Eğil dağlar eğil üstünden aşam

Yeni talim çıkmış varam alışam

Cihan hünkârı bu tarihten sonra harp talimlerine çok önem verir oldu. Enderun ağaları her işten ellerini çekmişler, harp talimi ile görevlendirilmişlerdi. Gece gündüz talim gören ağalar, manevra çevirmekteki kabiliyetlerini ortaya koymakta gecikmediler. Hünkâr ağalardan her birinin, ordudaki askerler içinde olan topçu, arabacı, cephaneci vs. sakaya varana kadar bir mesleğe ayrılmasını irade buyurdu. Enderun ağalarına şudur budur denilmemesi için Enderun içinde harp talimi yapılması fikrini icat eden çuhadarlardan Başçakırsalan Emin Ağa'ya binbaşılık rütbesi verildi.

Emin Ağa, işin eksiğini gediğini tamamlamış, Enderun içinde büyük bir nam kazanmıştı. Ne var ki büyükler içinde pek çok hasetçi düşmanı vardı.

Ağyara rağm ile ol şad

Herçi bad âbad

Ederse de geçrevi mutad

Herçi bad âbad

(İşler yolunda gitmese de düşmanlarına rağmen neşeli olmaya bak)

denildiği gibi Emin Ağa her şeyi göze almıştı. Önceleri talim yazmadığı kartları Mansure taburuna kaydedip talim yazmış elli nefer olan süvarileri

100’e çıkarmıştı.

Böylece bir süvari bölüğü ortaya çıkmıştı. Ne var ki piyade ile süvarilerin eşit olması uygun değildi. Bir bölük süvari için mutlaka iki bölük piyadenin saf tutması gerekirdi. Nihayet bir bölük piyade daha yazıldı. Ayrıca seksen ağa topçuluk, arabacılık ve cephanecilik mesleğine girip kıyafetlerini değiştirdiler.

Yeni harp talimi çıktıktan sonra hünkâr, eski saltanat oyunlarından olan cirit oyununu yasakladı. Bu oyunun harpte bir menfaati görülmediği gibi her oyunda bir iki kişinin elden çıktığı olurdu.” (5 Temmuz 1826 Çarşamba)[193]

a. Binbaşı Emin Ağa

“Hazine odasında iken binbaşılık rütbesini alan Emin Ağa, Şehit Selim Han zamanında Nizam-ı cedit ocağına yazılmıştı ki yeniçeri zorbaları Nizam-ı cedit’e asker yazılanları tehdit ve takip etmekteydiler. Sultan Selim’in şahadetiyle neticelenen ihtilal sonrasında, yeniçerileri durduracak bir güç mevcut değildi. Meydan bütünüyle onlara kalmıştı. Levent Çiftliği ve Selimiye Kışlalarında bulunan Nizam-ı cedit askerleri şuraya buraya perişan bir şekilde dağılmışlardı.

Emin Ağa bugünlerde can korkusu ile kıyafetini değiştirmiş, bir aracının yardımı ile Hazine odasında başyazıcı Cacib Said Efendi’nin hizmetine girmeyi başarmıştı.

Mustafa Han, tahta geçince talihi açıldı. Hazineye başyazıcı olduğu gibi, bazı dostlarının aracılığı ile çuhadar-ı şehriyari unvanına da kavuşmuştu.

1807 tarihinden 1827 yılına kadar hünkârın yakın hizmetinde bulunmakla parlak bir devir geçirdi.

Bu defa yeniçeri taifesinin imha edilerek devlet ricalinin icraatlarında bağımsızlık kazandığı günlerde, Enderun’da hiç kimse askerlik talimi konusunda iyi kötü hiçbir bilgiye sahip değildi.

Emin Ağa Levent Çiftliği'nde gördüğü talimi ağalara öğretme teklifinde bulundu.

Bu teklifi sevinçle karşılayan hünkâr, 'talim etsin seyredelim' buyurdu. Emin Ağa bildiği kadarıyla hünkârın huzurunda üçlü talimi icra etti.

Mahmud Han 'Aferin Emin Ağa hazzettim. Bildiğini daire-i hümayunumuzda hevesi olanlara sen de meşk eyle' diye ferman buyurdu.

O saatte tedarik edilen süngülü soldat tüfekleri ile talime başlanıldı. Emin Ağa'ya Serasker kapısı binbaşıları gibi al, yeşil, boz renkli kadifeden kesilmiş süslü cepken giydirildi. Som sırmalı şobaranın üzerine şal sardırılarak kadri yüceltilip yetkileri artırıldı.

Enderun ağalarına binbaşı yapılan Emin Ağa'nın etrafında hemen ona yaranmak isteyen bir halka oluşmuştu. Büyük küçük herkes onun gözüne bakıyor, talim yerinde silahtar ağa kadar hükmü geçiyordu.

Olup biteni seyreden Enderun'un iflah olmaz kıdemli sakinlerinin kıskançlık damarları kabarmıştı.

Emin Ağa meale aşina adamdı. Feleğin yüzüne güldüğüne aldanmadı. Hemen girdiği kapıdan çıkmayı kafaya koymadıkça kimsenin dedikodusuna aldırmazdı. Hasımları Emin Ağa'yı saraydan sağ çıkartmamak üzere anlaşmışlardı.

Hiç kimse ile mücadeleye girişmemiş, kimsesiz bir gariban gibi sessiz kalmıştı. Bugünlerde Kütahya'dan tertip edilip İstanbul'a gelen bir tabur asker Selimiye Kışlasına yerleştirildi. Başlarındaki Musa Ağa'nın aniden vefat ettiği işitildi.

Emin Ağa hasetten korunmanın yolunu, Musa Ağa'nın Mansure taburuna binbaşı olmakta buldu. Silahtar ağanın bu yoldaki talebi hünkâr tarafından da kabul edilince Selimiye ve çevresinin güvenliğinden sorumlu binbaşı olarak Enderun'dan uğurlandı. Böylece Enderun ağalarının Hassa ve Mansure taburlarına idareci olmalarının yolu açılmış oluyordu.

Zavallı Mehmed Emin Ağa, Selimiye kışlasında fazla kalamadı. Göreve başladıktan sonra başını koyduğu yataktan kalkmak nasip olmadı.

Selimiye kışlasından bir yanda Beykoz'a kadar diğer yandan Göksu'ya kadar bütün karakollar kendisine bağlanmıştı. Emri altındaki yüzbaşılar genelde ondan memnundular. Ama Göksu karakolu yüzbaşısı aynı düşüncede değildi.

Göksu sahrasında verdiği ziyafete katılan Emin Ağa'yı zehirletti. Allah seyyiatını affetsin. Bir iki ay içinde iki binbaşıyı ahirete yollayan Kütahya Taburu Binbaşılığı'nı Enderun'dan hiç kimse kabul etmedi."[194]

b. Süvari Talimi

"Şehid Selim Han zamanında Nizam-ı cedid süvarilerine boruzan olan Vaybelim Ahmed Ağa'nın süvari talimine aşina olduğu düşüncesi ile Enderun ağalarından teşkil edilen süvari bölüğüne usta tayin edilmişti.

Vaybelim Ahmed Ağa bundan cesaretle bir sürü manasız isteklerde bulunmuş; hünkâr, ustanın saf dil olduğunu düşünerek hatırını kırmadan bu isteklerin tamamını yerine getirmişti.

Ancak Ahmed Ağa'nın yolsuz isteklerinin sonu gelmemiş, işin sonu fesada varmıştı. Hünkârın gözdeleri 'Bu herifin tavırları artık tahammül sınırlarını aştı. Ne kadar nasihat edilse de aklını başına alacak gibi değil.' şeklinde yakınmaya başlamışlardı.

Hünkâr, Serasker Hüsrev Paşa'dan yeni bir usta talep etti. Hüsrev Paşa, Vaybelim Ahmed'in talimini zaten beğenmiyordu. Keskin bir frenk ustayı Enderun'a gönderdi. Çırağan Yalısı'nda frengin mahareti tecrübe edildi. Bu işte sanatkâr olduğu anlaşılınca Yıldız Köşkü'ne yerleştirildi ve adına Rüstem denildi.

Vaybelim Ahmed Ağa da fazla rencide edilmedi. Vidin'de teşkil edilen süvari taburuna binbaşı tayin edilmesi Vidin Valisi Çengelli İbrahim Paşa'ya tavsiye edildi.

Enderun süvarileri takım takım Yıldız Köşkü'ne alındılar. İçlerinden kabiliyetli görülen Aşkar Ali Ağa, süvari bölüğüne yüzbaşı tayin edildi. Seferli Odası'nda Soğukçeşmeli Rıza Bey yüzbaşı vekili, Harem ağaları musahiplerinden Reşid Ağa mülazım-ı evvel, Seferli Odada Başağa Çakırsalanı Selim Ağa mülazım-ı sani yapıldılar.

Her bölükte dört çavuş ve dört çavuş vekili bulunmak kanun oldu. Ayrıca sekiz onbaşı ve bir o kadar onbaşı vekili olacaktı. Süvari kâtipliğine ikinci yazıcı Tayyar Efendi getirildi. (06.10.1827 Cumartesi)[195]

c. Davutpaşa'da Tatbikat

"Cihan padişahı askerlerini talime başlatalı birçok defa talimgâh seyrine gelmişlerdi. Dört taburun katıldığı mükemmel bir alay talimi, Osmanlı ülkesinde daha önce görülmüş bir şey değildi.

Serasker namzedi Hüsrev Paşa, ordunun hareketlerini ve savunma mevzilerini düzenlemeye gayret etmekte, askere harp hilelerini öğretmek için gece gündüz çalışmaktaydı. Bu defa bir miralayın idaresinde Davudpaşa sahrasında talim yaptırmak için izin istedi.

Padişah, Enderun süvarileri ve rical-i devletten oluşan saltanat alayı ile Yıldız Köşkü caddesinden Kâğıthane'ye geldi. Fil köprüsünden geçen hünkârın Davudpaşa sahrasına ulaştığını gören askerî erkân, istikbal için ileri koştular.

Vezirler ve nazırlar yerlerini aldıktan sonra talimler başladı.

Talimler Hüsrev Paşa'nın hazinedarı Halil Paşa'nın idaresindeydi.

Halil Paşa, alayı hünkârın huzuruna arz ettikten sonra, miralayın maiyetindeki subaylara gerekli emirleri verdi.

Son olarak Halil Paşa'nın top ve tüfeklerin doldurulması için verdiği emir işitildi. Askerler aynı anda ateşe hazır hâle gelmişlerdi. Ateş emri ile dört bin askerin bir hamlede ateşe başlamaları kıyamet gününün bir örneğini ortaya koymuştu. Yirmi beş dakika kadar süren atışlarda, top, tüfek ve nice

bin deste fişekten çıkan sesler, harp sahasının dehşetini tam olarak gözler önüne sermişti.

Halil Paşa’nın ateşi sevk ve idaresi takdire şayandı. Talimin tamamlanması için verdiği emir ile sağ ve sol kol kumandanları askeri çadırlarına aldılar.

Hünkâr, nazırlara özellikle de meclisinde bulunan ulemaya ayrı ayrı iltifatlarda bulundular. Hekimbaşı Behçet Efendi, Hünkâr İmamı Zeynel Efendi, Arif Hikmet Bey, Emin Beyzade Kadri Bey, meşhur şair İzzet Molla sultanın ihsanlarına nail olduktan sonra her biri makama münasip sözlerle cihan şahının askerlerine cesaret verdiler. Sultan talimgâhtan muzika çalınarak uğurlandı.” (6.10.1827 Cumartesi)[196]

d. Ağaların Süvari Talimine Son

“Vaka-i hayriye’den bu yana Enderun ağaları yeni usûlde harp talimine çalışıyorlardı. Uzun süredir Rami’de askerlerle talimde bulunan hünkâr, Tarabya Yalısı’na dönmüş süvari ağalarını yanına almamıştı. Bu durum ağaların yapmakta oldukları talimleri gevşetmiş bir kısmı bütünüyle bırakmıştı.

Hünkâr bu duruma gazaplandı. Süvarilerin atlarını aldırdı ve subayların rütbelerini söktürdü. Böylece ağaların yolu kesilmiş oldu.

Enderun’da dört beş yüz kadar yetişmiş insan vardı. Bunlardan pek çoğu zamanında Hünkârın ihsanlarına nail olmuştu. Kimi çavuş, kimi çuhadar olmuş, kimisi hiçbir şey olamayıp sadece koğuş ağası olmuş iken onlar da Enderunlu olmakla iftihar eder, emekli olmayı beklerlerdi.

Seferli Odası’nda mehterde görevli olanların dışında beş on kadar hünkâr berberi vardı. Ayrıca üç oda efradı arasında tüfekçi yamaklığı, mihrap müezzinliği yapan çok değerli ağalar vardı. Bunların her birisi, her bir makam için aday sayılırdı.

Hazine odasına has olan yazıcılık güneş gibi parlak bir meslek sayılırdı. Kilerli Oda’ya ait unvanlar yazıcılığa kıyasla kuru gürültü sayılırsa da

umum nazarında yine de hürmet görürlerdi. Hasoda'ya girmek için yol olan görevlerden kaftancılık, baş kullukçuluk, çantacılık, şerbetçilik, sır kâtibi yamaklığı her zaman itibarlı görevlerdendi.

Çuhadarlara ait memuriyetlerden silahtar ağanın, başağanın ve arz ağalarının maiyetlerinde bulunan çakırsalanlık oldukça parlak bir görevdi. Bu görevler tören yerlerinde hünkârın huzurunda yapıldığı için azametli görevlerdi.

Enderun ağaları yukarda sayılan görevleri icra ettikleri eski günlerde oldukça hatırlı ve itibarlı kimselerken, yeni usûl harp talimine başlayalı cümlesinin gözünden her şey silinmişti. Eğitime kabiliyeti olanlar gece gündüz subay olmak için çalışıyordu.

İşte tam bugünlerde hünkâr Tarabya Köşkü'ne gitmiş, ağalar İstanbul Sarayı'nda kalmıştı. Bu durum harp talimlerinin gevşemesine yol açınca hünkârın emri geldi. 'Hevesleri kalmadıysa, bir daha etmesinler.' Beş altı sene talim yapıp tam istediklerine kavuşacakları sırada 'talim yapmasınlar' denilmesi, herkesi zelil ve sefil bırakmak demekti.

'Pek tehi devrediyor sağar-ı mina-fam bizden' *(Billur kadeh bizden uzak yerlerde dolaşıyor.)*

Ağalar ağızlarına geleni söylüyorlardı. Silahtar ağa huzursuzdu. Böyle olmaması için tedbirde kusur etmemişti. Ağaların bundan sonra sarayda işi ocak yolu defterinde 'bu bunun alt palakeşi, bu onun üst palakeşi' gibi sayılmaktan ibaret kalacaktı. Bu raddeye gelinmemesi için silahtar ağa çok çalışmış, âdeta kederinden hastalanmıştı.

Hazine Ağası Bekir Efendi, okuryazar takımından olmasına rağmen, kendinden başkasını düşünmeyi mesleğine aykırı sayan takımındandı. Yeni yetişenleri genellikle sevmezdi. Biçare ağaların işi sahibine kalmıştı. Kendi aralarında yetişenlerin bile onların aleyhine geçmesi, sabırsız olanların yollarını Enderun'dan ayırmalarına yol açacaktı.

Varak-ı mihr-i vefayı kim okur, kim yazar"[197]

5. Rusya Savaşı

Sultan Mahmud, Mısır Ordusunun yardımı ile Mora İsyanı'nı kontrol altına almış, bu arada Yeniçerileri kaldırarak modern bir ordu kurmak için çalışmalara başlamıştı. Oysa bu gelişmeler öteden beri Yunan bağımsızlığını düşleyen İngiltere ve Rusya'nın planlarına aykırıydı. Fransa'yı da yanına alan bu iki devlet, Yunanistan'a bağımsızlık verilmesini istediler. (Londra Protokolü, 6 Temmuz 1827)

Osmanlı Devleti, üç büyüklerin Rum âsileri lehinde aldıkları kararları kendi iç işlerine bir müdahale olarak değerlendirip reddetti. Bunun üzerine Haçlı donanması, Navarin Limanı'na yaptığı ani bir baskınla Mısır-Osmanlı donanmasını ateşe verdi (20 Kasım 1827). Modern bir Haçlı seferi olan Navarin Baskını, Avrupa'da sevinçle karşılandı.

Yapılan protestolar üzerine İngiltere, Mora'daki Mısır kuvvetlerini tahliye etmek için harekete geçmiş, Fransa Mora'ya asker çıkarmış, Rusya harp ilân etmişti. (Nisan 1828).

a. Kelime-i Tevhid ve Sancak

"Rusya ile harp başladığı günden beri, sınırların korunması ile görevli tedbirleri zamanında almadıkları için İslam ordusu perişan olmuştu. Kaleler ve beldeler hiç savaşmadan düşmana teslim edilmekteydi.

Son haberlere göre Silistre de aynı şekilde Ruslara teslim edilmişti. Sultan bu haberi işitince Hz. Peygamber'in sancağını ziyarete gitti. Huzurunda çok dualar, af dilemeler ve niyazlarda bulundu. Bu derde Allah'tan başka hiç kimsenin çare olmayacağını itiraf edip gözyaşı döktü. Öte yandan Sancak-ı şerif Şeyhi Şakir Efendi, 70 adet Muhammed isimli zatı sancak huzurunda toplamış 70.000 kelime-i tevhid okutmaktaydı.[198]

Enderun'da yetişen emektar rikabdarlardan Şeyh Şakir Efendi, Sancak-ı şerif şeyhliğine tayin edildi. Liva-yı Muhammedî'nin bulunduğu kulenin yakınlarında kendisine özel bir oda açıldı. Şeyh burada devlet-i ebed müddet için duaya devam edecekti.

Halife-i ruy-ı zemin hududa sevk ettiği ordunun zafere nail olması için maddî ve manevi sebeplerin hiçbirinin ihmal edilmesine razı olmazlardı.

Rami Çiftliği'nde kaba işçiliği tamamlanmış olan mescid-i şerifte akşam namazını kıldılar. Sonra icra edilecek tevhid zikri için Sancak-ı şerif Şeyhi Şakir Efendi'nin mescide teşrifi rica edildi.

Şakir Efendi halka-i tevhide reis tayin edildi. Gazi Hünkâr, mihrabın önünde bir yere oturdu. Nefesini tutmuş, şeyhin nazarıyla vereceği işareti bekler olmuştu. Şeyh tevhide başladığında hünkâr halka içinde sıradan bir sufi gibi, ehl-i hâl arasına karışıvermişti. Hazineli Hanende Rıfat Bey ile Seferli'de Suyolcuzade Salih Efendi zikire bülbül feryadı ilahilerle eşlik ediyorlardı.

Zikir halkasının dışında kalan Hekimbaşı Behçet Efendi ve Mabeyn Hekimi Abdülhak Efendi, Hünkâr imamları, Bostancıbaşı Osman Ağa, Asakir-i hassa nazırı Said Muhip Efendi, Matbah nazırı Tahir Bey, Süvari İmamı Müderris Aziz Efendi, hünkârdan izin alıp zikir halkasına dâhil oldular.

Zikir, yatsı namazı vaktine kadar devam etti. 'Lailahe illallah' sesleri hudud boylarına gönderilen birer askerdi şimdi."[199]

b. Muhaliflere Ceza

"Edirne'nin işgali İstanbul'da bazı kılıç artıklarını harekete geçirmişti. Ötede beride, gizli ve açık toplanıp uygunsuz sözler söyledikleri hünkârın kulağına gitti.

Serasker Hüsrev Paşa'dan bunların şiddetle cezalandırılmalarını istedi. Muhalif taife Edirne'nin düşman eline geçmesinden sonra korkmadan seslerini yükseltmişlerdi. Bunlara göz yumulması büyük bir hata olurdu. Halkın umumen geçtiği yerlerde boyunlarının vurulması emri verildi.

Meşhur eşkıyalardan Şişeciler Ağası Zülüflü Ahmed Ağa ile birkaç arkadaşı kılıçlara yem oldular.

Sezay-ı tığ olur haddin tecavüz eyleyen mûlar

Onun çün daima asudedir müjgan ebrular

(Fazla uzayan saçlar kılıca yem olurlar, o yüzden haddini aşmayan kirpik ve kaşların gönlü daima hoştur)

c. Rusların Edirne'yi İşgali

“Rusya Şumnu’ya yaptığı taarruzdan netice alamayınca Derviş Yovan üzerinden Balkan’ı geçmişti. Rusların Edirne’ye yaklaştığını öğrenen Edirne muhafızı korkuya kapılmış, savaşmadan şehri Ruslara teslim etme kararı almıştı.

Rus generalini bizzat karşılayıp şehri kendi eliyle teslim etti. Devlet erkânı ‘Ciddi bir hazırlıkla karşı koymak mümkündü. Ne var ki bu saatten sonra ateşkes ya da barış olsa da fena olmaz.’ demeye başlamıştı. Padişah bu durumu kabullenmek zorunda kaldı. Bununla birlikte Çorlu önünde askerî yığınak yapılmasını ferman etti.

Devlete sadık birkaç bin insan, hassa alayları süvarileri ve muhafız Osman Paşa maiyeti ile birlikte Çorlu’ya gönderilecekti. İşkodralı Mustafa Paşa’nın Filibe taraflarında önemli bir kuvvet topladığı işitilmişti. Acele olarak Edirne’ye hareket etmesi ferman buyruldu.

‘es-Sulhu Seyyidül ahkâm’

(Hükümlerin efendisi barıştır) denilmişse de,

‘Bu mesel ile bulur cümle düvel fevz u felah

Hazır ol cenge eğer istersen sulh-u salah’

hikmeti de unutulmamalıydı.

(Bu söz bütün devletleri kurtuluşa erdirir, barış istiyorsan daima harbe hazırlıklı ol) (04 Eylül 1829 Cuma)[200]

Bu arada Rusya ile yapılan görüşmelerde sulh sağlanmıştı.

Vezir Halil Paşa büyükelçi tayin edildi. Eski çavuşbaşılardan Necip Efendi ile İstefani Bey ona eşlik edeceklerdi. Devlete ettiği hizmetler (!) için İngiliz büyükelçiye Silahtar Ağa Çiftliği’nde ziyafet verildi. Çok geçmeden büyükelçi bu ziyafete karşılık verecek, bütün devlet ricalini Boğaz’da demirli bulunan sefaret gemisinde ağırlayacaktı.[201]

Edirne’yi savaşmadan teslim alan ve 93 gün işgal eden General Orlof, padişahı ziyaret arzusunda bulunduğunu iletince kendisine izin verildi.

General, Rami Çiftliği'nde huzura kabul edildi. (08 Şubat 1830 Pazartesi)"[202]

Osmanlı-Rus Savaşı, Rus ordularının Edirne ve Doğu Anadolu'yu işgali ile sonuçlanırken, İngiliz-Fransız müdahalesi Mora'da Yunan davasını zafere ulaştırmıştı. 14 Eylül 1829 tarihli Edirne Antlaşması'yla Osmanlı, Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olarak kurulmasını tanımak zorunda kaldı.

Bu kısa dönemde Mora'da yaşayan Müslüman halk toptan katledilmiş; Ruslar, Bulgar ve Ermenilerle temas sağlamış, "Ege sorunu" başlamış, kargaşadan yararlanan Fransa, Cezayir'e asker çıkarmıştı. (5 Temmuz 1830)

d. İki Şeriata Uymak

Devletin çöküş sürecine girdiği ve bunun önemli bir sebebinin yeniçerilerin serkeşliği olduğu konusunda ortak bir fikir vardı. Yeniçeriler Rum isyanı süresince hemen hemen hiçbir başarı sağlayamamıştı. Batılı devletlerin onur kırıcı bir şekilde devleti çeşitli tavizler vermeye zorlaması, buna sebep oldukları varsayılan yeniçeriler hakkında çok sert tedbirler alınmasına yol açmıştı.

Ne var ki Yeniçerilerin tasfiye edilmesi sonrasında, kurulan Asakir-i Mansure ile de ciddi bir iş görülemedi. Gerçi Ruslar çok erken bastırmışlardı. Yeni ordu henüz teşekkül aşamasındaydı. Ancak Rus yenilgisinin II. Mahmud üzerinde çok derin tesirler bıraktığı, savaştan sonra ortaya koyduğu icraattan açıkça anlaşılabilecekti. O maziye olan inancını tamamen kaybetmişti. Kısa zamanda her şeyi değiştirdiği görülecekti. İmparatorluk içinde posta teşkili, idare meclisleri kurma, okuma zorunluluğu getirme, gazete çıkarma, kılık kıyafet devrimi ve teşrifat usulünü değiştirme gibi yeniliklerin yanında bizzat sarayın iç hayatı ile ilgili Enderun'da en azından beş asırdır süregelen geleneksel hayatı değiştirmesi içine düştüğü ruh halini göstermesi açısından ilginçtir.

Rus harbi süresince kelime-i şehadet zikrine büyük önem vermesi, geleneksel hayat açısından önemlidir.

Gerçi II. Mahmud, yaptığı icraatların dine uygun olduğunu halka anlatma konusunda her zaman büyük bir gayret içerisinde olmuştu. Dinî sınıfların desteğini almaya her zaman önem vermişti. Bütün bunlara rağmen halkın arasında iyi bir isim bıraktığı söylenemezdi.

Özellikle devlet işlerinde dua, öncelikle yapılması gereken maddi çalışmaları tamamlamak sonra güç yetmeyen konularda Allah'tan yardım istemek için yapılmalıydı. Allah'ın tabiata koyduğu kanunları uygulamak, dinî emirlere uymak gibi farzdı. Bu kanunlara itaatte bütün

insanlar eşit fırsatlara sahipti. Başarının şartı her iki şeriata uymaktan geçiyordu. Her iki sahada birden hata eden Müminlerin yalnızca dua ile kurtulma şansları yoktu.

6. Değişen Şeyler

a. Elbise Devrimi

İmparatorluğun uzun asırlarında oluşmuş bir giyim geleneği vardı. Saraya mensup giysiler, her memurun rütbesine göre özel kanunla belirlenirdi.

Halkın da kendi arasında bir gelenek oluşmuş, her sınıfın ve her milletin giyimi birbirinden ayrılmıştı. Sokakta yürüyen bir insanın kıyafetinden milliyeti kolayca tesbit edilirdi.

Dünyanın mevsimi değiştikçe elbiseler değişirdi. Gün geldi imparatorluğun mevsimi değişir oldu. Bu defa zihinler değişecek, gidenler bir daha geri gelmeyecekti. Devlet eliyle vatandaşın kıyafetini düzenleme modası Sultan Mahmud döneminde başladı. Modern dönemlerde bu uygulamanın diktatörlerin en acımasız baskı aracı haline geleceğini o dönemde kaç kişi bilebilirdi?

Mevsimlere Uyar Hüzünlenirdi Kaftanlar

“Öteden beri giyile gelen elbiselerin bundan böyle giyilmemesi maslahattan görülmüştü. Kadir bilen şah, bundan böyle terk olunmasını istedikleri şeylerin bütün halk tarafından bilinmesini istedi. İlmiye mensupları, askerî sınıflar ve bütün Osmanlı tebaasına haberler neşrolundu. Kavuk, sarık ile birlikte resmî günlerde âlimlerin arefe giymesi ve kibarların mücevveze ve horasanîler kullanmaları yasaktı. Herkesin emre itaat edeceği, emir ve irade buyrulan elbiseleri kullanacağı, Letaif’in latif sahifelerine kayd edildi”[203]

“Ordu tertibi üzere Rami kışlasına çekilmişti. Cihan padişahı sabit kanunları yenilemeyi düşünmekteydi. Silahtar ağa Ramazan’ın 9. günü İstanbul Sarayı’na gitti. Orada bulunan ağaların sayımını yaptı.

Artık sırmalı takke, kaftan, entari, çakşır kestirmeyeceklerdi. Bundan böyle takke yerine örme püsküllü fes, diğer elbiselerin yerine Mısırlı kesmesi cübbe, mintan ve şalvar giyilecekti. Padişahın fermanı böyleydi. Hasodalılar, diğer odalılardan ayrılmak için yakası sırmalı kakülte giyeceklerdi.” [204]

b. Mehterhane

Sultan henüz Rami kışlasından ayrılmadan önce Mehter takımının yerini bando takımı almıştı bile! Mehterbaşı artık borozancıbaşı olacaktı: Enderun ağalarından bir bando takımı kuruldu. Bunlara mükemmel ders vermeleri için ecnebi tebaadan Mösyö Mankel, daha sonra Sinod Donizetti usta tayin edildiler. Süvari borozanı Vaybelim Ahmed Ağa'ya verildi. Bando takımına alınan ağaların bir kısmı sonradan paşalığa kadar yükseleceklerdi.[205]

Bando takımının kurulması ile Osman Gazi'den bu yana devam eden geleneğin en köklü kurumu olan Mehterhane tarihe karışıyordu.

İderdim murg-ı dille yâre irsal-i peyam amma

Bu yerlerden kuş uçmaz neyleyim semt-i dilaraya

(Gönül kuşumla sevgiliye mektup gönderirdim, ama bu yerlerden sevgilimin bulunduğu semte kuş uçmaz neylersin!)

c. Saltanat Alayı

Cuma selamlığı Eyüb el- Ensari Camii'nde yapıldı. Artık padişahın refakatinde çuhadarlar, silahtar, Bostancıbaşı yürümeyecek; bunların yerine süvari alayı subayları ile nizamî ordunun subayları yalın kılıç yürüyeceklerdi. Hazineden ihsan edilen mercanlı tüfekler kılıç kalkanın yerini alacaktı. Yavuz Sultan Selim döneminden bu tarihe kadar hiç değişmeden uygulanan protokol yürüyüşü, artık terk edilmişti.

Selamlıklarda padişahın ardınca yürüyen Enderun ağalarının resmî elbiseleri çıkarılmış, başlarına şal sarınıp üzerlerine şemseli kaputlar giyinmeleri kanun olmuştu. İkinci İmam Kasidecizade Nuri Efendi üzerinde sefer elbisesi olduğu halde selamlık cumasında hutbe okudu.

Hünkâr daha sonra türbe içinde Fatih Sultan'ın hediye ettiği seccade üzerine oturup birkaç ayet-i kerime okudu ve sevabını geçmiş ecdadının ruhlarına bağışladı.

d. Hafız İlyas'ın Enderun'dan Ayrılışı

"Ramiden döndükten sonra Enderun'dan emekli edilmek için sözü geçen ağaları sıkıştırmaktaydım. Bu isteğimi büyük birader Hekimbaşı Behçet Efendi işitmiş, uygun bir görev bulacağına dair vaatte bulunmuştu.

Hazine Odası'ndan Sarıkçıbaşı Keklik Mehmed Efendi, Süleymaniye kâtipliği görevi ile emekli edilmişti. Bugünlerde hakkın rahmetine kavuştuğu haberi geldi.

Enderun’daki bütün ağaların tek istediği artık uygun bir görevle emekli olup gitmekti. Enderun her gün başka bir renk alıyor, eski kanunlar tamamen değişiyordu.

Yeni açılan bir makam için her ağa dilekçe veriyordu. Onlarla beraber ben de veriyordum, ama dilekçeler hünkârın huzuruna gitmiyordu.

Bu defa bu işi bizzat takip edecektim. Yazdığım arzuhali büyük biradere kendim götürdüm. O da küçük birader Mabeyn Hekimi Abdülhak ile hünkâra iletmiş. Sultan hekimbaşının tedbirinden hoşlanmış olmalı ki, dilekçe üzerine:

Eyledim tevcih iç ilden derd-i dil-i tımarını

Enderun-ı seniyyeden çıksın çırağ olsun

(Gönlünün arzu ettiği tımarı İçel’den(Mersin) verdim Enderun’dan emekli olsun) diye hatt-ı şerif ihsan etmiş.

Ramazanın üçüncü teravihini kıldıktan sonra müjdeci geldi. Hadsiz şükürler ettim. Cihan şahına dilim döndükçe dualar ettim. Enderun kaidesi gereğince Hazine ağasını ziyaret ettim.

‘Seni kim çırağ etmiş?’ diye hiddet etti. Şaşırıp kalmıştım. ‘Siz bilirsiniz.’ dedim. Sonra hiddeti geçti, sözü tatlılaştı. ‘Pek güzel oğlum, çırağ olmuşsun. Senede yıllık 5.000 kuruş geliri olan kâtiplik ile nasıl geçineceksin! Sana kardeşlerin sanki kardeşlik mi yapmışlar. Rabbim hayırlı eyleye! Hoş şimdi olmuş bitmiş’ diye uğurladı.

Seher vaktinde biraderin konağına gittim. Büyük biraderim Behçet Efendi bana nasihatler edip yol gösterdi. İşleri yoluna koyana kadar orada kalacaktım. Allah kendisinden razı olsun, onların sayesinde Şehid Selim Han devrinin son günlerinde saraya yazılmıştım. 1812 tarihinde 11 yaşına yeni girdiğim günlerde yatağımla birlikte girdiğim Enderun’dan 1832 Ramazan’ında 19 sene hizmetten sonra 30 yaşımda ayrılmıştım. Burada elimizden tutup büyüklük edecek kimseler bulunmadı. Şimdi ne kimseye minnet edecek yüzümüz, ne söyleyecek sözümüz var.

Kerem sahiplerinde dirhem yok, dirhem sahiplerinde kerem yok denilir. Bunu yazmaya sebep yoktu. Ancak, sevgilinin ağız tadını bulmak için sağda solda bal arayanlara o balın Enderun'da bulunmadığını anlatmak için yazmaya mecbur kaldım.

'Şevk-i dilberle sözün vezni bulunmazsa nola

Arzu-yı leb-i yâr âdeme çok bal yedirir'

(Sevgilinin heyecanıyla sözün şaşmasını çok görme. Sevgilinin dudağındaki tatlılığı bulmak için insan birçok balın tadına bakar.)

Eğer her şey kadere bağlıymış diye sessiz kalsan, sabrımızın semeresi olarak bizim de sarayda 40'lara karışmamız lazımdı. O da olmadı kendilerinden ikram görmeyi umduğumuz kimselerden de bir şey görmedik.

Emel ettiğimiz çuhadarlık, Çakırsalanlık gibi şeyleri hiç ilgimiz olmayan silahtar ağadan gördüğüm için ömrüm oldukça kendisine dua edeceğim.

Hazine ağası hocam olmamış olsa, beddua etmek niyetindeydim. Ancak tesir etmeyeceğini bildiğimden, onu da terk ettim. Övmek ya da yermekten dilimi çektim. Ancak mürüvvetsiz olduğunu kaydetmeliyim. Vefasızdı, sözünü tutmamaktan özellikle zevk alırdı.

Allah kadirdir çıplak kayadan cevher çıkarır.

Biz bu saatten sonra beş vakit cihan şahının ömr-i devletlerine dua edeceğiz. Bizler ve ecdadımız onların ihsanları ile büyüdüler."1245 /1829

e. Enderun'un Sonu

II. Mahmud, Tarabya'ya taşındığında sarayın dışında yapılan dört odaya da Enderun ağaları yerleştirilmişti. Bir gün "Padişah sizin gürültünüzden bıktı. Sizi süvari bölüklerine dağıtacak" diyen bir haberci geldi. Ordu içinde saraydan gitme kullara iyi gözle bakılmadığını bilen Enderun ağaları topluca sınır boylarına cihada gönderilme talebinde bulundular. Bu rica üzerine o yıl kendilerine dokunulmadı. 1829 yılında Enderun ağaları Topkapı Sarayı'nda bırakıldı. Enderun halkı artık padişahın iltifatlarından uzak resmî elbiseleri üzerinden alınmış olarak sade bir aylığa talim edeceklerdi. Boş kalmaktan sıkılan ağaların bir kısmı Zahnevî Ömer Efendi'den Arapça okumaya başlamışlar, diğer bir kısmı da Asakir-i Mansure'de çeşitli rütbelere tayin edilmişlerdi. 1830 yılını da Enderun'a çağrılan bazı hocalardan ders okumakla geçiren Enderun halkı, 1831 yılında Silahtar Ali

Ağa'nın vefatı üzerine Hazine hademesi olarak kaydedilmiş, klasik dönem Enderun hayatı sona ermiştir.[206]

f. Yeni Meclisler Geldi

Sultan II. Mahmud, yeni dönemde devletin önemli kurumlarını istişare meclisleri tarafından yönetilen bir şekle koymak istiyordu. Adlî işler "Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye", idâri işler için "Dâr-ı Şûrâ-yı Bâbıalî", askerî işler için "Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî"yi kurdu. Bir nevi danışma kurulları olan bu organlar öncelikle çalışma esaslarını belirleyen nizamnameleri hazırlayacaklardı.

Dar-ı Şura-yı Askerî öncelikle her ferdin askerlik müddetini tayin ve askerî nizamın esas kanunlarını yapmakla görevlendirilmişti. Bu işi daha önce yapmış olan Prusya ve Fransa nizamnamelerinin acilen tercümesine ihtiyaç vardı. Bunun için görevlendirilen Ermeni Serpos ile Rum milletinden Aleko'nun yetersiz olduğu görülmüş Nuruosmaniye Camii hatibinin oğlu Hacı Reşid Efendi ile Hoca Abdurrahim Efendizade, Hırka-ı şerif Şeyhi Osman Efendi, tercüme işi ile görevlendirilmişlerdi. 1837 senesinde hazır hâle gelen nizamname askerî şûrada görüşülecekti.

Şûra üyeleri toplanmış, öğle namazı kılınmış, Şûra Müftüsü İsmail Efendi Fetih Suresi'ni okumuştu. Daha sonra şûra üyeleri, başta serasker Kur'an üzere el basarak yemin edip teminat verdikten sonra müzakereye başlamışlardı.

Bugünlerde Serasker Halil Rıfat Paşa'nın eline Prusya devletince uygulanan nizama dair Almanca bir kitap geçmişti. Bunu tercüme ettirecek bir âdem arandı. Gençliğinde bir yıl Prusya mektebinde okumuş olan Ömer Ağa'ya kitap gösterildi. Ömer Ağa kitabı anlıyordu, ancak Türkçe ibare yazamıyordu. Ata Bey, Ömer Ağa'ya kâtip tayin edildi. Ömer Ağa bozuk Rumeli şivesiyle meramını anlatmaya çalışıyor, Ata Bey bunları düzenli bir cümle haline getirmek için ter döküyordu. Bir yıl süren hummalı bir çalışma sonrasında kitap tamamlandı. Ne var ki Halil Rıfat Paşa bu süre içinde görevden alınmıştı. Aradan bir süre geçti Ata Bey, Hassa feriki olan Süleyman Paşa'ya kitabı gösterdi.

Süleyman Paşa, bu kitabı kendi eseri gibi padişaha sunmuş, 1843 yılında yapılan asker yenilenmesi işine memur edilmişti. Süleyman Paşa'nın ikbali için kitabın feda edilmesine sessiz kalan Ata Bey, hakk-ı sükût olarak aylık 9.000 krş maaş ve rütbe-i selase ile Adana Malmüdürlüğü'ne tayin edildi.[207]

g. Topkapı Sarayı Gözden Düştü

Ekim 1828 tarihinde başlayan Rus harbi, Eylül 1829 içinde yapılan barış ile sona ermişti. Bu süreyi Rami Kışlası'nda geçiren hünkâr, 1830 Eylül ortalarında kışı geçirmek için Tarabya sarayına taşındı. Tarabya'ya giderken yanına artık Enderun'da yetişen musikişinasları değil orduya trampetçi yetiştirmek için yeni kurulan musika-i humayun

takımını alacaktı. Artık Topkapı Sarayı gözden düşmüştü. Zaman zaman sahilde yenibaştan yaptırdığı Topkapı Sahilsarayı'na uğrasa da asıl vaktini Beylerbeyi ve Çırağan bahçelerinde Batı tarzında yaptırdığı saraylarda geçiriyordu. Bu dönemde Topkapı sarayı fiilen olmasa bile, gerçekte terkedilmiş sayılırdı. Beylerbeyi sarayı, Ortaköy'deki mermer sütunlu Çırağan, eski Beşiktaş sarayı ile Dolmabahçe'deki kasırlar II. Mahmud'un mevsimlere göre değişen ikametgâhlarıydı. Abdülmecit de babası gibi Topkapı Sarayına fazla itibar etmedi, orada sadece kış mevsiminde birkaç ay kalıyordu. Dolmabahçe Sarayı'nı yaptırdıktan sonra onu da bıraktı. Bir süre daha bazı görevlilerin kaldığı saray, daha sonraları tamamen terk edilmiş olmalıydı. Abdurrahman Şeref Bey'in gözlemleri bunu göstermekteydi:

"Kendi haline terk edilmiş kubbeler üzerinde meyve verecek büyüklükte incir ağaçları bitmiştir. İhmal yüzünden duvarların çatladığını, kurşunların eridiğini, yağmur sularının o güzel eseri tahrip ettiğini, kerevitlerin çürüdüğünü görmek insana tarif edilmez bir acı verir! Son dönemde buralara saray arşivine ait evrak tıka basa doldurulmuştur.

Sanat güzelliği ve tarihi değerinin bir emsali daha bulunmayan Kubbealtı da ne yazık ki bakımsız kalmıştır. Çatıdan akan suların döşemeyi çürüttüğü üzüntü ile seyredilmektedir!"[208]

III. Murad'ın dairesi için şunları söyler: "Görenleri şaşkın düşüren bu yüksek ve muhteşem binanın çinileri zamanın tahribinden çok az zarar görmüştür. Ancak kırılan üst camlardan giren yağmurların içeriyi harap etme tehlikesi sürmektedir."

Topkapı Sarayı'nın talihsizliği sadece bununla kalmadı. Yeni dönemde Türk İslam Medeniyetini toptan imha etme cereyanının elinden, ancak Avrupalıların tarih merakı sayesinde kurtulabilecekti.

---

158 Ata, c.2, s. 2

159 Ata, c.5, s. 25-35

160 Moldova'nın Bender şehrinde doğmuştur.

İbrail'de Laz Aziz Ahmet Paşa'ya silahdar olarak devlet hizmetine girmiş, Edirne mutasarrıflığı yapmış bir süre sonra vezirlik verilerek Çıldır valisi yapılmıştır. Yunan isyanı üzerine azledilen Sadrazam Seyyit Ali Paşa'nın yerine sadarete getirilmiştir. Yunan isyanını tahrik eden Patrik Grigoryos'u, idam ettirmesi üzerine rakibi Halet Efendi'nin gayreti ile azledilmiş ve Rodos adasında idam edilmiştir. Mezarı Karacaahmet'tedir. (1821)

161 Letaif, s. 207

162 Letaif, s. 287

163 Galip Said Mehmed Paşa, sadâret mektupçularından Seyyid Ahmed Efendi sulbünden 1763 yılında doğdu. Sadaret mektubî kaleminde işe başlayıp reisülküttaplığa kadar yükseldi. Bu sıfatla Fransa'da 1802 ve Rusya ile 1811 yapılan anlaşmalarda devleti temsil etti

Sivas, Niğde Ankara, Çankırı, Bolu, Kastamonu ve Kayseri valiliklerinde bulundu. 26 Ekim 1823'te sadrazam oldu. Eylül 1824'te azledildi. Azlinden sonra Erzurum valisi ve şark seraskeri yapıldıysa da 1828/9 Rus Harbi'nde başarısız bulunarak Balıkesir'de ikâmete memur edildi. Aynı yıl menfeda vefat etti. İleri görüşlü ve hariciyede bilgi sâhibiydi. Kitâbette maharetli, kısa boylu ve güzel yüzlü

idi. Mal toplama hırsına kapılmamış bıraktıkları borcuna kâfi gelmemişti. Evâdı olmadı. Kasımçavuş Mescidi'ni yeniden tamir etmişti. (Sicil, c.III s.615)

164 Selim Mehmed Paşa, Hotin'de Kapıcıbaşı Mustafa Ağa'nın oğludur. Babası aracılığı ile devlet hizmetine girmiş, Varna ve Yanbolu kasabaları serdarı olmuştur. Edirne Bostancıbaşılğı ve Silstre valiliği ardından 14 Eylül 1824'te Sadrazam oldu. Yeniçeri ocağının ilgasında hizmette bulundu. 24 Ekim 1828'de azledilip Gelibolu'ya gönderildi.

Çeşitli aralıklarla Rumeli, Yanya, Devline, Avlonya, Haleb ve Şam valiliklerinde bulundu. Aralık 1831'de altmış yaşlarında konağında çıkan bir yangında yanarak öldü. Cesur, gayretli, müdebbir bir insandı. 200 kese borcu kalmış, Rumeli'deki çiftliklerden ödenmişti. Üsküdar'da adına bir taş dikildi. (Sicil, c.III, s.60)

165 Abdurrahman Şeref, Topkapı Sarayı Hümayunu, TOEM, 1 Kanun-ı evvel 1326, s.266-299 (nşr. Ramazan Balcı, Sarayın Sırları, s. 54,)

166 Ata, c 2, s. 182

167 III. Selim'in tahttan indirenler Arif Efendi'yi şeyhülislâm yapmışlardı. (21 Temmuz 1808). Yirmi beş gün süren şeyhülislâmlık döneminde III. Selim'i tekrar tahta çıkarmak isteyen Alemdar Mustafa Paşa'nın hakaretine uğradı. Taht, II. Mahmud'un eline geçince azledildi. 14 Mayıs 1826'da vefat edip Sinan Paşa Medresesi hazîresine defnedildi.

168 Hasan Efendi'nin oğlu 1727 doğumludur. 1749 da müderris, olduktan sonra İzmir, Mısır, Mekke, İstanbul kadılıklarında bulunmuş Rumeli kazaskeri iken 11 Temmuz 1800'de Şeyhülislâmlığa getirilmiştir. 1807 ve 1810 yıllarında ikinci üçüncü defa şeyhülislâm yapıldı 12 Haziran 1812'de vefat eyledi. Sultan Selim Caddesi'nde medfundur. Âlim, kâmil ve zengin bir kimse idi. Fatih Otlukçu Yokuşu'nda bir cami ile Özbekler Tekkesi'ni yaptırdı. Mansıpları, ehline vermek alışkanlığından dolayı meslektaşlarını memnun edemezdi. (Sicil, III, s.597)

169 Dürrîzâdelerden Şeyhülislâm Mehmed Arif Efendi'nin oğludur. Babasının Şeyhülislâmlığı sırasında İzmir, Galata kadılıklarında bulundu. Mekke kadılığı ve Anadolu kazaskerliği payesi verildi.

Eyüp Camii'nde, 28 Temmuz 1808'de Nakîbüleşraf olarak II. Mahmud'a kılıç kuşandırdı. Kabakçı isyanı sonrasında devletle âsiler arasında imzalanan Sened-i İttifak'ı imzalayan heyete katıldı.

21 Kasım 1808'de Şeyhülislâm yapılmış iki yıl sonra azledilmişti. 12 Haziran 1812'de ikinci kez bu göreve getirildi. Üç yıla yakın bir süre yerini korumuştu. Eşkıyanın tedip edilmesi için fetva vermemesi başını zora soktu Manisa'ya sürgün edildi. 1823'te şehzade Abdülmecid'in doğumu üzerine affedildi. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması için hazırlanan mazbatayı imzaladı. 1 Aralık 1828'de Karacaahmet'te istirahata çekildi.

170 Letaif, s. 8

171 Letaif, s. 90

172 Letaif, s. 144

173 Letaif, s. 204 (Bir yıl yedi ay kadar şeyhülislâmlıkta kalan Halil Efendi, II. Mahmud üzerinde büyük nüfuzu bulunan Halet Efendi ile geçinemedi. 1821'deki Rum İsyanı dolayısıyla yapılan bir müşaverede sert tartışma yaşandı. Tartışmaya hanımların katılması olayı büyütmüştü. Halil Efendi'nin hanımı Zîbâ Hatun ile Halet Efendi'nin hanımı Lebîbe Hatun'un bir mesire yerinde kavga ettikleri görüldü.

Halet Efendi'nin intikamı acı oldu. Halil Efendi'yi azlettirdikten sonra Zîbâ Hanım'ı Bursa'da yolladığı cellâtlara boğdurttu. Bu haberi işiten Halil Efendi Afyon'da acı içinde öldü. (2 Ağustos 1821)

Halil Efendi, Eyüp Camii'nde ramazan ayında imsakten sabah namazına kadar Kur'an okunup kendisinin ve zevcesinin hayırla anılması, ayrıca Enderun'da Hazine Koğuşu'nda yılda bir defa

mevlid okunması için büyük miktarda para vakfetmişti. (bkz. Mehmet İpşirli, İslam Ans. Halil Efendi mad.)
174 Ramazan Balcı, Osmanlının Son Öyküsü, İstanbul 2006 , s. 26
175 Letaif, s. 41
176 Letaif, s. 52, 165
177 Letaif, s. 191
178 Ahmed Müfid, Tepedelenli Ali Paşa, İstanbul 1324, s.190-204
179 Letaif, s. 227 (Burada bir sehiv olsa gerektir. Diğer kaynaklar Tepedelenli'nin Serasker Hurşid Paşa tarafından tepelendiğini yazarlar. Rb.)
180 Kemal Beydilli, "*Küçük Kaynarcadan Yıkılışa*", Osmanlı Devleti Tarihi, c. I, s. 86-87
181 Letaif, s. 204
182 Letaif, s. 241
183 Letaif, s. 16
184 Letaif, s. 364
185 Letaif, s. 367-371
186 Letaif, s. 378
187 Ata, c 3, s.139
188 Letaif, s.381
189 Letaif, s. 383
190 Letaif, s.377
191 Letaif, s.384
192 Ahmet Yaramış, Il Mahmut Döneminde Asâkîr-i Mansûre-i Muhammediye (1826-1839), Ankara Üniv. Yakınçağ Tarihi, Doktora Tezi, Ankara 2002, s. 31-32
193 Letaif, s. 388
194 Letaif, s. 405
195 Letaif, s. 407
196 Letaif, s.414
197 Letaif, s. 492
198 Letaif, s. 470
199 Letaif, s. 442, 451
200 Letaif, s. 367, 371, 374
201 Letaif, s.477, 479
202 Letaif, s. 478
203 Letaif, s. 447
204 Letaif, s. 457
205 Ata, c. 3, s. 110
206 Ata, c 3, s. 117
207 Ata, c. 3, s. 123
208 Şeref, TOEM,s.394-421; Balcı, s. 93

BİTİRİRKEN

II. Mahmud Devri Islahatları

Osmanlı toplumunda ahlaki çöküntünün tohumları ne zaman atıldı, eğitimin hayattan kopuşu ne zaman başladı, cihad ruhu ne zaman öldü? Ekonomisi yabancı kontrolüne ne zaman girdi? Bunların her biri ayrı ayrı cevaplanması gereken sorular. Ancak bunların tek bir doğru cevabı yok. Birbirini etkileyen pek çok problemin farklı yoğunluklarda, farklı zamanlarda, ama hep birlikte ortaya çıkardıkları bir durum bu. Çok uzun soluklu, derin araştırmaların ortaya koyabileceği bu özel durum için bugün bile çok sağlıklı değerlendirmelerin ortaya konulamaması, Osmanlı sistemini yenilemeye çalışanların işlerinin ne kadar zor olduğunun da bir göstergesi. Biz bunların tamamına bir izah getiremesek de üzerinde çalıştığımız dönem ile ilgili olarak bazı ipuçlarına işaret edebiliriz.

II. Mahmud, tahta geçtiği ilk yıldan itibaren yeniçerilerin kaldırılması gerektiğini, eğitilmiş bir orduya ihtiyaç olduğunu düşünüyordu. Mısır ordusunun Mora'da kazandığı başarılar, bu konudaki kararlılığını artırmıştı.Ancak bunu tek başına yapamayacağının farkındaydı. III. Selim döneminde yaşadığı tecrübeler ona tedbirli olmayı öğretmişti. Letaif'ten öğrendiğimize göre önce bizzat yeniçerileri ikna etmeye çalıştı: 'Bunların terbiyeleri için ne gerekiyorsa bir güzelce düşünülse ve gerekli tedbirler alınsa, geçmişte kalan Bektaşi büyüklerinin ruhları razı olmazlar mı?' diyordu.

Özellikle Rusların, devleti iki de bir tehdit ettiği dönemde "Osmanlı ülkesinde milyonlarca asker varken, düşmanların dinimizce uygun görülmeyen tekliflerini kabul etmek zorunda kalışımız, düşmanın savaş kaidelerini ve usullerini asla öğrenmediğimiz için değil midir?" diye muhataplarını ikna etmeye çalışmaktaydı.

Şeyhülislamlık makamında büyük bir meşveret düzenlemiş mukabele-i bilmisil "aynen karşılık vermek" için talimin meşru olduğuna dair fetva almıştı.

Önce talim yapmayı kabul eder görünen yeniçeriler yeniden isyan etmeyi deneyince, Sancak-ı Şerif çıkarılıp halk yeniçerilere karşı cihada çağrıldı. Eski şeyhülislamlar ve sadrazamların da dahil olduğu büyük devlet ricalinin her biri Enderun'un farklı bir odasında gözetim altındaydı. Halkın ve saraya bağlı askerlerin yardımı ile 30.000 kadar yeniçeri imha edildi. (17 Haziran 1826)

II. Mahmud'un Osmanlı ordusunu yenilemesi ne Balkan milletlerini şark siyaseti için kullanmayı düşünen Batılı devletlerin ne de devletin doğu komşusu Rusların işine gelirdi. Rum İsyanı bahanesiyle savaş için olumlu şartları hazırladığını düşünen Rusya, iki cephede birden Osmanlı topraklarına girdi. Zavallı İzzet Molla boşuna sürülmüştü Sivas'a "Hünkârım 30 bin yeniçeri öldürüldü. Millet devlete küstü, şimdi silâhaltına alacağımız askerler onların arkadaşı ya da akrabası! Bunlar can u gönülden savaşmaz, sulh hayırlıdır." demişti. Bu sözler Molla'nın sonunu getirdi. Sultan işi anladığında Basra çoktan harap olmuştu bile! İşin acısı sulh aynı gerekçelerle kabul edilecekti. II. Mahmud'un orduları sadece Ruslara karşı değil, Mehmed Ali'nin orduları karşısında da üst üste yenilgiler alacaktı. Orduyu modernleştirmek için alınan tedbirlerin işe yaramadığı, bu yanlışların üst üste yapıldığı açıktı.

Yeniçerilerin imhasına gerekçe gösterilen disiplinsizlik bir türlü ortadan kalkmıyordu. Henüz Osmanlı ordularının kullandığı silahlar rakiplerinden geri sayılmazdı. Moral değerlerin ihmal edildiği kesindi. Cihad ruhu bir türlü harekete geçirilemiyordu.

Ata Bey'in anlattıklarından yola çıkılırsa II. Mahmud, paşaları tanımakta çok başarılı değildi. Sonraki yıllarda Memduh Paşa'nın II. Abdülhamid'e sunduğu bir layihada, yeniçerilerin kaldırılması ile siyaset aletlerini kaybeden paşaların, işlerine gelmeyen valileri isyancı göstererek merkezde ipleri ellerinde tutma oyununu icad ettikleri anlatılır. Esasen yeniçeri oyunu kul taifesinin değil, onları kullanan paşaların oyunuydu. Sultan bunların ne kadarını gördü bu bilinemez, ama yaşanan olaylar, bu konuda iyimser tahminlerde bulunmamıza yardımcı olmazlar. İşin kötüsü padişah bunun farkında olsa da önünde çok fazla seçenek yoktur.

Devleti yıkıma götüren Mehmed Ali Paşa İsyanı'nın, seraskerlik ve sadrazamlık yapan Hüsrev Paşa'nın şahsî kaprislerinden kaynaklandığı konusunda birçok kaynak birleşmektedir.

Adı konulmayan asıl dert, ne yeniçerilerin serkeşliği ne de medrese talebelerinin yobazlığıdır. Olay, tamamen paşaların veya diğer adıyla İstanbul bürokrasisinin şahsî ikballerini, devletin bekasının önüne koymalarıdır. Açıkçası bunlar yeniçeriler gibi temizlenemez. Devletin buna gücü yetmez. Herkes alınan tedbirlerin devleti, ipin koptuğu yere kadar sürüklemek için yapıldığını bilmektedir.

Modern Ordu

II. Mahmud'un kurduğu yeni Osmanlı ordusu, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye "Muhammed'in (s.a.s.) yardım görmüş askerleri" ismini aldı.

II. Mahmud daha önce takip edilen usulde, eskinin yanına yeniyi kurma yolunu terk etmiş, eskiyi imha ederek yeniyi zorla da olsa kabul ettirme yolunu seçmişti. Artık her şey bu yeni ordunun ihtiyaçlarına göre şekillenecekti:

Talimli ve modern bir ordunun ihtiyacı olan paranın karşılanması için eyaletlerin vergi gelirleri merkeze aktarılacaktı. Evkaf Nezâreti'nin kurulması ve vakıf gelirlerinin, askerî harcamalara kaynak olarak kullanılması içindi. Ayrıca merkezi bir bürokratik yapı kurulacak, memleketin çeşitli bölgelerinde başına buyruk hareket eden ayan ve benzeri zorbalar ortadan kaldırılacaktı.

Devlet işlerinin görüşüldüğü, meşveret meclisleri bu dönem için işaret edilmesi gereken yeniliklerdi. Askerî işler için "Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî", Adlî işler için "Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye", idâri işler için "Dâr-ı Şûrâ-yı Bâbıalî"nin yanında ziraat, ticaret, sanayi işleri için farklı "meclis'ler kuruldu. Böylece, tek kişinin sorumluluğunda olan eski müesseseler, birer birer ortadan kaldırılacak, yerlerini meşveret usulüne dayanan yeni kurumlar alacaktı.

Bütün bu yapılanların yersiz hatta olumsuz görülmesi elbette mümkün değildi. Meclis, meşveret ve şura gibi kavramlar İslam âleminin neredeyse 500 senedir göz ardı ettiği işlerdi. Musibetlerden ders alan sultan, memleketin ihtiyacını görmüştü. Ancak işe yanlış yerden başladığının belki de farkında değildi. Önce orduyu değiştirip sonra ordunun eliyle halkı değiştirmek, doğru bir yöntem değildi. Girilen bu yanlış yolda uzunca bir süre ısrar edilecek, Türk İslam Medeniyeti en azından 200 yıl sürecek bir buhran dönemi yaşayacaktı.

Osmanlı Devleti orduyu modernleştirerek kurtulma hamlelerinin hiçbirinde başarılı olamadı.

Asıl İhtiyaç Eğitimdi

Osmanlı halkının, insanı ve dünyayı kavrayışı, eşyanın tabiatına uygundu. Varlığın temelinde sevgi ve aşk vardı. Savaşlar ve düşmanlıklar geçici durumlardı. Varlığın gayesi, savaşların üzerine bina edilemezdi. Hristiyan Avrupa ile savaşa dayalı ilişkilerin yerini ekonomik ve siyasi ilişkiler aldığında Osmanlı medeniyeti aksiyon gücünü kaybetmiş, kendi içine çekilmiş durumdaydı.

Avrupa'da Orta Çağ'ın karanlıklarını kilise temsil ediyordu. Aydınlanma çabaları öne çıktığında da en büyük engel yine kiliseden geldi. Kiliseye karşı yürütülen muhalefetin bilim adamlarının öncülüğünde gerçekleşmesi, ilmî gelişmelerin dine karşı kazanılmış birer zafer olarak algılanması yanlışını doğurdu. Biyolojik evrim tezinin etnik ırkçılığı öne çıkarması ile dinin yerine ırkçılık ve bilimi geçiren pozitivist akımlar büyük kitleleri dinin aleyhine geçirdi.

Kutsalını kaybeden Avrupa insanı, maddeye karşı sonsuz bir doyumsuzluk içindeydi ve kazandığı hiçbir şeyle yetinmeyecekti. Üstelik maddenin sırrını çözmeye başlamış, maddenin sırlarına hâkim olanın dünyaya hâkim olacağını anlamıştı. Fen bilimleri hızla gelişmiş, bu bilgi en kısa yoldan kâra geçmek için, bütün imkânlarını savaş teknolojisinin emrine vermişti. Maddeye dayalı Avrupa medeniyetinin karşısında, iman esaslı İslam medeniyetinin kendini koruyabilmesi için, kendini yenilemesi gerekliydi.

Bunun yolu teknoloji transferi ile modernleşmek değil, esaslı bir eğitimden geçiyordu. Oysa modern ordu kavramı, bazı usûl ve esasların yanında bir takım savaş araçları satın almanın dışında bir anlam ifade etmiyordu. Buna göre İmparatorluk Avrupa'dan gelen dalganın esas sebebini anlayamamış görünüyordu.

Enderun'da geleneksel hâle gelen eğitim, dinî ağırlıklı olmanın yanında daha çok kuşaklar arasında tecrübe aktarımına dayanan uygulamalı bir yöntemdi.

Osmanlı eğitim sisteminin esasını oluşturan medreseler, bu dönemde yeniçerilere benzer bir şekilde bozulmuşlardı, hatta yeniçerilerinin kaldırılmasından sonra yeniçerilere benzer bir fonksiyon üstlenmişler, İstanbul bürokrasisi sosyal olayların kontrolünü bu kurumlar üzerinden gerçekleştirme yolunu seçmişlerdi. (Buna bağlı olarak Sultan Abdülaziz darbesindeki rolleri vs. hatırlanmalıdır.) Fakat hiç kimse bu kurumların ıslahını gündeme getirmedi. Oysa öncelikli olarak (ordunun ıslahından da önce) medreselerin ıslahı ele alınmalıydı. Medrese içerisinde yapılacak sınıflamalarla temel din eğitimi, fen bilimleri ile desteklenmeliydi. Daha sonra Enderun'u davranış bilimleri konusunda üst düzey bir akademi haline getirmek mümkündü.

II. Mahmud döneminde ilk defa yurt dışına öğrenci gönderilmesi o devir için önemli bir adımdı. Ancak her giden öğrenci, yukarda bahsi geçen inkâr fırtınasının içine düşüyordu. Avrupa'da kilise baskısı ile sultanların din adına uyguladıkları istibdadı eşleştiriyorlar. İmparatorluğun yaşadığı sorunların dini reddetmekle çözüleceğine inanıyorlardı. Kilisenin ürettiği istibdattan kurtulmak için din aleyhinde yazılan kitapları okuyan yeni Osmanlılar, kendi ruhlarında saltanatla mücadele etmek için büyük bir heyecan duyuyorlardı. Oysa başından beri yola yanlış çıkılmıştı. Birincisi İslamiyet, kilise gibi bilimi reddetmiyordu ve hiçbir zaman din ile saltanat özdeşleştirilemezdi. İkincisi tarih boyunca gerek saltanatlar gerekse derebeyliklere karşı, fakir fukara sınıfları İslamiyet korumaktaydı. Her türlü istibdadı reddeden İslamiyet, meşveret ve şûrayı emretmekteydi.

Osmanlı topraklarında aydınlanma için yapılan mücadele dine karşı yapılamazdı. Ancak saltanatın dini temsil etme iddiası, dinin saltanatla birlikte tartışma konusu yapılmasına sebep oldu.

Bu nazik noktada en büyük görev medreselere düşmekteydi. Medreseler aydınlanma hareketlerine sahip çıkmalı, bilimin İslamiyet'in insanlığa bir hediyesi olduğu açıklanmalı, bilim kurallarının eşyanın yaratılışında Allah tarafından konulan değiştirilemez kanunlar olduğu izah edilmeliydi.

Bu dönemde stratejik bir sürü hata yapıldı. Tekkeler, medreseler, tarikatlar kendileri için geçmiş asırlarda inşa ettikleri kalelerin içine çekilip, yenidünyanın getirdiği her şeyi reddetme yolunu seçtiler. Bu müdafaa kendilerini hapsettikleri kalelerin içinde bir süre daha yaşamalarını temin etse de ölümlerini geciktirmedi. Çünkü kendilerini ait hissettikleri saltanat, hayatın her sahasında modern mektepleri onlara tercih edecek, sorunların çözümünde kendilerine hiçbir rol vermeyecekti.

İslamî heyecanı çoktan kaybetmiş olan medreseler, tekke ve modern mekteplerle sunî bir kavganın içine çekilmişti. Devlet yapısında görev alacak hiçbir açık kapı bırakılmadığı için, içine düştüğü kısır döngü içerisinde kendi kendini yok etmeye mahkûm edilmişti.

Bu dönemde Osmanlı için eğitimin ıslahı meselesi, kısa bir zaman içinde çözülebilecek bir sorun değildi. Bütün vatandaşların okuryazar hâle getirilmesi, millî hedeflerin belirlenmesi, İslam milletinin temel meseleleri, Avrupa'nın emelleri ile teknik ve ekonomik alanda devletlerarasında sürdürülen yarışa katılma gibi konularda, ülkenin tamamını kapsayan bir hareket başlatılmadan hiçbir başarı kalıcı olmazdı. Bir iki asırdır ihmal edilen bu çok önemli konu elbette bir iki on yılın içinde çözülemezdi.

Her şeye rağmen yapılabilecek bir şeyler vardı.

III. Selim ile başlayan ve ordunun ihtiyaç duyduğu memurları yetiştirmek için kurulan Kara ve Deniz Mühendis Mektepleri, (Mühendishane-i Berrî Hümayun ve Mühendishane-i Bahrî Hümayun. 1773 / 1795) II. Mahmud döneminde yeni baştan ele alındı.

1827'de bir tıp mektebi açılmıştı, ordu için hekim ve cerrah yetiştirilecekti. Aynı şekilde ordunun subay ihtiyacını karşılamak için Fransız örneğinde Mekteb-i Ulûm-i Harbiyye açıldı. Merkezde kurulan bürokrasinin ihtiyaç duyduğu devlet memurlarını yetiştirmek için Mekteb-i Maârif-i Adlî, Mekteb-i Ulûm-i Edebî kuruldu. Ancak sadece İstanbul'a münhasır kalan bu birkaç okul ile hiçbir problemi çözmenin imkânı yoktu.

Rus belasının savulmasından sonra Enderun'un kapatılması ile birlikte Sultan'ın icraatları arasında görülen elbise devrimi ve mehter yerine bando takımı kurdurması, Fransa'dan acele olarak tercüme ettirdiği askerî nizamnameler ve bunların icrasında kullandığı dinî ritüeller gülümseyerek hatırlanacak olaylardı. Bunların hiçbir derde deva olmadığı Cumhuriyetin ilanından sonra bir daha tecrübe edilerek öğrenilecekti.

II. Mahmud döneminde temeli atılan eğitim seferberliği, işin önemine layık bir kararlılıkla sürdürülmedi. Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz dönemleri çok önemli bir 35 yılın daha kaybolmasıyla sonuçlandı.

Sonraki dönemde Maarif-i Umumiye Nezareti'nce yürütülen eğitim seferberliğinde Sultan II. Abdülhamid, büyük bir hamle yaptı. Ne var ki çoğu yabancıların kurduğu özel okullarda öğrenciler, Batı'dan gelen inkârcı felsefenin cazibesine kapılmaktan kurtarılamadı. Zararlı görülen yayınlara uygulanan sansür, bu eserlere olan cazibeyi artırmaktan başka bir işe yaramıyordu. Üstelik yabancı okullar ile Mekteb-i Tıbbıye'de okutulacak kitaplara sansür uygulanamadığı için Tıbbıye kütüphaneleri Avrupa'da görülmedik tarzda inkârcı kalemlerin eserleri ile dolmuştu. Sonuçta bu modern okullar imparatorluğu tasfiye edecek kadroları yetiştirdiler.

Sonuç olarak Türk insanı modernleşme yolunda yürürken çok şeyler öğrendi. Avrupa'dan ne modern bir hayat ne de teknoloji transferi ile geri kalmışlıktan kurtulma ümidi bulunmamaktadır. Teknolojiyi korumak kadar insanı korumak da önemlidir. Avrupa Medeniyeti insanı korumak için hiçbir moral değere sahip değildir. İnsan unsuru olarak

yaşlı ve sarhoş yığınlara sahip Avrupa'nın medeniyet yarışını bu haliyle sürdürme imkânı da bulunmamaktadır.

Türk İslam Medeniyeti, insanı koruyacak bütün moral değerlere sahip olduğu gibi mü'min insanı medeniyet yarışında geri bırakan yanlışların da sebeplerini açıklamış durumdadır. Buna göre Allah'ın tabiata koyduğu kanunlara itaat etme konusunda bütün insanlar eşit fırsatlara sahiptir. Kim bu kanunlara uyarsa başarılı olacaktır. Maddi kanunlar da Kur'an'daki yasalar gibi Allah tarafından konulmuştur. Müslümanlar dinin emirlerine uydukları gibi tabiata konan kanunlara da uyacaklar ve medeniyet yarışını kazanacaklardır. Bunun farkında olan Türk insanının başlattığı eğitim hamlesi, kısa zamanda meyve vermeye adaydır.

KAYNAKÇA

Abdurrahman Şeref,Topkapı Sarayı Hümayunu" TOEM, cüz.6–7

Ahmed Müfid, Tepedelenli Ali Paşa, İstanbul, 1324

Ahmet Yaramış, II. Mahmut Döneminde Asâkîr-i Mansûre-i Muhammediye (1826-1839), Ankara Ünv. Yakınçağ Tarihi, Doktora Tezi, Ankara-2002

Ali Seydi Bey, Teşrifat ve Teşkilatımız - (çev. Niyazi Ahmet Banoğlu) Tercüman 1001 Temel Eser, Nr. 17 İstanbul (Tarihsiz)

Atıf Kahraman, Osmanlı Devleti'nde Spor, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995

Baki Kunter, Eski Türk Sporları, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1938

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Nesâyihü'l-Vüzerâ ve'l-Ümerâ, neşr. Hüseyin R. Uğural, Ankara 1969.

Dr. M. Nazmi Özalp-Türk Musikisi Tarihi, C. I, MEB 2000

Dündar Alikılıç, *XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifatı ve Törenleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2002

Ebulula Mardin, Huzur Dersleri, İstanbul 1956

Emin Cenkmen, Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1953

Es'ad Efendi, Teşrifat-ı Kadime, İstanbul 1287.

F.İsfendiyaroğlu, Galata Sarayı Tarihi, İstanbul 1952

Fatin Davud, Hâtimetü'l- Eş'âr, (Fatîn Tezkiresi), (Hz. Ömer Çiftçi, www.kulturturizm.gov.tr)

H. Kamil Yılmaz, Aziz Mahmud Hüdayi ve Celvetiye Tarikatı, İstanbul 1999

Hafız, Hızır İlyas, Tarih-i Enderun veya Vekayi-i Letaif-i Enderun, Matbaa-i Amire (1276/1859)

Hakan T. Karateke, Padişahım Çok Yaşa!, Osmanlı Devleti'nin Son Yüz Yılında Merasimler, Kitap Yayınevi 2004

Halil İnalcık, Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1993

Hayati Taşdan, Türkiye'de Mülki İdare Akademisi, Ankara Ünv. Yönetim Bilimleri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003

İlber Ortaylı, Osmanlı Sarayında Hayat, İstanbul 2009

İsmail H. Baykal, Enderun Mektebi Tarihi, İstanbul 1953

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları, TTK 1988

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara 1988

İsmail Kara-Ali Birinci, *Mahalle Mektebi Hatıraları (Âmin Alayı-Mektep İlahileri)*, İstanbul 1997.

İzzet Bey "Hekimbaşı Odası, İlk Eczahane, Başlala Kulesi" İstanbul, Kader matbaası 1933

Lütfi Simavi (Ser-Karin-i Esbak) , Teşrifat ve Adab-ı Muaşeret: Ayyıldız , İstanbul 1334

Mahmud Şevket, Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi, İstanbul 1325

Mehmed Raif Bey, Bir Osmanlı Subayının Kaleminden, Topkapı Sarayı ve Çevresi, İstanbul 2010

Mehmed Zeki Pakalın, Sicil-i Osmani, Osmanlı Ünlüleri, C.I-VI

Mehmed Zeki Pakalın "Âmîn Alayı", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1983, C.I,

Mehmet Ali Beyhan, Saray Günlüğü (1802-1809), Doğu Kütüphanesi 2007

Mehmet Arslan, Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 1, Manzum Surnameler, Sarayburnu Kitaplığı 2009

Mehmet Arslan, Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 2, İntizami Surnamesi, Sarayburnu Kitaplığı 2009

Mesut Cemil, Tanbûrî Cemil'in Hayâtı, Sakarya Basımevi, 1947

Nazmi Özalp,Türk Musikisi Tarihi Eren Yayıncılık, İstanbul 1993

Necdet Sakaoğlu, Saray-ı Humayun, Denizbank 2005

Necdet Sakaoğlu, Bu Mülkün Sultanları 36 Osmanlı Pâdişahı, İstanbul 2002

Nigar Ayyıldız, II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri, Doğu Kütüphanesi, 2009

Kemal Beydilli, “*Küçük Kaynarcadan Yıkılışa*” Osmanlı Devleti Tarihi, c . I, Zaman 1999

Ö. Faruk Günay, Üst Düzey Kamu Yöneticilerinin Yetiştirilmesi, Ankara Ünv. Yönetim Bilimleri, Doktora Tezi, Ankara-2004

Ramazan Balcı, Osmanlının Son Öyküsü, Nesil, İstanbul 2006

Reşad Ekrem Koçu, “Beşik Alayı”, İstanbul Ansiklopedisi, 1959 C. 5

Rifat Osman, Edirne Sarayı, TTK 1989

Sadık Müfit Bilge, Osmanlı Devleti’nde Teşrifat ve Törenler Tevkî’î Abdurrahman Paşa Kanûn-nâmesi, Kitabevi, İstanbul 2011.

Sâfiye Ünüvar, Saray Hâtıralarım, Bedir, İstanbul, 2000

Sema Ok, Harem Ağaları, İstanbul 1997

Süheyl Ünver, Geçmiş Yüzyıllarda Kıyafet Resimlerimiz TTK. 1958

Tayyarzade Ata Bey, Tarih-i Ata, Basiret İstanbul (1293/1876)c. I-VI

Tahir Güngör, Enderun Saray Mektebi’nde Has Oda Teşkilatı, Marmara Ünv.,İslâm Tarihi, Master Tezi İstanbul, 2007

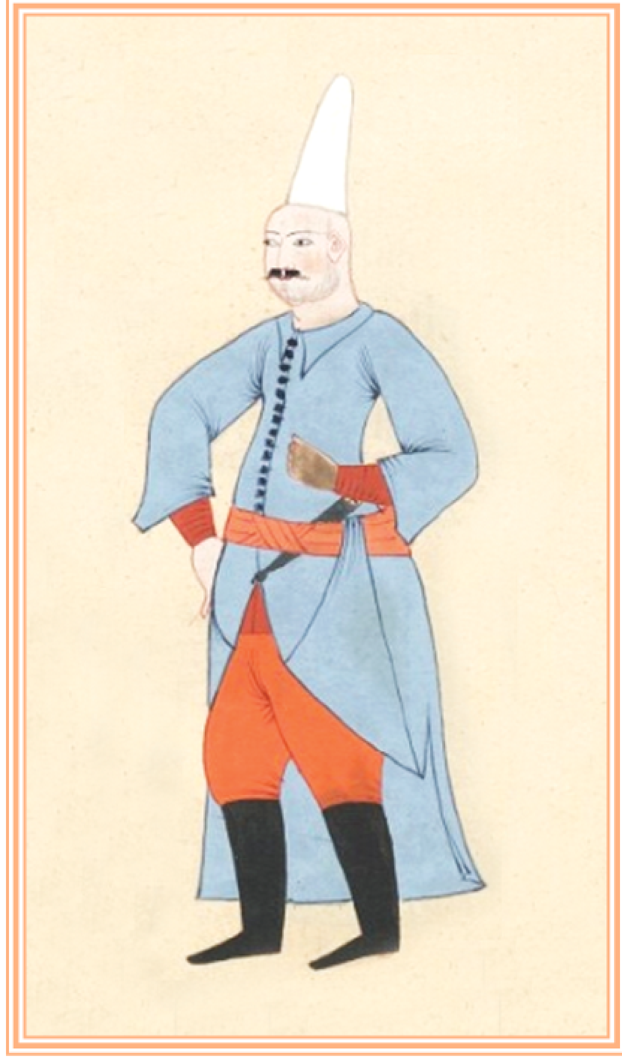
Ülker AKKUTAY, Enderun Mektebi, Ankara, Gazi Ünv.Master Tezi, 1984

Ülkü Altındağ; “Darüssaade”, İslam Ansiklopedisi, c. IX, s. 50 vd.

ALBÜM

Topkapı Sarayı görevlilerinin temsili resimleri. Aşçılar köftecisi

Aşçılar köftecisi

Silahdar ve Çukadar

Bostancıbaşı

Bostancılar Kethüdası

Dilsiz

Doğancıbaşı

Dülbent Oğlanı

Ekmekçi

Eski Saray Ağası

Zülüflü Baltacılar Kethüdası

Halife

Harici Fırın Ekmekçibaşısı

Has odabaşı

Haseki ağa

Padişah ve maiyeti

Helvacıbaşı

Hünkar aşçıbaşısı

Hünkar kayığında sağ hamleci

İç hazinedarbaşı

Kapı Ağası

Kapıcıbaşı

Kethüda

Kethüda

Kiler ağası

Kiler kethudası

Kilercibaşı

Kızlar ağası

Mum şakirdi

İbrik oğlanı

Peşkir oğlanı

Sarayağası Hadım